CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXII, nr. 1 — 1977 — ianuarie — iunie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI — *Pag.*

DIMITRIE MACREA, Sextil Pușcariu (1877—1948) 5
IORGU IORDAN, Vasile Bogrea (1881—1926) 11
MIRCEA BORCILĂ, Alexe Procopovici (1884—1946) 17

LINGVISTICĂ GENERALĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Coordonarea/subordonarea — o diviziune *dihotomică* . 27
ANDREI MIȘAN, În legătură cu definirea tranzitivității-intranzitivității . . . 33
ȘTEFAN OLTEAN, Considerații asupra naturii limbajului uzual 43
CARMEN VLAD, Premise ale elaborării unei tipologii textuale 49

LEXICOLOGIE

DOINA NEGOMIREANU, Valori conotative și funcționalitatea lor semantică . 55
EMILIA TODORAN, Etimologii 59

ONOMASTICĂ

M. HOMORODEAN, Vechimea morii de apă la români. Un nou argument lingvistic 61
DUMITRU LOȘONȚI, Numele de locuri din Bonțida 63
I. PĂTRUȚ, Alte vechi toponime românești în Transilvania 73

GRAMATICĂ

CORNEL SĂTEANU, Opozițiile fundamentale în sistemul temporal adverbial românesc 77
MIHAI M. ZDRENGHEA, Despre relația de presupoziție, implicație și complementizare 87

DIALECTOLOGIE

MAGDALENA VULPE, Transcrierea fonetică impresionistă și problema delimitării unităților lexicale 93

DISCUȚII

VIOREL HODIȘ, În legătură cu teoria expansiunii a lui A. Martinet (I) . . . 101

RECENZII ŞI PREZENTĂRI DE CĂRŢI

CORESI, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*. Text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1976, 779 p. *(Florica Dimitrescu)* 109

FLORA ŞUTEU, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1976, 244 p. *(Bela Kelemen)* 112

PAULA DIACONESCU, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, partea I şi a II-a, Bucureşti, 1974—1976 *(Elena Dragoş)* 114

IOAN GUŢIA, *Storia del nome* ***Dracula*** *e di altre parole d'oggi*, Roma, Bulzoni editore, 1976, 144 p. *(R. Todoran)* 116

JÁNOS S. PETŐFI, *Vers une théorie partielle du texte*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1975, 148 p. *(Papiere zur Textlinguistik*, vol. 9*) (Carmen Vlad)* . 117

HENRI HOLEC, *Structures lexicales et enseignement du vocabulaire*, Mouton, The Hague—Paris, 1974, 109 p. *(Valentina Şerban)* 119

K. DANZIGER, *Interpersonal Communication*, Pergamon Press Inc., New York, Toronto, Oxford, Sydney, Paris, Braunschweig, (1976), 238 p. *(Paul Schweiger)* 120

IN MEMORIAM

Witold Doroszewski (1899—1976) *(I. C. Chiţimia)* 121

CRONICĂ

Simpozionul „Raporturi culturale, literare şi lingvistice româno-iugoslave" *(I. Pătruţ)* 123

Activitatea Institutului de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1976 *(Ion Roşianu)* 127

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXII, n° 1 — 1977 — janvier—juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE — Page

DIMITRIE MACREA, Sextil Puşcariu (1877—1948) 5
IORGU IORDAN, Vasile Bogrea (1881—1926) 11
MIRCEA BORCILĂ, Alexe Procopovici (1884—1946) 17

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

D. D. DRAŞOVEANU, Coordination/subordination — une division *dichotomique* 27
ANDREI MIŞAN, Sur la définition de la transitivité-intransitivité 33
ŞTEFAN OLTEAN, Considérations sur la nature du langage usuel 43
CARMEN VLAD, Prémisses de l'élaboration d'une typologie textuelle 49

LEXICOLOGIE

DOINA NEGOMIREANU, Valeurs connotatives et leur fonctionnalité sémantique 55
EMILIA TODORAN, Étymologies 59

ONOMASTIQUE

M. HOMORÓDEAN, L'ancienneté du moulin à eau chez les Roumains. Un nouvel argument linguistique 61
DUMITRU LOŞONŢI, Noms de lieux de Bonţida 63
I. PĂTRUŢ, Autres toponymes anciens de Transylvanie 73

GRAMMAIRE

CORNEL SĂTEANU, Les oppositions fondamentales dans le système temporel adverbial roumain 77
MIHAI M. ZDRENGHEA, Sur la relation de présupposition, implication et complément 87

DIALECTOLOGIE

MAGDALENA VULPE, La transcription phonétique et le problème de la délimitation des lexèmes 93

DISCUSSIONS

VIOREL HODIŞ, À propos de la théorie de l'expansion chez A. Martinet (I) . . 101

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

CORESI, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*. Text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1976, 779 p. (*Florica Dimitrescu*) 109

FLORA ŞUTEU, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1976, 244 p. (*Bela Kelemen*) 112

PAULA DIACONESCU, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, partea I şi a II-a, Bucureşti, 1974—1976 (*Elena Dragoş*) 114

IOAN GUŢIA, *Storia del nome* ***Dracula*** *e di altre parole d'oggi*, Roma, Bulzoni editore, 1976, 144 p. (*R. Todoran*) 116

JÁNOS S. PETŐFI, *Vers une théorie partielle du texte*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1975, 148 p. (*Papiere zur Textlinguistik*, vol. 9) (*Carmen Vlad*) . 117

HENRI HOLEC, *Structures lexicales et enseignement du vocabulaire*, Mouton, The Hague—Paris, 1974, 109 p. (*Valentina Şerban*) 119

K. DANZIGER, *Interpersonal Communication*, Pergamon Press Inc., New York, Toronto, Oxford, Sydney, Paris, Braunschweig, (1976), 238 p. (*Paul Schweiger*) 120

IN MEMORIAM

Witold Doroszewski (1899—1976) (*I. C. Chiţimia*) 121

CHRONIQUE

Le symposion « Les rapports culturels, littéraires et linguistiques roumains-yougoslaves » (*I. Pătruţ*) 123

L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1976 (*Ion Roşianu*) 127

SEXTIL PUȘCARIU

(1877—1948)

DE

DIMITRIE MACREA

La o sută de ani de la naștere

Împlinirea unui secol de la nașterea lui Sextil Pușcariu (4 ianuarie 1877) și a aproape trei decenii de la stingerea lui din viață (5 mai 1948) constituie, din partea celor care l-au cunoscut, nu numai prilejul amintirii lui ca om, profesor, savant și sprijinitor, dar mai ales al justei dimensionări a vastei și variatei sale opere științifice, culturale și naționale.

Deși de la dispariția ființei sale fizice s-a scurs o bună bucată de vreme, cu efectul ei atît de nivelator într-o epocă de rapidă înnoire a lucrurilor și valorilor, Sextil Pușcariu a rămas însă aproape, fiindcă ceea ce a construit el a fost durabil, iar pe șantierele vaste pe care le-a lăsat deschise se mai lucrează încă.

Două cărți, recent apărute, ajută substanțial să-i reconstituim existența rodnică de savant și scriitor.

Prima cuprinde memoriile proprii asupra unui deceniu din existența lui (1896—1906), intitulată sugestiv *Călare pe două veacuri*, apărută în 1968, la 20 de ani de la moarte. A doua, apărută în 1972, cuprinde analiza unui aspect insuficient cunoscut din activitatea lui, și anume *Sextil Pușcariu critic și istoric literar*, datorită eseistului și istoricului literar clujean Mircea Vaida.

Prin volumul său de memorii, Sextil Pușcariu ne dă la iveală unul din secretele formării personalității lui, dar și a altor contemporani ai săi, care poate servi ca exemplu celor de azi și de totdeauna. A avut o perioadă de formare a personalității intelectuale îndelungată, susținută de o mare pasiune de studiu. A studiat în străinătate timp de aproape zece ani, la cei mai iluștri profesori ai vremii, romaniști în cea mai mare parte: Gustav Weigand, Gaston Paris, A. Meillet, Jules Gilliéron, W. Meyer-Lübke, cu care a colaborat chiar în timpul studiilor, devenindu-le mai tîrziu prieten. Ca tînăr nu și-a pierdut timpul o clipă în zădărniciile vîrstei, ci a cutreierat muzeele și bibliotecile marilor orașe, le-a studiat stilul construcțiilor și firea oamenilor, și a legat relații de prietenie durabile, pe care le-a întreținut toată viața. De aici imensa lui corespondență, compusă din mii de scrisori care-și așteaptă publicarea, fără a socoti alte mii pierdute prin vicisitudinile evenimentelor.

CL, anul XXII, nr. 1, p. 5—10, Cluj-Napoca, 1977

Şederea lui îndelungată la studii în străinătate, mai ales la Leipzig, Paris şi Viena, i-a dat prilejul să-şi asimileze cultura cea mai înaltă a vremii, cu scopul conştient şi hotărît s-o pună mai tîrziu în serviciul naţiunii, aşa cum a făcut-o întreaga lui generaţie, care a fost cea a Marii Uniri din 1918, dînd un grăitor exemplu de generoasă dăruire patriotică.

Un alt aspect revelator al memoriilor lui Sextil Puşcariu, pe care-l valorifică în mod amplu şi Mircea Vaida, este permanenta legătură a omului de ştiinţă cu viaţa literară, prin care şi-a lărgit orizonturile cunoaşterii chiar pentru cercetările de specialitate. Pasiunea literară, manifestată prin preocupările de istorie, critică şi limbă literară, a fost organică la Sextil Puşcariu, cum a subliniat, cu genialitatea lui sesizantă, N. Iorga, scriind de „frumoasa prezentare a rezultatelor muncii sale" şi de „căldura de temperament... pe care o au totdeauna cei care, peste orice, au fost şi au rămas nişte literaţi" („Cuget clar", I, 1936, p. 481).

Evident, pasiunea literară a fost o latură structurală a personalităţii lui Sextil Puşcariu, reliefată mai deplin în ultima vreme, dar n-a fost partea cea mai rezistentă a operei lui. Chemarea vieţii a fost mai vastă şi mai rodnică în alte direcţii. El s-a impus pe linia de bază pe care s-a format în tinereţe şi a rămas fixat în memoria posterităţii îndeosebi ca excepţional lingvist, cu multiple realizări creatoare în toate ramurile acestei ştiinţe: teoretician al limbii, lexicograf, lexicolog, dialectolog, romanist, fonetician, fonolog, istoric al limbii, literaturii şi culturii româneşti, cultivator stăruitor al limbii române printr-un hotărîtor *Îndreptar ortografic* şi o îndelungată activitate publicistică în această direcţie, căutînd în permanenţă să dea lingvisticii o direcţie de interes general naţional.

Dar oricît de evidente ar fi fost realizările lui Sextil Puşcariu ca lingvist, în atîtea variate ramuri ale acestei discipline, ele n-au constituit singurele lui merite şi nici cele mai mari. Căci Sextil Puşcariu a făcut parte dintr-o generaţie de ctitori, care au dat naţiunii, pe lîngă ştiinţa lor, instituţii şi creaţii de cea mai inspirată utilitate naţională.

Printre aceste pregnante realizări care leagă numele lui Sextil Puşcariu de cel al personalităţilor noastre de stil enciclopedic, istoria culturii româneşti a înregistrat pe cele majore şi de largă perspectivă, care vor rezista acţiunii atît de erodante a vremii şi vor duce numele său departe peste generaţii. A condus, din încredinţarea Academiei Române, de la vîrsta de 26 de ani şi pînă la moarte, lucrările pentru elaborarea marelui *Dicţionar al limbii române*, prima mare operă de lingvistică romanică şi românească a lui Puşcariu, pe care a realizat-o aproape jumătate prin organizarea unui impunător şantier, pe care se lucrează şi astăzi, la Cluj-Napoca, ca şi la Bucureşti şi Iaşi, şi în jurul căreia a creat o şcoală de iluştri lingvişti, ca V. Bogrea, Th. Capidan, C. Lacea, N. Drăganu, S. Pop, E. Petrovici, T. A. Naum ş.a., numită „şcoala lingvistică clujeană", care s-a bucurat de prestigiu internaţional între cele două războaie mondiale. Spiritul de echipă pe care l-a manifestat pe acest şantier ştiinţific, unde a mobilizat pe cei mai reputaţi lexicografi din ţară ai timpului, a rămas exemplar, constituind o anticipare a colectivelor care sînt organizate astăzi în toate domeniile muncii ştiinţifice.

În 1919 şi-a legat numele, ca prim rector al Universităţii din Cluj, de organizarea acestei Universităţi, devenită o citadelă de prestigiu a culturii naţionale, cu specială atenţie la învăţămîntul superior al limbii

române, care, între cele două războaie mondiale, a fost cel mai proeminent din țară. În același timp a organizat un institut științific, anticipînd pe cele de astăzi, numit *Muzeul Limbii Române*, în care s-au elaborat, pe lîngă lucrarea de importanță națională a *Dicționarului limbii române*, alte lucrări, de aceeași importanță, pe care le vom evoca mai jos.

Prin organizarea modernă a învățămîntului superior lingvistic și prin Muzeul Limbii Române, Clujul devenise, după 1919, centrul activității lingvistice din România întregită, depășind tradiția nu mai puțin prestigioasă a Capitalei și a Iașilor.

Acest fapt este recunoscut într-o recentă istorie a lingvisticii române, editată de Academia Republicii Socialiste România, unde la capitolul privind epoca 1918—1944 se scrie textual: „*Locul de frunte în această epocă de înflorire a studiilor lingvistice îl ocupă Clujul, prin Sextil Pușcariu, ca conducător, și o echipă de specialiști bine pregătiți și entuziaști*".

Mai receptiv decît ceilalți doi mari lingviști români contemporani ai săi — A. Philippide și O. Densusianu —, Pușcariu și-a dat seama de importanța metodei geografiei lingvistice, inaugurată la începutul secolului de către Jules Gilliéron. După ce a publicat, ca tînăr, studiul asupra *Dialectului din valea superioară a Oltului*, după vechile metode ale anchetelor dialectale, a inițiat, cu un răsunător cîștig pentru știința limbii române, lucrările pentru elaborarea, între 1928—1938, a *Atlasului lingvistic român* pe întreaga țară, a doua mare operă de lingvistică romanică și românească a lui Pușcariu, cel mai modern și mai complet atlas lingvistic din cîte există pînă în prezent, ajutat de către elevii săi Sever Pop și Emil Petrovici. Proporțiile mari ale *Atlasului* au împiedicat publicarea lui completă, ajunsă astăzi la al 18-lea volum, cu mii de hărți, dar datele culese constituie un bun de importanță națională și istorică incomensurabilă, căci, fără culegerea lor atunci, ele ar fi fost astăzi pierdute. Acest șantier de cercetări, deschis de Sextil Pușcariu, a antrenat extinderea cercetărilor, care continuă și astăzi cu metode mai perfecționate, realizarea *Atlasului* făcîndu-se mai adîncit, pe regiuni, și constituindu-se *Arhiva fonogramică a limbii române*, pe care a permis-o dezvoltarea atît de rapidă a tehnicii fonice contemporane.

Tot în cadrul Muzeului și cu ajutorul laboriosului colectiv, mereu lărgit de el, Sextil Pușcariu a creat cea mai mare publicație periodică de lingvistică pe care a cunoscut-o disciplina noastră, revista „Dacoromania", care a apărut timp de 22 de ani, în 14 mari volume.

Luptînd cu mari greutăți materiale, dar susținută de puterea pe care ți-o dă totdeauna o mare credință, revista „Dacoromania" a reprezentat știința contemporană a limbii române și, în parte, a istoriei noastre literare, cu o înaltă ținută, care o face pînă astăzi indispensabilă în biblioteca uzuală a fiecărui lingvist și istoric literar român.

Realizările spectaculoase menționate mai sus se încadrează și în opera lui științifică, al cărei număr de titluri depășește cifra de 500. Ele cuprind cele mai variate subiecte ale istoriei și structurii limbii și culturii noastre, printre care menționăm *Istoria literaturii române. Epoca veche*, o sinteză de probleme viabilă pînă astăzi, scrisă într-o limbă cuceritoare și limpede, care constituie trăsătura de bază a stilului său literar, fiindcă reflectă idei clare, bine definite.

Ca şi ceilalţi mari lingvişti români contemporani — A. Philippide şi O. Densusianu —, Sextil Puşcariu a avut ambiţia firească să elaboreze istoria limbii române, pe care, din păcate, n-a reuşit s-o realizeze în întregime nici unul din ei.

El a putut termina numai două volume, primul tratînd problemele generale de structură şi evoluţie ale limbii române, intitulat *Limba română. Privire generală* (1940), iar al doilea intitulat *Rostirea* (1959), ambele constituind o perspectivă esenţială şi indispensabilă în materie.

Dar aspectele multilaterale ale istoriei şi structurii limbii române au fost tratate de Sextil Puşcariu în diferite alte studii, care, coordonate, ar putea constitui o istorie a limbii române, chiar dacă formal n-ar purta acest titlu.

Printre problemele de bază tratate de Sextil Puşcariu în numeroasele lui studii şi care au rămas legate de numele lui, menţionăm: *locul limbii române între limbile romanice, trecerea de la limba latină populară la cea română, deosebirea între romanic şi românesc, împrejurările istorice şi transformările specifice intervenite în limbă, unitatea iniţială a limbii române*, sau „româna primitivă comună", numită de el „străromână", *ruperea unităţii geografice a românei primitive comune, prin aşezarea în nordul şi sudul Dunării de populaţii slave în migraţiune şi despărţirea dialectelor limbii române în cel din nordul Dunării — dacoromân — şi cele din sudul Dunării: aromân, meglenoromân şi istroromân.* Toate aceste mari probleme sînt privite de Puşcariu din perspectiva generală a lingvisticii romanice în care se încadrează în mod firesc latina populară balcanică şi latina populară carpato-dunăreană, pe care le continuă limba română, în parte albaneza şi, pînă la sfîrşitul secolului trecut, şi vechea dalmată. Contribuţiile în acest domeniu ale lui Sextil Puşcariu i-au creat un mare prestigiu între romaniştii europeni ai vremii egal cu al lui W. Meyer-Lübke, M. Bartoli, K. Jaberg, G. Rohlfs ş.a. Conştient de importanţa dialectelor din sudul Dunării ale limbii române pentru unitatea ei originară şi istorică, Sextil Puşcariu a întreprins o cercetare clasică în materie despre *Dialectul istroromân* (3 volume, 1906—1929), iar colaboratorul său devotat, Th. Capidan, la sugestia lui Sextil Puşcariu, a elaborat două monografii de asemenea de valoare clasică: *Aromânii. Dialectul aromân* (1931) şi *Meglenoromânii* (3 volume, 1925—1928), care vor rămîne pagini perene ale istoriei limbii române.

O altă problemă cardinală care l-a preocupat pe Sextil Puşcariu în toată activitatea lui ştiinţifică a fost cea a *continuităţii românilor în Dacia*, după retragerea administraţiei şi legiunilor romane de către Aurelian în sudul Dunării, în anul 274. Numeroasele lui studii în această materie pot fi condensate în următoarele teze: 1) *limba română este cea mai conservatoare dintre limbile romanice*, ceea ce nu se poate explica decît prin vechimea şi continuitatea ei neîntreruptă pe aceste locuri, şi 2) *locul de bază atît al formării cît şi al continuităţii limbii române este în Dacia, mai ales în Transilvania, unde au fost punctele cele mai intense ale colonizării romane* şi unde *Atlasul lingvistic român* arată că s-au păstrat cele mai vechi cuvinte latine populare, care nu există în alte părţi ale limbii române: *nea, cute, ai, păcurar, pedestru* şi celelalte (vezi Sextil Puşcariu,

Limba română, I, p. 339). Dacă — arată Sextil Puşcariu — am admite, prin absurd, că românii ar fi emigrat din sudul Dunării, de unde ar fi revenit în nord, în secolul al XIII-lea, cum au pretins partizanii lui Sulzer, azi tot mai puțini la număr, cum se explică faptul că românii s-au aşezat exact pe locurile cele mai caracteristice ale romanității limbii lor?

Metode noi, care au anticipat ceea ce se face pe scară largă, mondială acum, a adus Sextil Puşcariu în analiza structurii vocabularului limbii române. El este la noi, după Hasdeu, cel care a teoretizat şi a aplicat metodele statistice pentru studiul vocabularului românesc, adică stabilirea proporției numerice a diferitelor elemente în compunerea lui, după originea acestora. Indicațiile lui Sextil Puşcariu au stat la baza studiilor mele *Circulația cuvintelor în limba română*, din 1942, completat ulterior sub titlul *Fizionomia lexicală a limbii române*, în volumul *Probleme de lingvistică*, apărut în 1961.

Ajuns la sfîrşitul expunerii asupra personalității lui Sextil Puşcariu ca om de ştiință, mă simt obligat să mai adaug cîteva contribuții ale sale ca factor de promovare a progresului național şi social pe diferite planuri, fiindcă şi acestea îi definesc complexitatea structurii sale enciclopedice. A lucrat intens în cadrul Academiei Române peste 4 decenii nu numai la realizarea *Dicționarului*, dar şi la organizarea instituției şi a planurilor ei de lucru, la alegerea de membri, printre care M. Sadoveanu şi Lucian Blaga, la premieri de către Academie a unor cărți de valoare, printre care *Întunecare* de Cezar Petrescu, la reprezentarea Academiei în țară şi străinătate.

A fost un om curajos în viața publică, înființînd şi conducînd ziare pentru susținerea ideilor sale de interes național. În 1918 a reînființat, la Cernăuți, ziarul „Glasul Bucovinei", în care a publicat primele poezii ale lui Lucian Blaga, fiind cel dintîi care i-a descoperit talentul poetic. Mai tîrziu, în 1931, a înființat şi condus la Cluj cotidianul „Drumul nou" împotriva politicianismului venal şi dezorganizant al vieții publice, dar onestitatea lui nu s-a putut opune în mod eficient răului, care era prea extins.

Sextil Puşcariu s-a impus însă în publicistica de idei printr-o revistă de înaltă semnificație. În 1924 a înființat şi condus la Cluj revista „Cultura", prin care a urmărit să apropie naționalitățile conlocuitoare prin cultură. În revistă s-au publicat articole în limbile română, germană şi maghiară despre cultura acestora, constituind un drum nou şi firesc de colaborare, anticipator a ceea ce se realizează astăzi. Ideea lui Sextil Puşcariu, cu toată importanța ei, n-a fost însă atunci înțeleasă deplin, iar revista şi-a încetat repede apariția. Ea nu rămîne însă mai puțin semnificativă atît pentru problema ca atare, cît şi pentru mentalitatea celui care a formulat-o.

La sfîrşitul evocării mele sumare mai adaug şi cîteva cuvinte despre Sextil Puşcariu ca profesor, care mi-a lăsat o amintire încă vie.

L-am cunoscut în 1928, cînd m-am înscris la Universitate, el avînd atunci 51 de ani. Era în plină maturitate a forțelor lui creatoare. De statură mijlocie, purtînd un discret barbişon şi o pălărie cu boruri mari, care amintea boema literară de pe vremuri, Sextil Puşcariu era una dintre personali-

tăţile cele mai impunătoare ale Clujului. Nu era autoritar, ci surîzător şi delicat, sensibil la orice nevoie a celor din preajma lui. Pe noi studenţii ne-a cucerit de la prima oră de curs, care — ca şi toate celelalte ale sale — n-a avut rigiditatea inerentă unui curs de lingvistică. Lecţiile lui erau atrăgătoare atît prin consistenţa conţinutului, care ne impresiona, cît şi prin tonalitatea plăcută a vocii şi forma aleasă, literară, a expunerii. El făcea mereu apel la experienţa lui personală de cercetător al faptelor de limbă de pe întinsul ţării, invocînd exemple accesibile, din vorbirea curentă şi, nu o dată, din graiul comunelor din care eram originari studenţii.

La curs şi seminarii era punctual, calitate pe care o preţuia şi la alţii. Nu lipsea de la curs decît pentru şedinţele Academiei, instituţie cu care şi-a confundat rosturile vieţii, ca şi cu cele ale Universităţii din Cluj, de înfiinţarea căreia era legat numele lui. Din anul al doilea de Universitate, m-a numit colaborator la Muzeul Limbii Române, colaborare care a durat 16 ani, pînă la sfîrşitul vieţii sale.

La o sută de ani de la naşterea sa, personalitatea lui Sextil Puşcariu ca profesor, savant, îndrumător, sprijinitor şi scriitor, se conturează măreaţă şi pilduitoare. Amintirea lui trăieşte vie în spiritul numeroşilor lui foşti elevi, ca şi în spiritul generaţiei de astăzi, care lucrează încă pe şantierele ştiinţifice deschise de el, venerîndu-l ca pe un ctitor de instituţii şi de conştiinţă românească şi latină, în linia directă a Şcolii ardelene, a lui Hasdeu şi Ovid Densusianu.

Prezentarea vieţii şi activităţii lui Sextil Puşcariu făcută aici este sumară şi schematică. Fiecare din aspectele evocate mai sus ar putea forma subiectul unei monografii. Dar elaborarea unei monografii ample despre viaţa şi opera lui Sextil Puşcariu rămîne un deziderat, care se cere împlinit. Îl lăsăm ca o sarcină de onoare celor tineri, entuziaşti şi cu idealurile care ne-au susţinut şi pe noi altă dată, cînd Sextil Puşcariu ne privea înţelept şi părinteşte de pe catedra de limba română a Universităţii din Cluj sau în cadrul Muzeului Limbii Române.

Ianuarie 1977

Universitatea din Bucureşti
Facultatea de limba şi literatura română
str. Edgar Quinet, 7

VASILE BOGREA

(1881 — 1926)

DE

IORGU IORDAN

La 50 de ani de la moarte

Cariera ştiinţifică a acestui filolog constituie, în ochii mei, un argument extrem de puternic pentru a dovedi marea importanţă pe care o are şcoala (în sensul cel mai larg al cuvîntului) în pregătirea şi formarea unui cercetător (şi, bineînţeles, a unui cetăţean). Iată un om excepţional de înzestrat de la natură (vorbesc în deplină cunoştinţă de cauză, căci i-am fost cîţiva ani elev la liceu) : o inteligenţă cu mult deasupra mediei, o memorie pur şi simplu fenomenală (concura cu idolul său Nicolae Iorga, pe care cred că uneori îl întrecea sau putea să-l întreacă în privinţa preciziei), o pasiune aproape maladivă pentru studiu, alimentată necontenit de o curiozitate atotstăpînitoare de a şti, şi o putere de muncă de asemenea neobişnuită, care îi imprima, dacă pot spune aşa, forţa fizică absolut necesară unei precare sănătăţi native. Şi, cu toate acestea, creaţia lui ştiinţifică este cît se poate de modestă, cantitativ vorbind şi, lucru foarte important, nu cuprinde nici o carte propriu-zisă.

Explicaţia acestui caz atît de surprinzător, fiindcă este, cred, unic în istoria ştiinţei româneşti, trebuie căutată în afirmaţia făcută la începutul prezentei comunicări.

Studiile liceale, Vasile Bogrea le-a făcut la Pomîrla (în fostul judeţ Dorohoi), unde a intrat la vîrsta de 13 ani, foarte probabil din cauza dificultăţilor de ordin economic ale familiei. A trebuit să stea la gazdă sau să plătească întreţinerea, locuind la şcoală, pentru că, fiind născut la Tureatca, sat care nu se găsea pe una dintre moşiile lui Anastasie Başotă, nu putea fi bursier. Căci liceul din Pomîrla a fost înfiinţat cu ajutorul averii lăsate prin testament de acest boier generos, cu condiţia ca elevii lui, toţi copii ai ţăranilor din satele de pe proprietăţile sale de pămînt, să fie întreţinuţi de stat, fără nici o cheltuială din partea părinţilor, pînă la terminarea studiilor. În împrejurările bine cunoscute ale vieţii din ţara noastră de acum un secol, ne închipuim uşor cum se putea studia într-un liceu rural din nordul extrem al ei. Este adevărat că un poet, membru apreciat al „Junimii", Samson Bodnărescu, l-a condus ca director ani de-a rîndul, tocmai în epoca în care se găsea şi Vasile Bogrea printre elevii lui. Totodată este de presupus că un număr de profesori, desigur limitat, erau bine pregătiţi. Dar pot bănui că majoritatea lor nu corespundeau necesităţilor unui învăţămînt mediu cît de cît serios. Vorbesc aşa din experienţă personală : în anul şcolar 1913—1914 am fost şi eu pro-

CL, anul XXII, nr. 1, p. 11—16, Cluj-Napoca, 1977

fesor al acestui liceu, şi, chiar dacă în vremea lui Bodnărescu condiţiile de studiu vor fi fost mai favorabile, ele nu puteau ajuta prea mult la o bună pregătire, în perioada cea mai importantă din dezvoltarea personalităţii umane, a viitorilor studenţi şi apoi profesionişti. (Şi totuşi, fie zis în treacăt, o serie de absolvenţi, foşti bursieri ai omenosului boier Anastasie Başotă, au intrat, cu cinste, graţie aproape exclusiv valorii lor strict personale, în istoria ştiinţei şi culturii naţionale.)

Nici la Universitatea din Iaşi, al cărei student a fost (începînd din toamna anului 1902, după terminarea liceului cu şapte clase de atunci), n-a avut Vasile Bogrea mai mult noroc în ce priveşte corpul profesoral. Mă refer, în primul rînd, la filologie, specialitatea lui însuşi. Afară de A. Philippide, nu se poate cita nici un alt profesor de la care să fi putut el învăţa carte la înălţimea dorinţei şi capacităţii sale. Decisiv, într-un anumit sens, dacă avem în vedere cariera didactică universitară a lui — a predat, la Cluj, după primul război mondial, Limba şi literatura latină —, este faptul că Aron Densuşianu, titularul catedrei pentru această disciplină la Iaşi, a murit în 1900. Vasile Bogrea s-a format, ca latinist, în epoca studenţiei sale, mai mult pe cont propriu, prin osteneală mare, plină de pasiune şi de curiozitatea de a cunoaşte, chiar dacă în anul universitar 1900—1901 această catedră a fost suplinită de A. Philippide, care, în ciuda marii erudiţii în domeniul filologiei clasice, ca şi a conştiinciozităţii sale, avea grijă, în primul rînd, de propria sa disciplină, Filologia română. Toate aceste amănunte au, în intenţia mea, rostul să explice şi în acelaşi timp chiar să justifice insuccesele lui Vasile Bogrea ca latinist, nu numai la început, ci şi după aceea, cum rezultă din faptul că nu ne-a lăsat nici o lucrare ştiinţifică de filologie clasică. La examenul de capacitate pentru ocuparea, ca titular, a unei catedre în învăţămîntul mediu, sesiunea 1908—1909, a fost respins încă de la probele scrise [1]. (A reuşit, şi încă strălucit, la Limba română şi la Franceză, aceasta ca materie secundară.) Iar la Universitatea din Berlin, unde s-a înscris pentru desăvîrşirea studiilor şi obţinerea doctoratului în Filologia clasică, se pare că n-a fost admis ca membru al seminarului acestei discipline (de fapt, al celui de Latină). Căci, înainte de primul război mondial, la universităţile (poate numai la unele) din Germania, a fi membru al unui seminar pentru „avansaţi" era nu o obligaţie, ci un drept, cîştigat, bineînţeles, prin concurs. Cunosc direct cazul unui român, reuşit la examenul de capacitate pentru Limba latină într-o sesiune anterioară aceleia a lui Vasile Bogrea şi care, obţinînd o bursă de studii pentru această specialitate peste graniţă, a fost respins la proba de admitere în seminar, tot la Berlin, şi s-a transferat la Halle a. S., unde a studiat însă Filologia romanică, fără urmări ştiin-

[1] Ulterior, un fost student al meu, prof. C. N. Mihalache din Timişoara, îmi face cunoscut că lui V. Bogrea nu i s-a admis de Ministerul Instrucţiunii Publice să se înscrie la două specialităţi ca materii principale. Într-adevăr, în *Documente literare*, I, Bucureşti 1971, publicate de Gh. Cardaş, găsesc, la p. 326, adresa oficială a autorităţii şcolare superioare prin care i se comunică acest lucru candidatului. Eu mi-am întemeiat afirmaţia din text mai întîi pe faptul că la Iaşi, în octombrie 1908, cînd s-a ţinut examenul de capacitate pentru Latină, se ştia că V. Bogrea n-a reuşit la probele scrise, ceea ce, bineînţeles, putea fi un simplu zvon, şi apoi pe faptul că trei ani mai tîrziu eu însumi m-am înscris şi prezentat la două materii principale (Germana şi Româna) şi tot aşa, în 1901—1902, G. Ibrăileanu (Româna şi Filozofia). În cazul acestuia, ştiu sigur că Filozofia a fost de la început şi tot timpul, prin însăşi Legea învăţămîntului secundar, numai materie principală.

ţifice în activitatea lui de mai tîrziu. Aceste eşecuri, mai mult formale, dar dureroase, şi nu numai pentru el (din cele arătate se înţelege că nu şi-a putut lua nici doctoratul) — sînt absolut convins de asta —, nu l-au împiedicat pe Vasile Bogrea să fie un eminent profesor de Limba şi literatura latină şi, cu siguranţă, cel mai strălucit dintre colegii săi de la universitatea clujeană (din păcate, puţini ani, din cauza morţii sale premature).

Vasile Bogrea a fost un foarte mare erudit, cum n-am avut noi mulţi. Erudiţia lui era, adesea, adîncă, dar, în general, neobişnuit de vastă şi de multilaterală. I-am putut-o constata personal, destul de vag, firește, ca elev al său la Liceul Internat din Iaşi, unde a suplinit, la clasele mari, pe G. Ibrăileanu, patru ani în şir, cu puţine şi relativ scurte întreruperi. Catedra respectivă era de Limba română, cu o oră de Logică, în ultima clasă, pentru completarea normei. Impresia cea mai puternică asupra mea (aveam atunci 19 ani) au făcut-o mai cu seamă lecţiile lui la această materie, îndeosebi cînd explica. Timp de 60 de minute — cîteodată ne lua şi recreaţia — vorbea cu o elocinţă extraordinară, superioară aceleia a lui N. Iorga, care îl întrecea numai în ce priveşte patosul. Şi nu era o elocinţă de cuvinte, adică formală, chiar dacă şi aceasta era unică: nu-mi amintesc să se fi încurcat, cum se zice, la găsirea cuvîntului potrivit sau a construcţiei sintactice celei mai nimerite, ca să nu mai vorbesc de alcătuirea frazelor, care era impecabilă. Acest dar oratoric l-a pus uneori, foarte rar, şi în slujba politicii prietenului şi admiratorului său N. Iorga, la întrunirile publice cu prilejul alegerilor parlamentare. (Marele nostru istoric a candidat de două ori — în 1907 şi 1911 — la Iaşi pentru un loc de deputat.) La lecţiile sale de Limba (în realitate, de literatura) română, aceeaşi erudiţie, mai vizibilă, fiindcă era, pentru noi elevii, mai concretă, prin referirile la literaturi străine, cu nume de autori şi titluri de opere, precum şi cu aprecieri de natură estetică.

Această *qualité maîtresse*, care este erudiţia, a lui Vasile Bogrea a definit-o foarte just Vasile Pârvan, în raportul pentru alegerea lui ca membru corespondent al Academiei Române, printr-un singur calificativ, acela de polihistor, aplicat candidatului. A fi erudit este, mi se pare, o caracteristică mai cu seamă a unui filolog, aşa cum era concepută filologia în secolul trecut. Această concepţie o găsim expusă, amănunţit, la A. Philippide, *Istoria limbii şi literaturei române*, Iaşi, 1888, p. 7 [2]: „Acea parte a Istoriei, care are ca obiect de expunere viaţa omenească în toate manifestările sale, se numeşte Filologie. Filologia cuprinde, dar, istoria vieţii publice (Istoria politică, aşa-numita de obicei Istorie), private (Istoria socială), artistice (Istoria artelor) şi intelectuale (Istoria literară) a omului (cf. 7)". Am socotit necesară reproducerea acestei definiţii, pe care o dă filologiei A. Philippide, conducîndu-se, firește, după alţii, fiindcă Vasile Bogrea a fost un filolog aproape total în sensul arătat aici (cu excepţia, firește, dar cred că numai parţială, a istoriei sociale propriu-zise). Dovadă, volumul *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971 (556 pagini in 8° mare [3]),

[2] Este, de fapt, partea finală a unei analize, foarte dezvoltată, a producţiilor spirituale omeneşti, împărţite în două categorii: ştiinţifice şi poetice, a căror bază o constituie istoria.

[3] Plus 11 pagini, care conţin o prefaţă de Constantin Daicoviciu, elev şi admirator entuziast al lui Vsile Bogrea, şi o amplă introducere, întocmită de Mircea Borcilă şi Ion Mării, îngrijitorul ediţiei (şi autori ai indicelui).

care cuprinde, în linii mari, întreaga sa producţie ştiinţifică, grupată, de editori, în următoarele capitole: 1. Între filologie şi istorie; 2. Semantică; 3. Etimologie; 4. Onomastică; 5. Filologie clasică; 6. Varia (articole, mai reduse ca întindere, cu conţinut lingvistic şi folcloristic).

O confirmare a caracterizării făcute de mine, cu ajutorul lui A. Philippide, lui Vasile Bogrea ca filolog, apare în următorul citat din volumul amintit (p. 1): „Viaţa cuvintelor e aşa de strîns legată de a poporului care le întrebuinţează, încît vicisitudinile lor biografice — genealogia, evoluţia, migraţia, cariera lor — luminează, adese, colţuri întunecate ale istoriei naţionale. Studiul lor poate însemna, în acelaşi timp, un apreciabil aport la istoria culturii, în genere". Aplicarea acestui punct de vedere, valabil şi în vremea noastră, la întocmirea lucrărilor sale o găsim pretutindeni, indiferent de tema propriu-zisă, specială, a lor. Iar justeţea teoretică a principiului o ilustrează cantitatea şi varietatea enormă a informaţiei, culese din extrem de numeroasele sale lecturi, foarte diferite, ca conţinut, unele de altele [4].

Altă calitate, afară de erudiţie, a lui Vasile Bogrea, caracteristică, mai cu seamă tot pentru filologi (aş preciza pentru filologi ca el înşuşi), este ingeniozitatea în interpretarea textelor. Se ştie că preocuparea de căpetenie a filologiei, în sensul ei mai restrîns, este întocmirea de ediţii a operelor mai mult ori mai puţin îndepărtate în trecut, transmise nouă, de obicei, prin manuscrise.

O particularitate de prim rang, poate cea mai de seamă, a inteligenţei lui Vasile Bogrea era tocmai ingeniozitatea, care, în treacăt spus, se manifesta uneori şi în producţii literare propriu-zise (epigrame), dar mai ales în polemici şi în conversaţia curentă, unde apărea adesea sub forma unor jocuri de cuvinte sau de sensuri ale aceluiaşi cuvînt. Deoarece este vorba de filologie, voi da cîteva exemple din acest domeniu. În *Letopiseţul* lui Miron Costin se vorbeşte (la domnia lui Vasile Lupu) de *casele cele cucinii*. Numeroşi cercetători au crezut că ultimul cuvînt este o unitate lexicală şi, în consecinţă, au încercat să-l explice atît semantic, cît şi etimologic. Filologul nostru a văzut în prima silabă prepoziţia *cu*, iar în rest, subst. *cinie*, turcism (înregistrat de L. Şăineanu în opera sa *Influenţa orientală...*), care însemnează „porţelan", aşadar „case cu pereţii îmbrăcaţi în faianţă". (Bogrea adaugă amănuntul, puţin cunoscut, dacă nu chiar în general necunoscut [5], că acest cuvînt circulă, sporadic, pînă azi, cu înţelesul de „strachină, farfurie" sau „masă rotundă"; vezi p. 11.) Alt exemplu, din acelaşi *Letopiseţ*: „... să ştie ce fel sau ce samă neprieteni, *area* unde merge", iarăşi două cuvinte, în loc de unul (bineînţeles, enigmatic), şi anume *are au*, adică „ce... neprieteni are au [= sau] unde merge" (cu *-u* al lui *au* dispărut prin haplografie).

Un filolog vrednic de acest nume trebuie să aibă şi altă calitate, care, în multe privinţe, este, ca să zic aşa, mai obligatorie, fiind absolut necesară, decît toate celelalte: acribia. Vasile Bogrea o poseda într-o măsură care dă uneori impresia de pedantism. Deoarece am citit, la tim-

[4] Informaţia este de multe ori copleşitoare şi de aceea, neîncăpînd în corpul propriu-zis al articolelor, care ar fi devenit prea încărcate şi neclare, apărea în note. Rezultatul era, cîteodată, extinderea mai mare a aparatului filologic decît a textului însuşi.

[5] *Dicţionarul Academiei* îl are, datorită însă lui Bogrea.

pul lor, cu mare atenţie, ca să nu mai spun că şi cu la fel de mare folos, tot sau aproape tot ce a scris el, pot afirma, cu riscul inevitabil de a mă înşela, dar extrem de puţin, că în lucrările sale nu există greşeli. Am în vedere nu greşelile de interpretare, de care nu scapă în întregime absolut nimeni, ci pe cele de fapte în sens larg. Ilustrări ale acestei aprecieri nu sînt posibile aici şi acum. Deoarece am vorbit de pedantism, pe care l-am „simţit" în redactare şi, mai cu seamă, în punctuaţie, voi da un citat luat la întîmplare pentru ilustrarea afirmaţiei mele: „Această formă a dat, firește, material etimologiei populare: prin apropiere de sîrb. *troje* „trei", *Troian* (la ruşi, un zeu păgîn, ca *Hîrs*, *Veles* şi *Perun*) a devenit, la sîrbi, un monstru tricefal (cf. *troglav*), iar prin apropiere de [grec.] *tragós* „ţap", *Traianós* (*Tragiannós*; cf. şi n. de fam. ngr. *Tragiánnes* = = *Tragoiánnes*, ca *Ekulogiánnes* etc.) a putut dobîndi urechi de ţap: [grec.] *ótia dè Traïanón légousin ẽhein trágou* (vezi Tzetzes, *Chiliades*, apud Léger, *o. c.*, p. 131): acelaşi resort de etimologie populară (cu celt. *marc* = „cal") a făcut ca un alt emul al lui Midas, *Marc*, soţul Isoldei, din „Tristan et Iseut", să fie înfăţişat ca ascunzînd supt plete „des oreilles de cheval" (v. G. Paris, *Poèmes et légendes du moyen âge*, p. 132)". Acest pasaj, menit să arate acribia lui Vasile Bogrea, extinsă, cu cea mai mare meticulozitate, pînă şi asupra punctuaţiei, este semnificativ din multe puncte de vedere pentru întreaga sa concepţie despre munca ştiinţifică. Apare aici, din belşug, erudiţia lui excepţională, de care am amintit şi care, într-un caz ca acesta, care nu-i deloc rar, pune la grea încercare pe un cititor grăbit şi nu de ajuns de obişnuit cu lecturile serioase. Apare de asemenea o trăsătură foarte caracteristică a inteligenţei lui, pe care aş numi-o analitică: descompunerea gîndirii, chiar cînd aceasta nu e prea complexă, în elementele ei alcătuitoare, adesea aproape minimale. Dealtfel „analitismul" — cer iertare pentru această aşa-zisă creaţie lexicală — constituie o particularitate a întregii sale activităţi ştiinţifice, lipsită, în general, nu numai de lucrări de sinteză, ci şi de înclinare spre sinteză. În general, filologii autentici, care sînt, adică, numai filologi, nu şi lingvişti, sau mai mult filologi decît lingvişti, seamănă din acest punct de vedere cu Vasile Bogrea, care a fost mai cu seamă filolog, deşi avea o foarte bună pregătire lingvistică. E aici o chestiune, în primul rînd, de temperament.

Acest mare erudit a fost şi deopotrivă de mare polemist. Polemiza totdeauna, în tot ce scria, chiar cînd nu combătea, în mod concret, pe un confrate sau o operă ştiinţifică oarecare. Avea mereu în minte un adversar, anonim sau colectiv, de fapt, cred, pe viitorul cititor al lucrărilor sale, pe care ţinea să-l convingă de justeţea punctului său de vedere, nu numai în sine, ca să zic aşa, ci şi împotriva unor eventuale opinii diferite de ale lui. Şi aici avem a face, poate în mai mare măsură, cu o chestiune de temperament, combinată însă cu un fel de plăcere estetică: lui Vasile Bogrea îi plăcea polemica, şi în general, ca un lucru frumos, artistic vorbind, dar şi, mai cu seamă, propria sa polemică. Se vede foarte uşor aceasta din bucuria pe care nu şi-o ascunde deloc, dimpotrivă, cînd crede, şi crede, ca să nu spun că are convingerea, totdeauna, că dreptatea este de partea lui. În această privinţă îl asemăn, fără să vreau oarecum, iarăşi cu N. Iorga. Printre oamenii noştri de ştiinţă, ei doi sînt, după părerea mea, cei mai mari şi mai redutabili polemişti. La fel cu

magistrul său pomenit chiar acum, Vasile Bogrea a polemizat, ca să spun aşa, cu toată lumea, fără alegere şi indiferent de poziţia socială sau ştiinţifică a adversarului [6]. Este drept însă că tonul polemicii sale varia, adesea mult, şi nu numai după criterii strict obiective, fără să dau cîtuşi de puţin a înţelege că nedreptăţea pe cineva din motive pur şi simplu personale, cum i se întîmpla, de pildă, lui N. Iorga. Atitudinea permanent polemistă a filologului nostru se explică şi prin temperament, cum am afirmat deja, dar şi prin curaj, care izvora, înainte de toate, din încrederea mare pe care o avea în posibilităţile sale.

Calităţile, descrise pînă aici, ale lui Vasile Bogrea, străluceau cu deosebire atunci cînd posesorul lor şi le punea în valoare pe cale orală : în lecţiile sale, în discuţii cu colegii şi elevii, în convorbiri ocazionale. Elocinţa, pe care i-am elogiat-o încă de la începutul prezentei evocări, se manifesta în astfel de împrejurări cu o forţă aproape elementară. N-am asistat, nici nu aveam cum, la vreo şedinţă a *Muzeului Limbii Române* de la Cluj, cel dintîi şi cel mai serios institut de cercetări ştiinţifice pe care l-am avut în ţară, creaţie a lui Sextil Puşcariu şi a colaboratorilor săi mai apropiaţi. Sînt convins însă că, la reuniunile săptămînale de lucru ale Muzeului, Vasile Bogrea îi întrecea, cu mult, pe toţi, dacă nu totdeauna prin erudiţie, în orice caz prin strălucirea cu care îşi susţinea opiniile şi prin promptitudinea replicilor în discuţii contradictorii.

La sfîrşitul acestei expuneri nu pot să nu-mi exprim bucuria, sinceră şi profundă, că mi s-a oferit, prin Academia R. S. România, prilejul de a prezenta, destul de modest, o mare personalitate a ştiinţei şi culturii noastre naţionale. Un exemplar rarisim de genialitate românească, rarisim, nu pentru că n-am avea altele, ci pentru că am fi avut şi mai multe, dacă atîţi copii de ţărani, la fel de înzestraţi ca şi Vasile Bogrea, nu s-ar fi pierdut pentru totdeauna în anonimat, din cauza condiţiilor de viaţă, care nu le-au permis să studieze şi să se manifeste. Bucuria mea are şi o nuanţă personală de natură strict intimă. Am polemizat şi eu cu acest uriaş al polemicii, de fapt m-am apărat împotriva lui, adică a criticii, foarte aspre, pe care a făcut-o uneia dintre primele mele încercări ştiinţifice. Ca de obicei în asemenea împrejurări, cel care se apără sare mai mult ori mai puţin peste cal. Aşa mi s-a întîmplat şi mie, nerecunoscînd justeţea punctului său de vedere, măcar în majoritatea cazurilor, şi, mai ales, uitînd că a fost unul dintre cei mai buni profesori ai mei, care, amănunt hotărîtor, mă aprecia şi mă simpatiza sincer.

Academia R. S. România
Bucureşti, Calea Victoriei, 125

[6] Pot aminti, pentru condiţiile cu totul speciale în care a avut loc, polemica (de fapt, critica severă, nu de natură ştiinţifică, ci politică, de interes naţional) contra celebrului filolog german U. von Wilamovitz-Moellendorff, cu mentalitate de iunkăr prusac, care a calificat poporul nostru drept „ein armes Hirtenvolk".

ALEXE PROCOPOVICI

(1884—1946)

DE

MIRCEA BORCILĂ

O prezenţă destul de marcantă în epocă, dar cu un profil curios şi un prestigiu controversat, Alexe (Alecu) Procopovici a avut parte de un destin potrivnic în posteritate. La 30 de ani de la dispariţie, activitatea sa ştiinţifică nu a făcut obiectul nici unei evaluări critice, astfel încît, pentru un istoric al culturii noastre, singura imagine a personalităţii acestui savant care dăinuie pînă în prezent este cea din portretul caricatural pe care i l-a schiţat condeiul scînteietor al lui Eugen Lovinescu, într-un pamflet pe cît de spumos şi de caustic, pe atît de nedrept. „Omul care n-a scris nimic" a adus, cu toate acestea, un aport considerabil în lingvistica şi filologia românească şi a încerca o cuprindere sintetică şi o judecată *sine ira et studio* ni se pare, astăzi, un necesar act justiţiar.

Moştenirea lui Procopovici poate fi înscrisă, în linii mari, în patrimoniul şcolii lingvistice din Cluj, deşi o analiză mai atentă trebuie să-i distingă, în acest cadru, o serie de trăsături aparte. El însuşi îşi refuza, dealtfel, încadrarea într-o grupare ştiinţifică şi se revendica la „buna şcoală românească pe care o ilustrează nume ca B. P. Hasdeu, Al. Philippide, Ov. Densusianu şi Sextil Puşcariu", fixîndu-şi, nu fără o oarecare ostentaţie aristocratică, începutul spiţei cu Dimitrie Cantemir [1]. Născut la Cernăuţi [2], Procopovici s-a format, de fapt, la Facultatea de litere de aici, sub îndrumarea lui Puşcariu, împreună cu care va publica şi o bună ediţie critică (Diaconul Coresi, *Carte românească de învăţătură*, 1914) şi pe care îl va urma, apoi, la conducerea Catedrei de limbă şi literatură română (1919). Încercările sale de a iniţia aici o mişcare filologică independentă, prin întemeierea împreună cu romanistul E. Herzog a unui „cerc de studii" pe lîngă Facultatea de litere şi filozofie, nu vor reuşi să-l scoată, decît parţial, de sub influenţa maestrului său [3]. „Revista filologică", buletinul acestui cerc, nu întruneşte decît doi ani de apariţie (1927, 1928) şi, pe lîngă cîteva prestigioase colaborări străine (W. Meyer-Lübke, N. Jokl, L. Spitzer, P. Skok, H. Friedwagner), se menţine mai ales prin contribuţiile directorului ei. În tot acest timp însă, legătura strînsă cu fostul său profesor rămîne decisivă pentru cariera sa ştiinţifică. Pro-

[1] Al. Procopovici, *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuţi, 1930, p. X.

[2] Date biografice în necrologul lui Şt. Paşca, *Alexe Procopovici (1884—1946)*, în DR, XI, 1948, p. 366—368, şi R. Todoran, *Al. Procopovici* (manuscris).

[3] Despre legăturile lingviştilor cernăuţeni cu cei din Cluj, cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica românească în perioada 1918—1944*, în *Istoria ştiinţelor în România. Lingvistica*, Bucureşti, 1975, p. 94.

copovici participă cu comunicări la şedinţele *Muzeului* din Cluj şi colaborează, încă din primul an, la „Dacoromania", unde îşi va publica o mare parte din lucrările sale. Mai tîrziu, el va fi sprijinit de Sextil Puşcariu pentru a ocupa (în 1938) postul de profesor titular al Catedrei de lingvistică generală la Universitatea clujeană. După retragerea lui Puşcariu (în 1940), el este numit titularul Catedrei de limba română şi dialectele ei, devenind, în acest fel, succesorul acestuia şi la conducerea *Muzeului*. Ascendenţa lui Procopovici la conducerea celui mai important şantier filologic al timpului nu poate fi considerată doar ca rezultatul unui simplu concurs de împrejurări, atîta timp cît se poate afirma că, dintre toţi elevii lui Puşcariu, el este cel care l-a urmat, pînă la urmă, cu cea mai mare fidelitate. Cu toate acestea, el nu s-a putut ridica niciodată la prestigiul ştiinţific al marilor corifei ai şcolii clujene, iar explicaţia faptului trebuie căutată — mai presus de anumite conjuncturi subiective, de moartea sa destul de timpurie şi de dimensiunile mai restrînse ale operei — în formaţia sa ştiinţifică, obiectivele specifice, înclinaţiile şi trăsăturile definitorii ale personalităţii sale.

Procopovici a avut fără îndoială o bună formaţie şi o autentică pasiune filologică. Pe lîngă textul coresian editat împreună cu şi sub îndrumarea lui Puşcariu, el va publica şi o ediţie a cronicii lui Neculce (Craiova, 1912), precum şi cîteva studii speciale (*Despre nazalizare şi rotacism*, Bucureşti, 1908 ; *Arhetipul husit al catechismelor noastre luterane*, în „Făt-Frumos", II, 1927, p. 10—37 ; *De la Coresi Diaconul la Teofil Mitropolitul lui Matei Basarab*, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 289—302, ş.a.), care probează, incontestabil, o temeinică cunoaştere a textelor noastre vechi. Formaţia filologică riguroasă apare complicată, însă, la el nu numai cu ambiţia stăpînirii totalitare a întregului tărîm problematic al literaturii române de început, ci şi cu o pronunţată înclinaţie speculativă şi polemică. Din această cauză numeroasele soluţii concrete preconizate nu reuşesc, de multe ori, să se impună în filologia noastră în forma în care el le argumentează. În această situaţie este argumentaţia sa în favoarea tezei lui Iorga privind apariţia primelor texte româneşti ca urmare a influenţei husite (vezi şi „Revista filologică", II, nr. 1—2, p. 211—214 ; DR, X, p. 504 ş.u.) ; deşi Procopovici este, alături de I. A. Candrea, cel dintîi care a probat amănunţit că *Psaltirea Scheiană* reprezintă o copie şi a delimitat clar cele trei grafii diferite din text, ipoteza sa după care copistul principal al manuscrisului ar fi fost un secui a fost infirmată de N. Drăganu şi C. Lacea ş.a. Trebuie menţionat, însă, că, în alte cazuri, chiar dacă nu s-au sprijinit pe o argumentaţie suficientă, tezele sale s-au bucurat, totuşi, de un deosebit ecou ; să menţionăm, astfel, teoria sa despre impunerea unor forme maramureşene în textele moldovene din secolele XVI—XVII (DR, IV_1, p. 65—66)[4], sau ipoteza că *Psaltirea Hurmuzachi* reprezintă o copie (DR, IV_2, p. 1165—1168)[5]. Fără să urmărim o evaluare în detaliu a contribuţiilor sale în acest domeniu, putem conchide, aşadar, cel puţin, că explorarea profundă a

[4] Preluată de Puşcariu şi de D. Macrea, teza aceasta a fost fundamentată faptic de G. Ivănescu, în *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947, p. 349. Vezi, acum, I. Gheţie şi Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 37.

[5] Probată, abia de curînd, de A. Avram, în *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, în SCL, XV, 1964, nr. 1—5 ; cf. p. 111—114.

textelor noastre vechi i-a putut oferi lui Procopovici o bună platformă pentru cercetările de istorie a limbii române.

Tentația speculativă, aliată și cu o adevărată obsesie a „soluțiilor definitive", se manifestă, însă, pregnant, și în această sferă. Și ceea ce e aproape paradoxal la acest lingvist este faptul că, deși postulează ca principiu general de cercetare un deziderat epistemologic pozitivist („Dezlegarea unei probleme controversate trebuie să se reazime [...] mai mult pe materiale nouă sau pe elemente descoperite în materialul vechi, decît pe o orînduire nouă a acestora" — DR, XI, p. 1), practic lucrările sale nu realizează în general contribuții de material, cît sinteze parțiale sau propuneri de soluții noi, prin raportare la textele noastre vechi și la unele principii mai generale. De reținut mai ales înclinația permanentă spre teoretizare, care face să abunde „chestiunile de ordin principiar" (sic!), chiar și în lucrările cu un obiectiv foarte concret și strict limitat.

Această notă distinctivă a profilului său apare evidentă și în tratarea unor probleme legate de originea limbii și poporului român, care ocupă un loc mai puțin marcat în activitatea sa, fiind reprezentate doar prin două titluri mai semnificative : *Din istoria raporturilor noastre interdialectale* (în DR, IV, p. 38—66) și *Die Rumänisnfrage* (Sibiu, 1944). Procopovici acceptă, în linii mari, teoria Pușcariu-Capidan în problema structurii dialectale a limbii române și a originii dialectelor românești, supunînd unei analize critice tezele opuse susținute de Ov. Densusianu (vezi discuția amănunțită din „Revista filologică", II, nr. 1—2, p. 175—207). El încearcă, în același timp, să nuanțeze soluția școlii clujene. Analizînd faptele propuse de Capidan pentru a argumenta teza că meglenoromânii ar fi continuat să trăiască o perioadă de timp în contact cu dacoromânii, după desprinderea aromânilor, el demonstrează că unele dintre aceste fenomene constituie dezvoltări mult mai recente ale dialectului dacoromân (prin referire la situația din secolul al XVI-lea), iar altele pot fi interpretate ca evoluții paralele sau asemănări explicabile prin poziția periferică a celor două idiomuri în cuprinsul românei comune. El propune, în consecință, o rezolvare proprie în problema repartizării dialectale a românei comune, delimitînd un grup de est (aromânii și meglenoromânii) de unul de nord-vest (dacoromânii și istroromânii), soluție foarte apropiată, de fapt, de cea sugerată anterior și dezvoltată apoi de Sextil Pușcariu. Dincolo de obiecția posibilă că intervenția lui Procopovici în aceste probleme nu se întemeiază pe un aport personal de material lingvistic inedit, semnificativă pentru noi rămîne atitudinea sa de principiu. Astfel critica adusă lui Densusianu se sprijină pe ideea că „asemănările și deosebirile de suprafață nu sînt criterii suficiente pentru fixarea raporturilor dintre două graiuri", iar meglenoromâna „ar putea fi declarată un subdialect dacoromânesc numai dacă în explicarea s i s t e m u l u i ei fonetic, morfologic etc. am da mereu, c a b a z ă, de dialectul dacoromânesc în unul din stadiile lui de evoluție" (*ibidem*, p. 195, 197). Și mai semnificativ ni se pare faptul că Procopovici combate, pentru prima dată în mod insistent la noi, procedeul derivat din comparativism și aproape general utilizat de antecesori și în epocă de a se formula deducții asupra istoricului unor populații înrudite pe baza concordanțelor lingvistice pe care le prezintă la un moment dat : „Din simplul fapt al existenței cîtorva coincidențe, oricît de frapante ni s-ar părea între graiurile două [sic!] regiuni, nu

putem trage concluziunea că acele graiuri ar deriva unul din altul sau că populaţiunile acelor regiuni ar fi trăit cîndva împreună, în nemijlocit contact teritorial şi în nemijlocit schimb de influenţe reciproce" (*ibidem*, p. 192; DR, IV$_1$, p. 39—40). El opune acestei deprinderi tradiţionale un principiu, în esenţă, structural: „Ar fi necesar ca din ansamblul acelor asemănări să se desprindă elemente corespunzătoare din cari să putem deslusi un s i s t e m de afinităţi fonologice, morfologice, sintactice etc.". Un mod oarecum deosebit de a concepe posibilitatea relevanţei argumentelor lingvistice pentru istorie este înfăţişat în *Die Rumänenfrage*, o încercare sintetică asupra problemei continuităţii romanice în Dacia. Procopovici pledează aici pentru ideea, întîlnită în altă formă la Giuglea şi la Puşcariu, că originea latină a marii majorităţi a cuvintelor ce denumesc bogăţiile solului şi subsolului Daciei, precum şi a celor din domeniile fundamentale ale activităţii şi vieţii specifice în această zonă geografică, reprezintă un argument de valoare probatorie în favoarea tezei continuităţii. Oricîte nuanţări şi precizări ar suporta această teză în sine, orientarea spre studiul reflexelor social-istorice în limbă se dovedeşte şi astăzi de acută actualitate.

Spre deosebire de colegii săi de la Cluj, Procopovici nu întreprinde, decît în mică măsură, cercetări etimologice. Sau, mai precis, el nu face etimologie *lexicală* (vezi, totuşi, grupajul din DR, V, p. 378—395). Ceea ce îl interesează pe el, în primul rînd, este evoluţia unor aspecte fonetice şi, mai ales, *gramaticale*; în raport cu toţi lingviştii clujeni, Procopovici apare cel mai clar profilat pe probleme de „gramatică istorică", cea mai mare parte a cercetărilor sale concrete fiind dedicate unor asemenea chestiuni. Cu riscul simplificărilor inerente, activitatea sa în această privinţă poate fi împărţită în două perioade distincte.

Într-o primă etapă (inaugurată, de fapt, prin studiul *Despre nazalizare şi rotacism* şi continuată prin lucrări ca: *Eccum*, în DR, I, p. 162—185; *Probleme vechi şi nouă...*, în DR, II, p. 174—214; *Doară*, în DR, III, p. 629—642; parţial: *Principiul sonorităţii în economia limbii*, în DR, IV$_1$, p. 12—37), Procopovici e preocupat mai ales de probleme de fonetică istorică. Elementele de morfologie şi sintaxă apar tratate acum sub aspectul unor *cuvinte* gramaticale, care, la rîndul lor, sînt considerate în principal ca entităţi sonore. Postulatul său general favorit, privind evoluţia limbii prin „prefaceri lente şi succesive" (într-o formulare sintetică: „Limba nu face salturi, precum ne arată observarea tuturor faptelor care constituie v i a ţ a ei" — DR, IV$_1$, p. 21; subl. n.), apare ilustrat acum printr-un fel personal de a vedea evoluţia fonetică: „Se poate întîmpla ca diferitele variaţiuni ale unui sunet să nu mai poată fi subsumate supt acelaşi sunet tip, dacă acel sunet se diferenţiază în cursul evoluţiei sale, anumite nuanţe destul de îndepărtate unele de altele accentuîndu-se mai mult" (DR, II, p. 205). Este interesant de observat că transformările fonetice primesc la el, aproape întotdeauna, explicaţii de natură funcţională. Pentru a explica apariţia rotacismului în limba română, el surprinde, cu fineţe, paralelismul dintre acest proces şi cel al nazalizării, din care deduce apoi cauza alterării lui *-n-* intervocalic. Chiar dacă rezolvarea sa în această privinţă nu a fost întru totul acceptată[6], ea a oferit, totuşi, principalele

[6] Cf. Al. Rosetti, *Nouvelles contributions à l'étude du rhotacisme*, în *Melanges de linguistique et de philologie*, Copenhague—Bucarest, 1947, p. 108—118.

elemente ale soluţiei. Un caz semnificativ îl oferă studiul său *Probleme vechi şi nouă...* Pornind de la discuţia etimologică a unui singur cuvînt, autorul ajunge să încadreze transformarea lui *e* neaccentuat în *i* într-o tendinţă mai generală de închidere ce se manifestă în vocalismul latinei orientale (*a*>*ă*, *o*>*u*, *e*>*i* ajung astfel, pentru el, „un singur fenomen fonetic"). Această tendinţă fonetică este urmărită, apoi, într-un mod original pentru acea perioada la noi, în interdependenţă cu factorii de ordin sistematic din morfologie. Să menţionăm, în fine, că apelul la aspectele funcţionale creşte gradual în această primă perioadă. Scrutînd etimologia lui *doară*, Procopovici concede, în principiu, că „lămurirea originii unui cuvînt din punct de vedere formal" (fonetic) nu se poate face „fără de oarecari consideraţii de ordin semasiologic şi sintactic" (DR, III, p. 673). El procedează, aşadar, la o inventariere a variantelor funcţionale, semantice, pentru a-şi proba, în acest fel, etimologia. În cele din urmă, va conchide chiar că „paralelismul între interdependenţa fonetică a cuvintelor şi interdependenţa lor semantică sau şi de altă natură (morfologică, sintactică etc.)" este o „problemă care ar merita un studiu amănunţit" (DR, IV_1, p. 25).

Notele distinctive semnalate se vor accentua şi vor deveni net predominante într-o a doua etapă a activităţii sale (reprezentată prin lucrări ca : *Din istoria pronumelui în limba românească* şi *Din morfologia şi sintaxa verbului românesc. Aoristul în raport cu celelalte timpuri şi moduri*, în „Revista filologică", I, nr. 1—2, p. 233—266; nr. 3, p. 310—324; II, nr. 1—2, p. 1—48; nr. 3, p. 318—345; *Pronumele personal în funcţiune morfologică verbală*, Cluj, 1933; *Articol şi vocativ* şi *Pe drumurile dicţionarului. Probleme de sintaxă...*, în DR, X, p. 8—25 şi XI, p. 1—50). Prin preocupări şi soluţii, Procopovici acordă acum un rol mult mai puţin important factorului fonetic, urmărind în primul rînd o încadrare funcţională a fenomenelor studiate. Apariţia unor forme noi, aberante faţă de criteriile normale de evoluţie fonetică, cum sînt cele ale pronumelor personale atone la dativ şi la acuzativ plural (*ne*, *le*), este explicată pe baza unei „t e n d i n ţ e d e d i f e r e n ţ i e r e f u n c ţ i o n a l ă". Conceptul acesta va fi precizat mai clar în studiul său asupra perfectului simplu. Formele din paradigma acestui timp apar deduse dintr-un întreg complex de relaţii în sistemul temporal şi modal al verbului românesc (sînt urmărite raporturile de „paralelism" şi de „opoziţie" cu celelalte timpuri trecute). Dacă nu ne înşelăm, cumva, ar trebui să considerăm acest studiu ca pe una din primele şi foarte puţinele încercări serioase de cercetare structurală în domeniul morfologiei istorice româneşti. Cînd afirmăm aceasta ne gîndim şi la faptul că apelul la funcţia regulatoare a „analogiei" — acel *deus ex machina* pentru cercetările neogramaticilor, dar şi pentru atîtea din lucrările mai recente în acest domeniu — nu intervine decît cu totul marginal în paginile sale [7]. Mai mult decît atît, Procopovici caută să evite

[7] Pentru felul în care a fost receptat Procopovici, ca şi pentru deosebirea netă în modul de a rezolva aceste probleme, ne permitem să cităm aici *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1969, vol. II, p. 264: „Al. Procopovici, Fev. Fil. II, 1928, p. 8, îl explică pe *-şi* p r i n a n a l o g i e cu aceeaşi desinenţă a m.m.c.p."; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 152: „Conj. I, 2 sg. *cintaşi* r e p r o d u c e probabil pers. 2 sg. a m.m.c.p.: *cantasses* (A. Procopovici, RF, II, 8 ş.u.)". În realitate, raţionamentul lui Procopovici (*loc. cit.*, p. 8—10)

asocierile formale, exterioare, între elementele paradigmelor verbale, respingînd, de exemplu, „corelaţia construită [de cercetarea anterioară] între persoana a 3-a şi a 4-a", prin referire la conţinutul semantic foarte distinct al acestor forme şi la „uzul graiului", unde „diferitele forme ale unui timp sau mod sînt libere de conexiunea artificială a paradigmei gramaticale" (*ibidem*, p. 19—20). Importanţa aspectului semantic apare accentuată mai ales în studiul său din DR, XI. Analiza unui bogat material, adunat pentru *Dicţionar*, ajunge să explice aici polifuncţionalismul unor conective (*de*, *ca* şi *că*, *dacă*) şi paralelismul lor funcţional în evoluţia istorică a limbii române, pe baza unor subtile disocieri operate în conţinutul semantic al instrumentelor gramaticale.

Relaţiile de paralelism şi opoziţie, din care desprinde „tendinţele de diferenţiere funcţională" şi deduce în ultimă instanţă noile paradigme, nu sînt concepute, aşadar, de Procopovici ca nişte forţe organice ale limbii, ci ca fenomene de conştiinţă şi de comunicare (ele sînt presupuse ca „simţite" şi chiar „urmărite" conştient de vorbitori). Această nouă orientare se deosebeşte, evident, de formulările anterioare privind „viaţa limbii", deşi se poate înscrie în aceeaşi viziune despre evoluţia continuă a faptelor lingvistice. Numai că, pus în faţa explicării unor fenomene din vorbirea contemporană sau din textele noastre vechi, Procopovici e înclinat tot timpul să le explice într-o perspectivă mai îndepărtată, a unei evoluţii neîntrerupte de la formele latine. Şi dacă dificultatea teoretică a acestei poziţii putea fi surmontată — chiar şi prin ideea sa că tendinţele limbii se pot menţine în stare latentă o lungă perioadă de timp, pentru a fi activate apoi într-un context de circumstanţe exterioare „catalizatoare" —, sub aspect practic, însă, ea îi orientează, de multe ori, cercetarea pe căi foarte riscate sau evident greşite. Aşa se întîmplă, bunăoară, cînd el încearcă să explice prezenţa pronumelui personal „pleonastic" la nominativ, în construcţiile de tipul *cîntă ele păsările*, ca relict al unei funcţii de distincţie între persoanele verbului — atunci cînd era mult mai simplu şi mai normal să caute o explicaţie pornind de la funcţia acestui fenomen în vorbirea contemporană, evident de natură expresivă[8]. Un caz asemănător îl constituie şi insistenţa sa în a explica formele populare dacoromâne de „genitiv prepozitiv" feminin cu *ali*, printr-o apropiere de cele similare din aromână şi o derivare directă din latină, cînd era mult mai firească şi mai plauzibilă posibilitatea unei dezvoltări fonetice tîrzii şi independente din articolul genetival masculin *a lui* [9]. Ni se pare că descoperim, în aceste cazuri, şi reflexe ale unei mai vechi încrederi exagerate a lui Procopovici în rigoarea evoluţiilor fonetice.

Dacă o căutare cu orice preţ a originalităţii şi înclinaţiile sale speculative au periclitat în destule cazuri contribuţiile acestui lingvist în pro-

---

e cu totul altul. Reproducem un singur pasaj, de la p. 10: „Trebuie să presupunem prin urmare că alături de vechiul **cintaşti* şi-a făcut apariţia mai întîi la plural forma **cintati* resp. *cintatu* şi că numai apoi s-a zis *cintaşi* la singular pentru **cintaşti*, nu atît pentru că acesta putea să aibă şi funcţiunea de plural, ci mai ales pentru că acest *cintaşi* a fost simţit aorist în opoziţie cu noul *cintaseşi* al plusquamperfectului" (spaţierile ne aparţin).

[8] O bună analiză comparativă a celor două soluţii oferă Iorgu Iordan, în „Buletinul Philippide", vol. II, 1935, p. 261—269.

[9] Vezi discuţia lui N. Drăganu, în „Revista filologică", II, nr. 3, p. 308—314 şi 318—345.

bleme concrete ale istoriei limbii române, ele l-au apropiat, în schimb, pe Al. Procopovici, poate mai mult decît pe colegii săi de generație, de formularea unor poziții proprii în domeniul lingvisticii generale. După exemplul profesorului și maestrului său, pe care l-a văzut „totdeauna preocupat de a afla și din studierea unor probleme parțiale sau de amănunt principii de lingvistică generală" („Revista filologică", II, p. 188), el a urmărit o teoretizare constantă a propriei experiențe de cercetare, și, din acest unghi, considerațiile sale trebuie reținute ca un fapt semnificativ pentru lingvistica românească a epocii.

O primă încercare sintetică este întreprinsă în comunicarea sa la Congresul filologilor români din 1925 (și publicată, cu extensii, în DR, IV_1, p. 12—37, sub titlul *Principiul sonorității în economia limbii*). Procopovici pornește aici de la o analiză critică a teoriei lui Saussure, din *Cursul de lingvistică generală* al acestuia. El aduce o obiecție de mare profunzime faimoasei teze după care în funcționarea sistemului limbii ar conta numai „elementele diferențiale". Poziția aceasta, însușită încă de pe atunci de unii elevi ai genialului savant elevețian (exemplu Bally și Sechehaye), i se pare lingvistului nostru o „abstracțiune" prea îndepărtată de „viața limbii", deoarece ea nu ia în considerare toate elementele care fac un sunet perceptibil și contrazice chiar definiția saussuriană a fonemului. El opune acestei abstracții, drept „principiu cardinal în economia limbii", s o n o r i t a t e a — definită în termenii lui Jespersen ca „sumă a tuturor particularităților unui sunet, cari îl fac perceptibil" (*ibidem*, p. 17). Valoarea lingvistică apare definită, în acest fel, la polul ei fonetic, și printr-un element pozitiv, nu numai prin „diferențe de sunete". Procopovici nu înaintează, din păcate, prea mult pe acest drum extrem de promițător. Determinarea concretă a conceptului de „sonoritate", ca și distincția pe care o propune el în masa particularităților fonetice, nu este, într-adevăr, prea clară [10], iar întreaga discuție alunecă după aceea într-o dezbatere asupra unei probleme mai mult convenționale : fenomenul silabării. Ceea ce aduce el nou în raport cu Jespersen este, în orice caz, ideea că sonoritatea evoluează în cursul articulării, descriind o curbă cu maxime și minime, pe care el le localizează precis între elementul imploziv și cel exploziv al consoanei (în cazul oclusivelor). Indiferent, însă, de felul în care teza generală este ilustrată și dezvoltată concret, lingvistul nostru are meritul de a fi adoptat, în acel moment, o poziție de principiu curajoasă, în privința căreia evoluția ulterioară a disciplinei noastre i-a dat întru totul dreptate.

Considerații teoretice de deosebită pertinență formulează Procopovici și în discuțiile sale pe marginea cărților, din „Revista filologică" (II, nr. 1—2), inițiate, iarăși, după un model ușor de recunoscut. Reținem, mai întîi, delimitarea (în raport cu lucrările lui A. Abas și Al. Rosetti) de cercetarea „acustică și fiziologică" a limbii : „lingvistica trebuie să-și îndrepte atențiunea înainte de toate asupra resorturilor celor mai intime din cari izvorăște limba, pînă la cari nu poate pătrunde nici un aparat : latura psihologică, socială și cea istorică. Chiar atunci cînd face observări de ordin fonetic, lingvistul trebuie să aibă mereu în vedere suportul psihologic, social și istoric al faptelor materiale studiate de el" (p. 120). De

[10] Cf. A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961, p. 11—12 și 80—91.

excepţional interes, pentru momentul în care sînt formulate, ni se par, însă, teoretizările sale asupra aspectului semantic al limbii. Combătîndu-l pe Meillet, Procopovici pledează pentru teza că limba posedă nu numai un sistem fonetic şi unul morfologic, ci „fiecare limbă îşi are de fapt şi sistemul ei semantic". Într-o formulare sintetică: „Sistemul semantic al unei limbi se manifestă prin interdependenţa semantică din lăuntrul grupurilor de cuvinte pe cari le uneşte faptul de a aparţine aceleiaşi sfere de preocupaţiuni (păstorit, morărit etc.); el se manifestă prin apropierile semantice dintre cuvinte cari nu au nici o legătură etimologică între ele, dar între cari se stabilesc anumite relaţii semantice prin asemănări şi prin contrastări între accepţiunile lor; el se manifestă în sfîrşit prin interdependenţa ce există între diferite cuvinte sub raportul evoluţiei lor semantice" (p. 140—141). Teza aceasta, în care se pot recunoaşte elemente de proveniență diversă, apare dezvoltată, apoi, într-un mod original, prin unele idei neobişnuit de îndrăzneţe pentru acel timp, dar care şi-au probat, astăzi, întrutotul valabilitatea. „Înlăuntrul" sistemului semantic, susţine Procopovici, „sînt cu putinţă numai anumite mişcări, anumite împărecheri de elemente (semanteme), altele fiind cu desăvîrşire excluse, întocmai precum înlăuntrul unui sistem fonetic gruparea şi combinarea fonemelor nu se poate face decît în limita unor anumite reguli generale" (*ibidem*). Spre deosebire de sistemul fonologic (numit aici, convenţional, „fonetic") şi de cel morfologic, sistemul semantic apare mult mai mobil, pentru că el este determinat de un „joc al forţelor dinlăuntru şi din afară", pentru că „într-însul evoluţia societăţii reclamă inovaţiuni într-o măsură mult mai largă decît în celelalte domenii" — dar aceasta nu înseamnă că n-ar exista un sistem semantic (p. 124). Fiecare cuvînt funcţionează, în cadrul acestui sistem, ca „un microcosmos semantic, cu jocul forţelor sale dinlăuntru şi sub acţiunea forţelor din afară, forţe vii" (p. 140), iar, în ansamblul său, sistemul semantic reflectă şi „o anumită concepţie a lumii". În sfîrşit, Procopovici nu ignoră nici ideea universaliilor semantice, deoarece pentru el „specificul naţional al sistemului semantic se reliefează mai mult în uzul figurat al cuvintelor şi îndeosebi în idiotisme" (p. 141). E de regretat, în orice caz, că elevul lui Puşcariu nu şi-a dezvoltat argumentaţia, amănunţit şi sub toate aspectele, într-o teorie semantică de ansamblu, iar principiilor generale afirmate nu le-a asigurat un suficient sprijin pe o analiză faptică aprofundată (vezi, totuşi, *loc. cit.*, p. 143 ş.u.).

Procopovici încearcă, însă, să înscrie aceste teze în cadrul mai larg al unei teorii de ansamblu a limbii, schiţat în *Mic tratat de lingvistică generală* (1930). Premiată de Academie la propunerea lui Puşcariu, cartea aceasta, unică în felul ei pentru lingvistica românească a epocii, nu s-a bucurat, totuşi, de o bună primire din partea criticii de specialitate[11]. Deşi nu e scutită, într-adevăr, de unele contradicţii şi confuzii, ea relevă, însă, după opinia noastră, un remarcabil efort teoretic de racordare a unor teze împrumutate la atitudinea şi experienţa de cercetare a autorului şi de construcţie a unei concepţii generale, coerente, asupra limbii.

Procopovici teoretizează, pe de o parte, limba ca „realitate fonetică", pornind de la vederile sale expuse în *Principiul sonorităţii*... Dintre

[11] Vezi recenzile lui Al. Rosetti, în GS, V, 1931—1932, fasc. 2, p. 381—387; Gr. Scorpan, în „Buletinul Philippide", I, 1934, p. 199—206; chiar şi Th. Capidan, în DR, VII, p. 317—320.

elementele nou introduse, menționăm insistența cu care acest lingvist pledează (p. 120—148) împotriva concepției neogramatice privind caracterul „mecanic" al evoluțiilor fonetice, ca „procese care se produc de la sine", din cauze „cuprinse în natura" substanței sonore a limbii: „Evoluțiile lingvistice nu pot fi mecanice, ci, potrivit cu natura omului, *conștiente* sau *subconștiente*" (p. 140). Întemeindu-se pe lucrările lui M. G. Bartoli, G. Bertoni, A. Dauzat, A. Meillet ș.a., lingvistul nostru își dezvoltă în această carte părerile despre esența socială și caracterul sistematic al limbii ca fenomen evolutiv. El accentuează, astfel, asupra „interdependenței absolute și indisolubile între faptele sociale și faptele lingvistice" și asupra naturii sociale a „legilor lingvistice" (termen pe care îl consideră „cu desăvîrșire impropriu pentru oricare din realitățile lingvistice dacă îl interpretăm în înțelesul lui comun"). După credința sa, orice fenomen lingvistic trebuie considerat, în ultimă instanță, ca produs al unor cauze sociale: „Că nu sîntem încă în măsură să descoperim cauzele sociale ale tuturor fenomenelor lingvistice este un fapt care demonstrează cel mult insuficiența mijloacelor noastre de cercetare în stadiul actual al științei și care își are analogia în toate domeniile preocupărilor științifice" (p. 134). Relația dintre limbă și societate nu este concepută, însă, în mod naiv, ca un raport imediat de la un stimul social izolat la un efect lingvistic particular, deoarece Procopovici acordă o importanță decisivă, în procesul complex al dinamicii lingvistice, factorilor de natură funcțional-sistematică (situația elementului în sistemul limbii, relația dintre „corpul de foneme" și „funcțiunea sa semantică", „modificarea raporturilor între componenta principală și componentele secundare ale imaginii pe care o reprezintă", „prefacerea unei opoziții parțiale de sens a unui cuvînt într-o opoziție integrală de sens față de alt cuvînt sau alte expresii", „tendința diferențierii semantice a sinonimelor"). El conchide, așadar, că „valabilitatea unei inovații depinde de *valoarea ei funcțională*" și presupune existența unei tendințe generale de creștere a *„puterii funcționale"*, care explică simplificarea progresivă a limbilor. Demnă de reținut este, în acest context, și delimitarea sa netă în raport cu concepția „școlii idealiste": „nu putem considera împreună cu K. Vossler principiul estetic singur stăpînitor în evoluția limbilor" (DR, X, p. 83 — subl. n.).

Unele exagerări de ordin individualist și biologist nu lipsesc, totuși, în teoretizările sale. Se afirmă și înclinația de a apăsa prea mult pe funcția limbii ca expresie a vieții afective sau ca mijloc de cunoaștere a lumii. Aceasta se manifestă clar și în lecția inaugurală ținută la Cluj în 1938 (*Limba și viața*), o sinteză, altfel, ponderată și comprehensivă: „limba nu este numai un mijloc de comunicare între oameni, ci într-însa se și reoglindește viața lor, ca și în poezie sau în oricare altă artă, ca și în formele de organizare politică din cursul vremurilor, ca în orice ramură de cultură materială și intelectuală" (p. 5). Așa se explică și definirea ultimă a lingvisticii ca „știință a vieții reflectate în formele graiului omenesc". Indiferent cum am interpreta această poziție, este evident că, de la sintagma „v i a ț a l i m b i i", din 1925, pînă la „l i m b a ș i v i a ț a" din 1938, gîndirea lui Procopovici a evoluat în sens ascendent, înspre o accepție mai socială, mai „umană" — cum se exprimă el însuși — a fenomenului lingvistic, direcție caracteristică, după cum am văzut, pentru întreaga sa activitate.

Sintetizînd prezentarea sumară a acestei activităţi, moştenirea lui Al. Procopovici ne apare astăzi mai substanţială decît a apărut celor mai mulţi dintre contemporanii săi[12]. Aspectul ei cel mai important rezidă, în cele din urmă, tocmai în efortul acestui savant de a-şi defini o atitudine proprie în mişcarea lingvistică a epocii. Şi oricîte neajunsuri i-am găsi — privind hazardarea în unele soluţii concrete de filologie ori gramatică istorică, nefundamentarea faptică suficientă a unor afirmaţii teoretice sau, în sfîrşit, dimensiunile restrînse ale operei — nu i s-ar putea spune, nici măcar ironic, „un mare resemnat" celui care, deşi anticipa cu aproape o jumătate de secol unele idei despre sistemul semantic al limbii, îl corecta în amănunte pe Densusianu cu o particulară înţelegere a travaliului ştiinţific: „Munca nu poate fi niciodată destul de răbdurie şi meticuloasă".

Noiembrie 1975

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[12] Să menţionăm că unele dintre soluţiile controversate propuse de Procopovici au fost reluate în ultima vreme de pe poziţiile unor orientări mai noi în studiul lingvistic. Astfel, ipoteza conservării lui *-u* în poziţie finală, formulată de Procopovici într-o discuţie dezvoltată asupra uneia din lucrările lui Al. Rosetti (cf. DR, VI, p. 395—419), a fost admisă recent de unul din elevii celui din urmă, E. Vasiliu (*Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 83), ca prezentînd „avantajul simplităţii şi al unei mai mari capacităţi explicative"; teza lui Procopovici în legătură cu condiţiile monoftongării este acceptată la acelaşi autor, *op. cit.*, p. 49, ş.a.

COORDONAREA/SUBORDONAREA — O DIVIZIUNE *DIHOTOMICĂ*

DE

D. D. DRAŞOVEANU

0.0. Coordonarea/subordonarea cunosc definiţii mai mult sau mai puţin felurite: prin planurile diferite sau acelaşi ale termenilor [1], prin funcţia diferită sau identică a elementului (termenului) adăugat [2], prin repetarea — în cazul coordonării — a poziţiei sintactice [3] (ocupată de un al doilea termen) sau prin presupunerea/nepresupunerea unui termen de către celălalt [4].

0.1. Ca o trăsătură comună a definiţiilor menţionate, se desprinde aceea că toate au în vedere, într-un fel sau altul, t e r m e n i i relaţiei.

0.2. Această definire, prin termeni, cuprinde însă doar e f e c t u l unei cauze, or, pentru a distinge f u n d a m e n t u l diviziunii — după cum se va vedea, dihotomice —, se cere stabilită c a u z a acestui efect; ea se află în însăşi r e l a ţ i a, prin notele intrinsece ale căreia se va explica acţiunea ei subordonantă/coordonantă asupra termenilor. „Relaţiile sintactice asigură enunţului caracterul unui tot organizat: ele plasează în moduri diferite componentele enunţului unele faţă de altele" (V a l e r i a G u ţ u R o m a l o [9, p. 36]).

Notă. (a) Explicaţia prescurtărilor: R = relaţie, raport; Rs=relaţie subordonantă (conectivele subordonante şi morfemele categoriilor de relaţie, care sînt toate subordonante, s u b o r d o n a n t e şi nu s u p r a o r d o n a n t e [5]); Rc = relaţie coordonantă (conjuncţiile numite astfel, excluzînd pretinsele conjuncţii conclusive [6]); T(-i) = termen(i); Tr, Ts = termen regent, respectiv termen subordonat; Ta, Tp = termenul din stînga (anterior), respectiv cel din dreapta (posterior) unui Rc.

(b) Cînd Rs este morfemul (de relaţie), Ts devine egal cu ceea ce rămîne în afara morfemului respectiv: temă lexicală, temă gramaticală cu afixe (gramaticale) nerelative, exclusiv opoziţionale [7], sau radical + afix zero.

---

[1] [8, II, p. 9].
[2] [12, p. 169, 170].
[3] [9, p. 41].
[4] [10, p. 25].
[5] [6, p. 74—75].
[6] [3, p. 27—28].
[7] [6].

1.0. *R şi omisibilitatea.* Adevăr axiomatic, un R nu poate exista decît în prezenţa a doi T, încît, supunînd o structură T—R—T probei omisibilităţii, este firesc ca, odată cu omiterea oricăruia din T-i, să se omită, nemaiavînd rost, şi R.

2.0. *De la efect la cauză.* Comparînd structurile (1) *a auzit şi a venit* şi (2) *a auzit că a venit* din punctul de vedere al comportamentului lor la proba respectivă, am putea formula, drept deosebire, constatarea că, în timp ce un Rc se omite cu oricare din cei doi T-i (1), un Rs se omite cu unul — anumit (vezi mai jos **3.0.** B.) — din ei (2); numai că, oprind aici constatarea deosebirii dintre (1) şi (2), ne-am găsi la nivelul unei a p a r e n ţ e, şi anume că relaţia este o anexă a termenilor, care-i secundează pe aceştia în jocul omisibilităţii lor. Dacă însă respectăm deosebirea dintre entitatea R şi entitatea T şi recunoaştem astfel că nici unul din T-i nu poartă vreo marcă a co ~/subordonării, îl identificăm drept c a u z ă a deosebirii (în exclusivitate) pe R, ca singurul element variabil al celor două structuri, încît sensul cauzalităţii se răstoarnă: î n p r e z e n ţ a unui anumit R, o anumită omisibilitate a T-ilor, iar aici, unde nu există un alt element variabil, „în prezenţa" este egal cu „din cauza".

3.0. *Re/Rs — note definitorii.*

A. Reţinem din cele de mai sus, ca primă distincţie antinomică, faptul că, pe cînd un **Rc** generează b i l a t e r a l omisibilitatea (ex. 1, *a auzit* sau *a venit*), un **Rs** o generează u n i l a t e r a l (ex. 2, *a venit*).

B. Înseamnă că un **Rs** se află în a d e r e n ţ ă [8] c u u n u l dintre T-i, cu acela pe care îl considerăm Ts, fără ca prin aceasta R să piardă din autonomie.

Observaţii. (a) Cînd Rs este un morfem, limbile mai pronunţat sintetice duc această aderenţă, de cele mai multe ori, pînă la aglutinarea dintre Rs şi Ts.

(b) Aceeaşi aderenţă poate fi însă uşor identificată şi în cazul unui Rs-conectiv: indiferent dacă acesta este unul interpropoziţional (conjuncţia subordonatoare, adverbul relativ sau pronumele relativ) sau intrapropoziţional (prepoziţia), el se află nu la dreapta lui Tr, ci la stînga lui Ts.

(c) Dacă s-ar reactualiza sensurile etimologice ale lui *prae-* şi *-positio*, s-ar ajunge la termenii *prepoziţii substantivale, pronominale* etc. (pentru prepoziţii) şi *prepoziţii verbale* (pentru conjuncţiile subordonatoare, adverbele relative şi pronumele relative [9]), obţinîndu-se prin aceste denumiri atît reflectarea „genului proxim" şi a „diferenţei specifice" dintre subclasele de conective, cît şi o sistematizare terminologică.

Despre un **Rc** nu vom spune că, în schimb, este în aderenţă cu amîndoi T-ii, ci, pentru motivul care decurge din C. şi D., că — n o n a d e r e n t [10] — se află la egală distanţă de ambii termeni (Ta şi Tp) [11].

---

[8] „Aderenţă", cu sensul său comun, mijloc de exprimare a raporturilor [11, p. 532], [8, II, p. 9] între doi termeni.

[9] [3, p. 20].

[10] Conjuncţia enclitică lat. *-que* este o excepţie singulară.

[11] [3, p. 26].

C. Aderența nu este însă una simplu fizică, ci — expresie a unei mai adînci legături — cunoaște o notă calitativă, regimul: **Rs** a u r e g i m, **Rc** n u a u r e g i m.

Cum regimul implică o dominare, înseamnă că Rs îl d o m i n ă pe Ts. Rc n u d o m i n ă nici pe Ta, nici pe Tp.

Observații. (1) Dominarea lui Ts de către Rs se manifestă: (a) prin impunere de categorii; este cazul tuturor Rs-conective, prepozițiile impunînd lui Ts categoria cazului, iar conjuncțiile (subordonatoare), adverbele relative și pronumele relative, categoria persoanei [vezi 3]; (b) fără o asemenea impunere, din motive de improprietate ce țin de Ts; de exemplu, *omul* **de acolo**, unde lui Ts (*acolo*), fiind adverb, îi sînt improprii cazurile. Este, tot aici la (b), și cazul tuturor Rs-morfeme (de relație), care, odată scăzute din structura lexemului, îi lasă lui Ts o parte (vezi mai sus *Notă* (b)) improprie și ea categoriilor pe care Rs i le-ar impune; dominarea însă rămîne; pentru a o dovedi, apelăm la identitatea *solzii* **la** *pești* = *solzii pești***lor**, unde, așa după cum *la* îl *domină*, cu impunere de acuzativ, pe *pești*, tot așa și *-lor* [12] îl domină pe același (*pești-*), fără însă vreo impunere de genitiv, genitivul însuși devenind Rs. Adăugăm, în același sens, analogia cu situații din domeniul lexicologiei: elementele latine sau grecești intrate în construcția unor cuvinte domină prima componentă: exemplu în *zeificare*, *-ficare* îl domină pe *zei-* etc.

(2) Dominarea de care este vorba aici (sub C.) nu o neagă, firește, pe cea de la nivelul întregii sintagme, ci se cuprinde în aceasta din urmă, i se subordonează: Tr domină grupul Rs-Ts, iar înăuntrul grupului, Rs îl domină pe Ts.

D. Prin aderență (și regim), după cum s-a văzut, Rs formează împreună cu Ts un grup; acest grup reprezintă o funcție (în accepția de contractant, selectant, al unui T, Tr). Cel care g e n e r e a z ă calitatea (și categoria) de f u n c ț i e a grupului este **Rs**. Ca dovadă, în cazul unui **Rc**, T-ii (Ta și Tp) n u s î n t u n u l a l t u i a f u n c ț i i.

E. Nefiind în aderență cu vreunul din T-i (și neavînd regim), **Rc** interpropoziționali cunosc t r a n s m i s i b i l i t a t e a din poziția, inițială, interpropozițională, și anume interpredicativă [13], într-una intrapropozițională (ex. *el* **aleargă** *și ea* **aleargă** → **el și ea** *aleargă*); **Rs** (interpropoziționali) sînt n e t r a n s m i s i b i l i și sînt astfel pentru că practic nu se pot detașa de Ts — predicatul subordonatei —, tocmai din cauza aderenței.

F. Transmisibilitatea lui **Rc** realizată înseamnă m u l t i p l i c i t a t e: subiect multiplu, complement direct multiplu etc., etc.; în schimb, domeniului **Rs** îi aparține antinomul multiplicității — u n i c i t a t e a, pe care o definim drept *imposibilitatea existenței, în dependența unui Tr, a unui al doilea grup Rs — Ts în care Rs să fie identic cu unul dat* [14] (cu cel dat).

[12] [1].
[13] [3, p. 25].
[14] [5, p. 331].

Notă. Pentru limitele unicității, precum și pentru o rezolvare a contradicțiilor, ca, de exemplu, cea dintre un verb regent monovalent acuzatival („unicitate") și complementul său direct multiplu („multiplicitate"): *citim cărți și reviste*, vezi [5, p. 332].

G. Rs, prin dominarea (regizarea, guvernarea) unui Ts, îi stabilește acestuia o orientare în lanțul vorbirii, „către stînga" sau „către dreapta", indiferent de poziția lui Tr, în funcție de direcția în care își exercită această dominare: (a) dacă Rs se află la stînga lui Ts (Rs—Ts), regizîndu-l deci de la stînga la dreapta, el îl orientează pe Ts, în lanț, către stînga și astfel îl leagă de Tr de la dreapta la stînga, indiferent dacă topica elementelor structurii este Tr—Rs—Ts sau este Rs—Ts—Tr: și în *vine cu noi*, și în *cu noi vine*, *cu* îl leagă pe *noi* de *vine* (nu invers [15]), de la dreapta la stînga, în amîndouă situațiile, pentru că în amîndouă *cu* se află la stînga lui *vine*; (b) — invers. În general, situația de sub (a) este a Rs-conective, iar cea de sub (b) este a Rs-morfeme.

Ideea existenței, în domeniul Rs, a unei direcții („direcționări") reiese din realitatea reflectată de termenul prepoziție și își găsește confirmarea în realitatea opusă, reflectată de antonimul **postpoziție** (exemplu lat. *te***cum**).

Observație. După cum arătam în [4], există și în limba română situații cînd Rs-conective leagă de la stînga la dreapta: *Ea este* **deosebit de** *talentată*, *S-a dus* **nu știu unde**. Aici le amintim mai ales pentru a justifica, în plus, propunerea de ordin terminologic de mai sus (vezi **3.0.** B. *Observații* (c)): dacă pe *de*, din exemplul de aici, îl putem numi — incomplet — postpoziție (existînd termenul), în ce-l privește pe *unde* ar fi contraindicat să-l numim — cum ar rezulta prin opoziție — „postadverb relativ"; propunerea menționată ar înlătura dificultatea și ar aduce un plus de proprietate: *de*, postpoziție — în exemplul dat — adverbială, iar *unde*, postpoziție verbală.

Rs stabilește deci d i r e c ț i e, **Rc** nu [16].

Notă. O altă antinomie Rc/Rs privește locul lui R în *conținutul* structurii T—R—T, încît, nealiniindu-se celor de pînă aici și nefiind nici necesară pentru cele propuse, nu o cuprindem, sub un H., în articolul de față.

3.1. Trăsăturile distinctive ale Rs și ale Rc enumerate sînt, după cum se vede, m o d u r i de manifestare ale aceluiași factor cauză — r e l a ț i a, care se arată astfel ca o r g a n i z a t o r al termenilor.

4.0. De aceea, fundamentul care unește cele două categorii, coordonarea și subordonarea, *criteriul* după care clasificarea le are ca rezultat îl considerăm a fi *modul cum relația organizează termenii.*

5.0. *Implicații și consecințe.*

Acest mod se împarte în d o u ă și numai în două, după cum însești notele componente sînt două, contradictorii, „terțiul" fiind exclus: un R sau este în aderență cu un T sau nu este, sau are regim sau nu are etc., etc.

---

[15] [8, I, p. 321 ș.u.].

[16] Pe planul așa-numitelor „translații", vezi despre un „sens" [15, p. 367].

5.1. Dată fiind această alternativă, problema unei a t r e i a posibilităţi o considerăm pseudoproblemă; ea se pune pentru apoziţie şi pentru relaţia predicativă.

5.1.1. *Apoziţia* nu ne pune în faţa unei a treia posibilităţi pe care ar oferi-o raporturile, pentru că, întrucît nu există un al treilea fel de R, altul decît Rc sau Rs (un eventual Ra), deci nici un al treilea mod de organizare a termenilor, ea se situează î n a f a r a raporturilor, nefiind decît reeditarea unui T, fie a unui grup R—T, duplicatul, copia acestuia, un segment oricum parantetic în lanţul vorbirii (vezi [5, p. 332]).

5.1.2. *Relaţia predicativă* rămîne în cuprinsul subordonării, pentru că:

(a) Structura subiect-predicat are drept R morfemul de acord verbal, care este şi el un Rs, întocmai ca un morfem de acord adjectival sau ca orice alt morfem (de relaţie).

(b) Structura în discuţie se supune, ca oricare alta, probei omisibilităţii: şi *luptă* din *omul luptă* este omisibil ca şi *luptător* din *omul luptător*.

Teza că structura respectivă se plasează în afara subordonării ne-o explicăm printr-o inconsecvenţă de ordin metodologic: ea este scoasă dintre celelalte structuri, de sub controlul omisibilităţii, şi este supusă exigenţelor enunţului, aducîndu-se apoi argumentul că în lipsa predicatului nu se mai poate vorbi de enunţ; este înlocuit deci punctul de vedere al organizării structurii cu acela al valorii de „comunicare", de enunţ, valoare pe care structura subiect-predicat poate să o aibă, după cum, dealtfel, poate şi să nu o aibă (cînd se constituie ca propoziţie subordonată).

(c) Interdependenţa [17] termenilor, invocată ca nota caracteristică a acestei structuri (sintagme), nu este convingătoare: şi *luptă*, din exemplul de mai sus, exprimă o n o t ă a unei noţiuni (deosebită de *luptător* prin aceea că este prezentată „în desfăşurare" [18]), or, între o notă şi noţiunea ei nu poate fi interdependenţă, pentru că, în timp ce o noţiune poate exista fără *afirmarea* uneia din notele sale, o notă nu poate exista în afara noţiunii din al cărei conţinut face parte.

(d) Ţinînd cont de cele de sub (b) şi (c), însăşi tratarea substantivului din cele două structuri este nejustificat diferită: se admite *omul* în afara lui *luptător*, dar nu se admite acelaşi *omul* în afara lui *luptă*.

> *Observaţie.* Faptul că în *omul luptă* substantivul este obligatoriu în cazul nominativ nu-i schimbă statutul de termen nonomisibil (= supraordonat). (Vezi [6, 73—75].)

5.2. Considerăm că deosebirile dintre Rc şi Rs sînt obiective, calitative şi — la acest nivel, al dihotomiei — esenţiale (vezi fie şi numai trăsătura D.).

5.3. Rc şi Rs sînt însă particularizări ale aceluiaşi general, **R**, încît acesta este deţinătorul esenţei de ultimă adîncime, unice [19]: în conţinut, sensul r e l a ţ i o n a l [20]. De aci plecînd, după cum Rs + Rc = R, tot aşa structurile (a) Tr—Rs—Ts şi (b) Ta—Rc—Tp împart structura (c)

---

[17] [10, p. 25].

[18] [13, p. 82].

[19] Termenii raporturilor „general-particular", „esenţă-fenomen" şi „sumă-unitate" sînt aici concordanţi.

[20] [7, p. 154].

T—R—T, iar dacă structura (a) se numeşte sintagmă [21], ar fi logic ca şi structura (b), ca cealaltă—din două—particularizare, să se numească tot sintagmă, coordonativă [22], şi, odată cu acestea, însăşi formula generală (c).

Notă. Considerăm sintagma drept cea mai generală categorie a sintagmaticii, mai generală decît propoziţia sau fraza. (Vezi, pe larg, în [7].)

S-ar obţine în felul acesta o omogenizare terminologică, printr-o denumire preferabilă, ca mai scurtă, uneia ca „unitate relaţională" şi ca mai delimitată decît cea, prea generală, de „structură", la care, în cele de mai sus, ne-am văzut obligaţi să recurgem.

BIBLIOGRAFIE

1 Coteanu, Ion, *Contribuţii la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 17—44.
2 Dauzat, Albert, Dubois, Jean, Mitterand, Henri, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, Larousse, [1964].
3 Draşoveanu, D. D., *Observaţii asupra cuvintelor relaţionale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.
4 Idem, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241—246.
5 Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
6 Idem, *Categoriile gramaticale de* **relaţie** *şi de* **opoziţie** *ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 67—79.
7 Idem, **Sens relaţional** *şi* **gramatem** *— conţinut şi expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 153—163.
8 *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, ed. a II-a, 1963.
9 Guţu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, 1973.
10 Hjelmslev, Louis, *Preliminarii la o teorie a limbii*, traducere din limba engleză, Bucureşti, 1967.
11 Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, [Bucureşti], 1954.
12 Martinet, André, *Elemente de lingvistică generală*, traducere şi adaptare la limba română de Paul Miclău, Bucureşti, 1970.
13 Onu, Liviu, *Un moment important în studiul limbii române*, în „Steaua", 1954, nr. 6, p. 67—92.
14 Săteanu, Cornel, *Sintagma, cea mai mică unitate relaţională*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 359—382.
15 Tesnière, Lucien, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965.
16 *Tratat de lingvistică generală*, sub redacţia acad. Al. Graur ş.a., Bucureşti, 1971.

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'identifier le critère sur lequel repose la dichotomie co—/subordination. La position des termes — dont se servent les définitions respectives—n'est, affirme-t-il, que l'effet d'une cause. La cause s'identifie dans la relation même, que l'auteur considère comme l'organisateur des termes. Par conséquant, le critère est la manière dont la relation organise les termes.

Decembrie, 1976

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[21] [16, p. 230].
[22] Termenul de sintagmă, prin sensul său, nu exclude coordonarea (vezi [2, s.v. syngme]). Pentru o opinie în acelaşi sens, vezi [14, p. 372].

ÎN LEGĂTURĂ CU DEFINIREA TRANZITIVITĂȚII — INTRANZITIVITĂȚII

DE

ANDREI MIȘAN

1. Categoria tranzitivității-intranzitivității este tratată foarte sumar atît în *Gramatica limbii române* a Academiei R.S.România, cît și în *Gramatica limbii ruse* a Academiei de Științe a U.R.S.S., precum și în alte tratate de specialitate și cursuri universitare de limbă contemporană. De cele mai multe ori ea este studiată în cadrul diatezei verbale, dar nu puține sînt și cazurile cînd este plasată înainte și considerată drept premisă a acesteia. Mai frecvent și mai dezvoltat a fost tratată în unele studii de specialitate; cu toate acestea însă nu se poate considera că este rezolvată pe deplin, deoarece pînă în prezent încă nu există un consens al specialiștilor în legătură cu ea.

Categoria diatezei verbale împreună cu întregul ansamblu de probleme ce-i aparțin, printre care și tranzitivitatea-intranzitivitatea, a fost și continuă să rămînă una din cele mai dificile și mai controversate categorii gramaticale verbale atît ale limbii române, cît și ale limbii ruse, generînd o mare diversitate de concepții și opinii.

Tranzitivitatea-intranzitivitatea, cu caracterul eispecific, determinat de însăși natura sa de categorie aflată la limita dintre gramatică, lexic și formarea cuvintelor, ridică în fața cercetătorilor ei o serie de probleme, dintre care multe continuă să rămînă încă nerezolvate și în prezent. Fără intenția de a le aborda pe toate aici, le vom enumera pe acelea care continuă să aștepte rezolvări sau precizări: definiția generală a categoriei tranzitivității-intranzitivității și definițiile particulare, precizarea tipului de categorie și a tipului de opoziție pe care îl reprezintă, a raporturilor dintre ea și diateză, pe de o parte, dintre ea și categoria de reflexiv-nereflexiv, pe de altă parte, stabilirea locului ei în cadrul diatezualității — categorie de tip funcțional-semantic — și a faptului dacă este o calitate constantă sau nu a lexemului verbal, ori a sensului individual al verbului; dacă se realizează numai o singură dată sau de mai multe ori; problema exprimării și a mărcilor ei formale, a tipurilor de tranzitivitate (directă, indirectă, explicită, implicită), a folosirii verbelor tranzitive fără complement direct și a celor intranzitive cu complement direct ș.a.

De felul în care au fost și sînt rezolvate aceste probleme depinde imaginea pe care ne-o facem despre categoria tranzitivității-intranzitivității în general.

În cele ce urmează intenționăm să ne oprim numai asupra definirii categoriei tranzitivității-intranzitivității și a formulării, în consecință, a unor concluzii.

CL, anul XXII, nr. 1, p. 33—41, Cluj-Napoca, 1977

2. *Observații în legătură cu modul cum a fost și este definită tranzitivitatea-intranzitivitatea verbală.*

Literatura de specialitate nu cunoaște încă un consens al lingviștilor nu numai în privința definiției generale a categoriei, dar nici în privința definițiilor particulare ale tranzitivității și intranzitivității. Nu există de asemenea unitate de păreri nici referitor la criteriile care trebuie să stea la baza definirii categoriei. În consecință, categoria tranzitivității-intranzitivității este definită fie pe baza criteriului semantic (al sensului lexical al verbului), fiind considerată, deci, categorie semantică (sau lexicală), fie pe baza criteriului sintactic și considerată, ca atare, categorie sintactică.

2.1. *Definirea categoriei tranzitivității-intranzitivității pe baza criteriului semantic.*

Pornind de la faptul că tranzitivitatea-intranzitivitatea este un component al sensului verbelor, unii lingviști văd în ea o noțiune care se determină în mod exclusiv prin raporturile verbului sau acțiunii verbale față de obiectul său în procesul vorbirii. Ca atare această concepție operează cu termeni al căror conținut ne trimite numai la planul realității, făcînd abstracție sau ignorînd planul lingvistic, cum sînt: *sens, acțiune, obiect al acțiunii, trecerea, răsfrîngerea acțiunii asupra obiectului, cuprinderea obiectului de către acțiune* ș.a.

În această concepție, după care „împărțirea verbelor nereflexive în tranzitive și intranzitive se bazează pe sensul lor" [1], esența noțiunii de tranzitivitate-intranzitivitate constă în modul în care verbul „își dezvăluie conținutul său — independent de obiect sau numai în îmbinare cu acesta" [2].

Manifestarea formală a deosebirii dintre verbe constă, după V. M. Nikitevič, în faptul că „unele verbe (cele intranzitive) sînt capabile să formeze o propoziție cu sens de sine stătător fără un complement sau în îmbinare cu un complement indirect: *Svetit solnce* „soarele strălucește", *Ja razmyšljal o pročitannom* „eu meditam (am meditat) asupra celor citite"; altele (cele tranzitive) formează propoziții cu sens de sine stătător numai în îmbinare cu un complement direct: *On vstrečaet otca* „el îl întîmpină pe tatăl său" [3].

Gramatica limbii române, ediția I, spune că „verbele a căror acțiune se răsfrînge asupra unui obiect (complementul lor direct) sau au rezultat un obiect sînt tranzitive", iar „verbele a căror acțiune nu se răsfrînge asupra unui obiect sînt intranzitive" [4].

În același spirit, N. Goga precizează: „cînd acțiunea verbală se răsfrînge direct asupra obiectului, verbul e tranzitiv *Chirurgul operează pe bolnav, Tractorul ară pămîntul...*", „cînd acțiunea verbală nu trece direct asupra unui obiect, cînd nu poate să aibă un complement direct,

---

[1] R. I. Avanesov, V. N. Sidorov, *Očerk grammatiki russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova, 1945, p. 162.

[2] V. M. Nikitevič, *Grammatičeskie kategorii v sovremenniom russkom jazyke*, Moscova, 1963, p. 221.

[3] V. M. Nikitevič, *Grammatičeskie kategorii...*, p. 221.

[4] *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1954, p. 241 (în continuare GLR_1).

felul actului verbal e intranzitiv: *Elevul iese la tablă, Vaporul pleacă în larg...*" [5].

O variantă a definiției semantice, dar mult mai largă, o întîlnim la Gh. D. Trandafir. El afirmă clar și de la început că „tranzitivitatea și intranzitivitatea sînt concepte de ordin semantic" [6]. Drept urmare, autorul propune ca definiția tranzitivității să se bazeze numai pe sensul etimologic al termenului *tranzitiv: transitivus* = „care trece peste, dincolo" [7]. Astfel, „un verb este tranzitiv cînd acțiunea exprimată de el se răsfrînge sau poate să se răsfrîngă asupra unui obiect, indiferent dacă acesta este în cazul acuzativ (complement direct), în dativ sau în cazul prepozițional (complement indirect). Înțelegem prin verbe intranzitive pe acelea a căror acțiune se limitează la subiect, adică nu implică existența unui obiect: *a merge (spre sat), a dormi (dus), a pleca, a ieși, a intra (în serviciu)* etc." [8]. Autorul ține să mai precizeze că „specifică pentru tranzitivitatea unui verb este trecerea acțiunii asupra unui obiect, iar nu funcția de complement direct a obiectului respectiv" [9]. Lărgind atît de mult cadrul tranzitivității, Gh. D. Trandafir face și pasul următor și afirmă că „noțiunile de verb obiectiv și verb tranzitiv coincid" [10], afirmație cu care nu putem fi de acord în nici un caz.

2.2. *Definirea categoriei tranzitivității-intranzitivității pe baza criteriului sintactic.*

Definiția tranzitivității-intranzitivității pe baza criteriului sintactic (sintagmatic sau relațional) vizează regimul sintactic al verbelor sau capacitatea lor de a guverna anumite morfeme cazuale.

În viziunea sintactică, conținutul categoriei de tranzitivitate îl constituie redarea raportului dintre predicat și determinantul său imediat, iar exprimarea — capacitatea verbelor de a selecta și a se îmbina cu un complement direct exprimat prin substantiv (sau pronume) în cazul acuzativ fără prepoziție, cu prepoziția *pe* (în limba română), sau cu un complement de alt tip.

Definițiile sintactice, la fel ca și cele semantice analizate, se caracterizează și ele prin lipsă de unitate, atît din punctul de vedere al conținutului, cît și al terminologiei utilizate. Astfel, pentru unii tranzitivitatea-intranzitivitatea este capacitatea verbelor de a se îmbina sau de a contracta raporturi cu acuzativul complementului direct [11]. G. Pană vede în ea „posibilitatea unui verb de a realiza o relație directă cu un nume în

---

[5] N. Goga, *Observații și sugestii metodice cu privire la diateza verbală în limba română*, în LR, VI, 1957, nr. 5, p. 65—66.

[6] Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, Casa corpului didactic a județului Dolj, 1973, p. 58.

[7] Gh. D. Trandafir, *Considerații asupra diatezelor*, în LL, VI, 1962, p. 125.

[8] Gh. D. Trandafir, *Considerații...*, p. 125; vezi și p. 127.

[9] Gh. D. Trandafir, *Considerații...*, p. 126.

[10] Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale...*, p. 34.

[11] A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *Russkij glagol*, Leningrad, 1967, p. 156; *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II *(Morfologija. Sintaksis)*, sub red. prof. E. M. Galkina-Fedoruk, Moscova, 1964, p. 157; N. Mangul, V. Vascenco, I. Oiță, *Limba rusă literară contemporană*, București, 1962, p. 328; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 406; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 207; T. Vraciu, *Tranzitivitate, intranzitivitate și diateză în limba rusă contemporană*, în AUI, Secț. III, Lingvistică, tom. XIX, 1973, p. 73.

acuzativ" [12]. I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu o consideră drept capacitate a verbului de a guverna un substantiv (sau pronume) în acuzativ sau un morfem de acuzativ [13], în timp ce pentru Maria Rădulescu-Mendea ea constă în „capacitatea virtuală a anumitor verbe de a guverna un morfem de acuzativ, mai exact de a intra în relație cu un obiect personal sau nonpersonal, de a putea avea un pacient exprimat în condițiile menționate" [14].

Prin urmare, verbele tranzitive sînt caracterizate pozitiv, adică au sau pot avea, guvernează sau pot guverna un complement direct (exprimat prin nume în acuzativ) sau un morfem de acuzativ; ex.: *a lucra, a face, a citi, a mînca, a aprinde, a învăța, a rupe.* Verbele intranzitive sînt caracterizate negativ din punctul de vedere al relației cu complementul direct, cu morfemul de acuzativ: ele nu au capacitatea verbelor tranzitive, adică nu pot avea complement direct exprimat prin substantiv (pronume) în acuzativ, nu guvernează (nu pot guverna) un morfem de acuzativ. Ele se îmbină însă cu complementul de alt tip; ex.: *a dormi, a alerga, a ședea.*

De o factură mai deosebită este varianta oferită de către J. Vendryes, la care autorul ajunge în urma observării instabilității granițelor și deosebirilor dintre verbele tranzitive și cele intranzitive. Principiul de diferențiere a celor două tipuri de verbe este considerat de către J. Vendryes conceptul de complement: „întrucît noțiunea de verb tranzitiv presupune un complement, poate fi numit tranzitiv orice verb a cărui acțiune are un obiect exprimat în frază, iar intranzitiv, dimpotrivă, orice verb folosit fără complement" [15]. Nu putem să nu remarcăm faptul că, deși diferite prin conținut și prin criteriul de definire, definiția semantică a lui Gh. D. Trandafir și cea sintactică a lui J. Vendryes ajung în ultimă instanță la același rezultat, inacceptabil, după cum am văzut, și anume la identificarea verbelor tranzitive cu cele obiective (adică cu orice fel de complement), iar a celor intranzitive cu cele subiective, cum se procedează, de exemplu, în gramatica cehă și slovacă [16]. Este adevărat că o astfel de clasificare a verbelor este posibilă și în limba română [17] și în limba rusă, dar nu credem că se poate pune semnul egalității între verbele tranzitive și cele obiective, pe de o parte, și între verbele intranzitive și cele subiective, pe de altă parte.

2.3. Încercînd o apreciere critică a definițiilor semantice și sintactice, relevăm de la început drept latură negativă caracterul lor prea tranșant, manifestat în absolutizarea uneia din laturi și ignorarea celeilalte. Adepții criteriului semantic absolutizează sensul, ridicîndu-l la rangul de criteriu

---

[12] G. Pană, *Tranzitivitate și diateză*, în SCL, XVIII, 1971, nr. 1, p. 15.

[13] Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 181; Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 30.

[14] Maria Rădulescu-Mendea, *Caracteristicile sintagmatice ale reflexivului*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 539.

[15] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 126 („Du moment que la notion du transitif suppose un régime, on pourrait appeler transitif tout verbe dont l'action a son terme exprimé dans la phrase et intransitif au contraire tout verbe qui est employé sans régime exprimé").

[16] Vezi de ex. A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. II. Glagol*, Bratislava, 1960, p. 350.

[17] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană...*, p. 406.

unic, făcînd abstracţie, totală sau parţială, de latura sintactică — formă de manifestare a conţinutului. Este semnificativă în acest sens afirmaţia lui Gh. D. Trandafir că „tranzitivitatea se poate reda prin construcţii diferite, în funcţie de structura sintactică a fiecărei limbi", dar nu crede că ea ar fi condiţionată de cazul obiectului respectiv, afirmînd mai departe că „tranzitivitatea (ca şi intranzitivitatea) rezidă în valoarea lexicală a verbului, nu este conferită de natura construcţiei" [18]. Reproşînd definiţiilor semantice absolutizarea sensului, autorii *Structurii morfologice a limbii române contemporane* arată că, „formulată astfel, definiţia nu exprimă criteriul real al clasificării. Procedeul de a porni de la conţinutul semantic al verbului este infirmat de realitatea lingvistică prin faptul că una şi aceeaşi acţiune poate fi exprimată prin verbe tranzitive în unele limbi şi intranzitive în altele: comp. rom. *a aplauda* (pe cineva, ceva), rus. *aplodirovat'* (komu-čemu—čemu-nibud') sau prin verbe al căror regim variază de la o epocă la alta în cadrul aceleiaşi limbi. Aceste constatări arată că specificul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor este determinat nu atît de conţinutul semantic, cît de organizarea sistemului gramatical al limbii, de structura ei sintactică" [19]. Nu putem să nu observăm caracterul tot atît de unilateral şi al acestei afirmaţii categorice, al acestei pledoarii în favoarea criteriului sintactic. Toate definiţiile sintactice scot pe primul plan latura sintactică, făcînd abstracţie de sens.

În legătură cu cele discutate pînă în prezent trebuie să ne punem întrebarea: care din aceste două laturi o determină pe cealaltă, conţinutul semantic generează şi determină structura sintactică, relaţiile sintactice sau invers? Credem că răspunsul nu poate fi decît unul singur, şi anume, relaţiile sintactice sînt cele determinate, generate de semantică şi nu invers. L. Tesnière arată că „le plan structural n'a d'autre objet que de rendre possible l'expression de la pensée, c'est-à-dire du plan sémantique" [20], iar L. Theban afirmă că „c'est la syntaxe qui est au service inconditionné de la sémantique, et non pas la sémantique, qui est la création ou l'interprétation de la syntaxe" [21].

Un alt neajuns al ambelor tipuri de definiţii îl constituie inconsecvenţa lor: multe din definiţiile atît semantice, cît şi sintactice, neputînd fi consecvente pînă la capăt, fac apel, mai mult sau mai puţin făţiş, şi la latura cealaltă: definiţiile semantice apelează, pe lîngă noţiunea de *obiect* asupra căruia se răsfrînge acţiunea, şi la conceptul de *complement* [22], iar cele sintactice fac apel la latura semantică, definind complementul direct ca „obiect asupra căruia se exercită acţiunea" [23] sau vorbesc de „obiect direct, personal sau nonpersonal", de „pacient" [24].

În alte cazuri definiţiile particulare ale verbelor tranzitive şi intranzitive nu corespund definiţiei generale date categoriei de tranzitivitate şi

---

[18] Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale...*, p. 62.

[19] Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică...*, p. 181.

[20] L. Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965, p. 42.

[21] L. Theban, *Transitivité sémantique et voix syntaxique en roumaine*, în RRL, XVII, 1971, nr. 1, p. 56.

[22] Cf. GLR$_1$; N. Goga, *Observaţii şi sugestii...*; Al. Graur, *Gramatica azi*, Bucureşti, 1973, p. 115.

[23] Cf. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963, p. 153.

[24] Maria Rădulescu-Mendea, *Caracteristicile sintagmatice...*, p. 539.

intranzitivitate : astfel, definiţia generală este pur sintactică, iar definiţiile particulare sînt semantico-sintactice [25].

Toate acestea denotă că nu poate fi studiat numai conţinutul, rupt de forma de manifestare, de realizare în limbă, tot aşa cum nici operaţia inversă nu poate fi adevărată, acceptată.

Dacă Gh. D. Trandafir înţelege într-adevăr termenii de *obiect direct* şi *obiect indirect*, aşa cum afirmă, cu valoarea lor curentă din lingvistica universală: *direct* 'ataşat la cuvîntul respectiv fără prepoziţie'; *indirect* 'legat de regentul respectiv cu ajutorul unei prepoziţii', atunci nu ne putem imagina cum interpretează autorul complementul exprimat în limba română prin nume în acuzativ cu prepoziţia *pe*, ca în *Îl văd pe Ion*, sau pe cel exprimat în limba rusă prin substantiv în dativ cu prepoziţia *po* cu sens distributiv : *Mat' dala detjam po jabloku* 'mama a dat copiilor cîte un măr'.

Aşa după cum reiese din analiza de mai sus, avem de-a face cu o înţelegere diferită a esenţei tranzitivităţii-intranzitivităţii, dar în ambele cazuri numai parţial valabilă. Credem că este bine să prezentăm în încheiere cuvintele lingvistului leningrădean A. V. Bondarko, care, după părerea noastră, redau cum nu se poate mai bine esenţa acestei categorii : „tranzitivitatea-intranzitivitatea reprezintă o *însuşire (svojstvo) a verbului (sau a formei verbale) inseparabilă de planul expresiei lingvistice şi nu o marcă (priznak) independentă, pur semantică a acţiunii.* Altfel, dacă ne bizuim numai pe noţiunea logică a trecerii acţiunii asupra obiectului, ar trebui să recunoaştem existenţa (prezenţa) tranzitivităţii nu numai în cazul *Dača postroena* 'vila este construită', ci şi în cazul *Dača stroitsja* 'vila se construieşte' (căci acţiunea şi aici trece asupra obiectului), ceea ce ar fi cu totul inexact. În realitate, în cazurile de tipul *Dača stroitsja* şi *Dača postroena* este prezentă nu tranzitivitatea, ci orientarea centripetă a acţiunii, ceea ce este cu totul altceva : orientarea centripetă a acţiunii presupune că obiectul este prezentat ca purtător al însuşirii (mărcii) verbale *(glagol'nogo priznaka)*, în timp ce *tranzitivitatea este legată de interpretarea lingvistică a obiectului ca dependent de acţiune. Tranzitivitatea este prezentă numai acolo unde este prezentă sau posibilă îmbinarea verbului cu un complement direct*" [26] (sublinierile ne aparţin — A.M.).

În concluzie, subliniem încă o dată imposibilitatea definirii tranzitivităţi-intranzitivităţii numai pe baza criteriului semantic sau numai pe baza celui sintactic, luate independent. O astfel de definire nu rezolvă problema decît parţial.

2.4. *Definirea categoriei tranzitivităţii-intranzitivităţii pe baza criteriului mixt, semantico-sintactic.*

Raportul acţiunii verbale faţă de obiect se manifestă, atît în limba română, cît şi în limba rusă, prin intermediul regimului cazual al verbelor, al recţiunii verbale.

Tranzitivitatea-intranzitivitatea este în primul rînd o însuşire semantică a verbelor. Deosebirile de sens se manifestă în contextul sintactic — prin capacitatea sau incapacitatea verbelor de a se îmbina cu complementul direct, exprimat prin acuzativul fără prepoziţie sau cu prepoziţia pe (numai

[25] Cf. de ex. N. Mangul, V. Vascenco, I. Oiţă, *Limba rusă literară...*, p. 329.

[26] A. V. Bondarko, *K teorii polja v grammatike. Zalog i zalogovost'*, în „Voprosy jazykoznanija", 1972, nr. 3, p. 31.

în limba română) [27]. Aceasta înseamnă că cele două laturi — semantică şi sintactică — sînt şi trebuie considerate inseparabile, indisolubil legate între ele [28], că problemele legate de studierea tranzitivităţii-intranzitivităţii ţin atît de lexic, cît şi de sintaxă [29], că împărţirea verbelor în tranzitive şi intranzitive şi diferenţierea lor din acest punct de vedere e o operaţie în egală măsură semantică şi sintactică [30], şi mai înseamnă, în ultimă instanţă, că *tranzitivitatea-intranzitivitatea este o categorie lexico-sintactică, nemarcată morfologic* [31].

În această concepţie definiţiile particulare ale verbelor tranzitive şi intranzitive sînt mai unitare şi corespund întru totul definiţiei generale. Spre exemplificare redăm definiţiile oferite de către *Gramatica limbii ruse*: „Unele verbe exprimă astfel de acţiuni, care trec nemijlocit (direct) asupra altui obiect (persoană, fiinţă, lucru, fenomen), exprimat prin cazul acuzativ fără prepoziţie (complement direct). Ex.: *vstretit' sestru, vypolnjat' plan, pilit' doski, sokratit' sroki, srubit' sosnu, stroit' dom, čitat' gazetu.* Astfel de verbe se numesc *tranzitive.* Ele pot avea numai formă nereflexivă". „Alte verbe exprimă acţiuni care nu evocă ideea despre persoane sau obiecte asupra cărora trece acţiunea; ele nu guvernează un acuzativ fără prepoziţie. Ex. *viset', putešestvovat', radovat'sja, svetit', smejat'sja, skučat', spet', chodit'.* Aceste verbe se numesc *intranzitive.* Ele pot avea atît formă nereflexivă, cît şi formă reflexivă" [32].

Prin urmare, verbele tranzitive şi intranzitive se definesc prin capacitatea sau incapacitatea lor de îmbinare cu acuzativul complementului direct, prin prezenţa sau absenţa acestuia pe lîngă verbe, dar această însuşire este legată în mod nemijlocit de sensul lor lexical, iar în limba rusă, într-o anumită măsură, şi de structura lor morfologică [33].

2.5. *Definirea tranzitivităţii-intranzitivităţii pe baza criteriului funcţional-semantic.*

O concepţie cu totul deosebită de toate cele analizate o întîlnim la I. Evseev. El afirmă că „tranzitivitatea este o categorie lexico-gramaticală

---

[27] Vezi şi *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1953, p. 412; *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II..., p. 157; A. N. Gvozdev, *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk*, ed. a 3-a, Moscova, 1967, p. 295; A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj*..., p. 350; T. Vraciu, *Tranzitivitate, intranzitivitate*..., p. 76; L. M. Kovaleva, *O privativnom charaktere oppozicii perechodnosti-neperechodnosti v russkom jazyke*, în „Filologičeskie nauki", 1971, nr. 3, p. 92, 93; K. A. Timofeev, *Eščë raz o zaloge russkogo glagola*, în „Russkij jazyk v škole", 1964, nr. 4, p. 81.

[28] Vezi şi A. V. Bondarko, *K teorii polja*..., p. 31.

[29] Vezi şi V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, ed. a 2-a, Moscova, 1972, p. 504.

[30] Vezi şi R. A. Markarjan, *Tipy semantičeskogo protivodejstvija v sfere formoobrazovanija i slovoobrazovanija*, Erevan, 1970, p. 246.

[31] Vezi şi *Sovremennyj russkij jezyk*, č. II..., p. 157; K. A. Timofeev, *Eščë raz o zaloge*..., p. 81; A. V. Bondarko, *K teorii polja*..., p. 32; I. Evseev, *Semantica verbului*, Timişoara, 1974, p. 160; A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj*..., p. 350; R. A. Markarjan, *Tipy semantičeskogo protivodejstvija*..., p. 246, 248; L. M. Kovaleva, *O privativnom charaktere*..., p. 92.

[32] *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1953, p. 413; vezi şi A. N. Gvozdev, *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk*..., p. 295; I. G. Golanov, *Morfologija sovremennogo russkogo jazyka*, Moscova, 1962, p. 162; N. Mangul, V. Vascenco, I. Oiţă, *Limba rusă literară contemporană*..., p. 328–329.

[33] Vezi şi *Grammatika russkogo jazyka*..., p. 413; *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II..., p. 157.

a verbelor de acțiune" [34], că este înainte de toate un component al sensului verbelor, care se identifică cu sema 'acțiune orientată', că reprezintă „raportul ce se stabilește între acțiunea verbului și obiectul real asupra căruia este îndreptată acțiunea" [35], sau că „exprimă emergența acțiunii dinspre subiect spre obiect" [36]. Autorul afirmă însă mai departe că „prin tranzitivitate înțelegem nu numai capacitatea verbului de a avea un complement direct (substantiv, pronume în acuzativ fără prepoziție), ci și alte complemente cu valoare de obiect al acțiunii" [37], sau că „prin tranzitivitate nu înțelegem numai o însușire formal-sintactică manifestată în capacitatea verbului de a avea un complement direct (substantiv în acuzativ fără prepoziție). Tranzitive sînt și verbele care au obiectul exprimat prin forme indirecte" [38]. Dintre exemplele autorului spicuim: *Medicii luptă împotriva cancerului, Condițiile climaterice influențează asupra organismelor, Părinții se îngrijesc de sănătatea copiilor, Pictorul privește la tabloul său, Vorbim despre un coleg, Eleva ajută colegului la matematică*; rus. *Zal aplodiroval artistu, On rabotaet nad dokladom* etc. La toate acestea autorul mai adaugă că „tranzitive, sub aspect semantic, sînt și verbele de acțiune la diatezele reflexivă și pasivă, cînd arată că obiectul real al acțiunii este subiectul gramatical al propoziției: *Casa este construită de muncitori, Copilul se spală în fiecare dimineață*" [39].

Trebuie să remarcăm și aici că, deși pornește de la cu totul alte principii, și I. Evseev ajunge la aceleași concluzii ca și Gh. D. Trandafir și J. Vendryes, adică admite și el coincidența sau suprapunerea verbelor tranzitive cu cele obiective, iar a celor intranzitive cu cele subiective. Încercînd însă o rezolvare cu totul nouă, pentru lingvistica românească, I. Evseev consideră că tranzitivitatea este categorie (sau cîmp) de tip funcțional-semantic: „centrul cîmpului funcțional-semantic al tranzitivității, nucleul lui îl formează categoria complementului direct (substantiv în acuzativ fără prepoziție). În jurul acestui nucleu se grupează alte procedee morfologice și sintactice care servesc la indicarea raportului dintre acțiune și obiectul ei" [40]. O altă inovație o constituie și faptul că diatezele sînt considerate drept procedeu, și încă morfologic, de exprimare a acestui raport, iar în calitate de procedeu sintactic sînt indicate complementele indirecte și complementul intern [41].

Cercetarea atentă a afirmațiilor lui I. Evseev poate pune în evidență cel puțin cîteva neadevăruri, și anume: nu tranzitivitatea-intranzitivitatea este cîmp funcțional-semantic, ci diatezualitatea [42], al cărei centru sau nucleu îl constituie categoria morfologico-sintactică a diatezei, adică opoziția activ-pasiv; tranzitivitatea-intranzitivitatea este o componentă a

[34] I. Evseev, *Semantica verbului...*, p. 160.
[35] I. Evseev, *Structura semantică a verbului*. Rezumatul tezei de doctorat, Timișoara, 1970, p. 11.
[36] I. Evseev, *Semantica verbului...*, p. 57.
[37] I. Evseev, *Structura semantică a verbului...*, p. 10.
[38] I. Evseev, *Semantica verbului...*, p. 46.
[39] I. Evseev, *Semantica verbului...*, p. 46.
[40] I. Evseev, *Semantica verbului...*, p. 57.
[41] I. Evseev, *Semantica verbului...*, p. 57, 58, 60.
[42] Pentru amănunte în legătură cu diatezualitatea vezi A. V. Bondarko, *K teorii polja v grammatike...*, p. 20—35.

diatezualității, avînd raporturi atît cu nucleul, cît și cu periferia sa; diatezele nu pot fi considerate drept procedeu, și încă pur morfologic, de exprimare a tranzitivității, întrucît aceasta presupune că ele ar fi subordonate tranzitivității, ceea ce este inexact: categoria tranzitivității-intranzitivității se află în diverse raporturi de interdependență și interacțiune cu categoria diatezei, pe de o parte, și cu categoria de reflexiv-nereflexiv, pe de altă parte, dar aceasta nu presupune nicidecum o subordonare a uneia față de cealaltă; categoriile funcțional-semantice ale verbului au, în principiu, drept nucleu o categorie morfologică și nu una sintactică, cum crede I. Evseev (complementul direct). Astfel, categoria funcțional-semantică a aspectualității are ca nucleu categoria morfologică a aspectului verbal, modalitatea — categoria modului verbal, temporalitatea — categoria timpului, diatezualitatea — categoria diatezei etc.[43].

3. *Concluzii.*

3.1. Deși inacceptabile pentru motivele arătate, definițiile categoriei tranzitivității-intranzitivității bazate pe un singur criteriu — semantic sau sintactic — au totuși meritul de a fi cercetat și pus în evidență fiecare cîte una din laturile categoriei.

3.2. Categoria tranzitivității-intranzitivității trebuie definită pe baza criteriului mixt, semantico-sintactic, datorită faptului că laturile semantică și sintactică sînt inseparabile în cazul dat.

3.3. Tranzitivitatea-intranzitivitatea este în primul rînd o însușire semantică a verbelor, care se manifestă sintactic.

3.4. Tranzitivitatea este legată de interpretarea lingvistică a obiectului ca dependent de acțiune și este prezentă numai acolo unde este prezentă sau posibilă îmbinarea verbului cu un complement direct.

3.5. Tranzitivitatea-intranzitivitatea este o categorie lexico-sintactică, iar ca opoziție gramaticală este binară, de tip privativ.

3.6. Categoria tranzitivității-intranzitivității trebuie cercetată și studiată nu separat, ci numai în cadrul categoriei funcțional-semantice a diatezualității, unde ea interacționează cu categoria morfologico-sintactică a diatezei verbale și cu categoria lexico-morfologică și derivațională a reflexivului-nereflexivului. Fiind categorii diferite, ele se află în interacțiune și interdependență, fără însă ca vreuna din ele să fie subordonată celeilalte sau celorlalte.

Decembrie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[43] În legătură cu categoriile funcțional-semantice se pot consulta: A. V. Bondarko, *Grammatičeskaja kategorija i kontekst*, Leningrad, 1971; idem, *K problematike funkcional'no-semantičeskich kategorij*, în „Voprosy jazykoznanija", 1967, nr. 2, p. 18—31.

CONSIDERAȚII ASUPRA NATURII LIMBAJULUI UZUAL

DE

ȘTEFAN OLTEAN

În accepțiunea noastră, limbajul uzual reprezintă o variantă în uzul lingvistic, corelată cu un anumit tip de situație. O astfel de definiție, întemeiată pe abordări mai recente ale stilului, în special în cadrul școlii londoneze și de pe pozițiile teoriei textului, deschide noi perspective într-un domeniu unde mai există controverse.

După M. A. K. Halliday, variantele în uzul lingvistic, caracterizate printr-o configurație specifică a elementelor lingvistice, pot fi corelate cu grupurile de vorbitori, deosebite prin aria geografică de proveniență sau prin situația lor culturală, delimitîndu-se astfel *dialectele*, sau ele pot fi bazate pe împrejurările în care are loc comunicarea, corespunzînd *stilurilor* [1]. În literatura de specialitate, se mai întrebuințează și termenul de *nivel*, acesta designînd variantele corelate cu starea socială și gradul de cultură a vorbitorilor [2]. John Kenyon consideră că diferitele niveluri ale limbii identificate de anumiți autori, sugerînd o poziție inferioară sau superioară, reprezintă deseori „false combinații a două categorii distincte și incomensurabile, și anume nivelurile culturale și variantele funcționale" [3]. Nivelurile culturale sînt, de regulă, literare sau neliterare; ele pot fi asimilate dialectului social. Variantele funcționale depind de diversificarea funcției comunicative a limbii.

Întrebuințarea termenului de nivel în legătură cu limbajul uzual a avut drept rezultat considerarea acestuia ca o variantă inferioară limbii literare [4]. Discriminarea clară între categoriile înrudite ale stilului, pe de o parte, și ale dialectului geografic și social, pe de altă parte, înlătură o astfel de concepție greșită.

Din perspectiva sintezei textelor, dialectul reprezintă codul pe baza căruia s-a produs textul; stilul însă reprezintă întrebuințarea specifică a limbii într-un anumit context de situație, alegerea unei variante fiind determinată nu de conținutul comunicării, ci de convenția că un anumit limbaj

---

[1] M. A. K. Halliday, A. McIntosh, P. Strevens, *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, Londra, 1968, p. 77.

[2] John Kenyon, *Cultural Levels and Functional Varieties*, în „College English", X, 1948, nr. 1—6, p. 31.

[3] *Ibidem*, p. 31.

[4] *Ibidem*, p. 35—36.

este adecvat unei anumite situaţii [5]. Prin urmare, stilul nu se confundă nici cu dimensiunea sintactică — în accepţiunea semioticii —, nici cu dimensiunea semantică a textului, ci constă în alegerea dintre posibilităţile sinonimice — fonetice, gramaticale sau lexicale — a acelora care concordă cu elementele componente ale situaţiei extralingvistice (cf. şi concepţia unor gramatici generative după care stilul se formează la nivelul de suprafaţă al textului, fiind deci rezultatul unor transformări care nu afectează structura sa de adîncime — „meaning-preserving transformations" [6]).

Trăsăturile stilistice se corelează cu mai mulţi parametri ai situaţiei, din care mai importanţi par a fi : a) *modul comunicării*, adică mediul fizic, conducta materială folosită în procesul de comunicare ; b) *registrul comunicării* — relaţiile sociale dintre participanţii la actul comunicării ; c) *funcţiunea comunicării* — cerinţele comunicative şi cognitive în cadrul comunităţii lingvistice ; d) *elementul individual*, subiectiv al vorbitorului [7].

Stilul uzual se defineşte printr-un ansamblu de trăsături lingvistice corelate cu un anumit tip de situaţie, ale cărei caracteristici determină : a) aspectul său predominant verbal ; b) îmbinarea sa cu un anumit tip de relaţii sociale dintre vorbitori, şi anume : relaţii de rudenie, relaţii dintre prieteni, colegi sau cunoştinţe, deci, de regulă, relaţii de egalitate dintre interlocutori ; registrul comunicării joacă un rol hotărîtor prin determinarea gradului de familiaritate, neoficialitate şi, în consecinţă, de expresivitate, întrucît permite manifestarea mai liberă a elementului subiectiv ; c) în ceea ce priveşte funcţiunea comunicării, caracteristicile situaţiei determină în mod preponderent transmiterea unor informaţii legate de viaţa cotidiană. Prin urmare, trăsăturile stilistice ale limbajului uzual vor fi asociate cu caracterul său verbal, familiar şi expresiv, precum şi cu o sferă semantică largă, dar mai puţin specializată.

Caracteristicile stilistice ale textelor pot proveni de la oricare nivel al limbii. În cazul unui stil predominant oral trăsăturile fonetice vor juca un rol important. Caracteristicile sintactice furnizează de asemenea un număr considerabil de trăsături stilistice. Concluziile lucrării de faţă se întemeiază pe discutarea trăsăturilor lexicale ale stilului uzual al limbii

[5] Vezi prezentarea şi discuţia conceptului de stil la I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române*, Bucureşti, 1973 ; David Crystal and Derek Davy, *Investigating English Style*, Londra, 1969 ; Nils Erik Enkvist, *On Defining Style*, în *Linguistics and Style*, Londra, 1964, p. 28—53 ; M. A. K. Halliday şi alţii, *op. cit.*, p. 75—97 ; Ştefan Oltean, *A Pragmatic Approach to the Concept of Style*, în RRL—CLTA, XIII, 1976, nr. 1, p. 301—304, Bucureşti ; John Spencer, Michael Gregory, *An Approach to the Study of Style*, în *Linguistics and Style*, Londra, 1964, p. 59—105 ; G. W. Turner, *Stylistics*, Penguin Books, Londra, 1973.

[6] În legătură cu această problemă, vezi Teun A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*, The Hague—Paris, 1972, p. 38—39 şi 210—239 ; Lubomir Dolezel, *Narrative Semantics*, în „PTL : A Journal for Descriptive Poetics and the Theory of Literature", 1, 1976, p. 129, North-Holland Publishing Company ; Curtis W. Hayes, *A Study in Prose Styles : Edward Gibbon and Ernest Hemingway*, în Lubomir Dolezel and Richard Bailey (eds.), *Statistics and Style*, New York, 1969, p. 80—94.

[7] Vezi Crystal, *op. cit.*, p. 66—77 ; Van Dijk, *op. cit.*, p. 313—341 ; Lubomir Doležel, *Verojatnostyi podhod k teorii hudožestvennogo stilja*, în „Voprosy jazykoznanija", 2, 1964, p. 20 ; Şt. Oltean, *op. cit.*, p. 303 ; G. W. Turner, *op. cit.*, p. 165—202.

engleze, după cum sînt ele reflectate în romanele *The White Monkey* şi *The Silver Spoon* de John Galsworthy [8].

Vocabularul cu specific familiar, compus din unităţi care funcţionează ca sinonime ale unor alte cuvinte, fiind de obicei mai concrete şi mai plastice, a format obiectul de studiu al stilisticii expresivităţii. În cadrul său s-au distins mai multe nivele, denumite în limba engleză *colloquialisms* „colocvialisme", *general slang* „slang general" şi *special slang* „slang special", cel din urmă corespunzînd argoului, fenomen de dialect social. Colocvialismele şi slangul general nu se limitează la anumite grupuri sociale, deosebirile dintre ele fiind în funcţie de frecvenţă şi, implicit, grad de expresivitate: cuvintele slang sînt mai neobişnuite şi deci mai frapante, pe cîtă vreme colocvialismele au o frecvenţă mai ridicată şi o expresivitate mai redusă. Linia de demarcaţie între cele două categorii nefiind netă, datorită fluctuaţiei elementelor în cadrul straturilor stilistice ale vocabularului, nu ne propunem să facem această distincţie în cadrul materialului nostru.

Am selectat aproximativ 500 de elemente lexicale, verificarea făcîndu-se prin corelarea lor cu parametrii situaţiilor în care au apărut. Apoi, presupunînd că funcţia şi modul comunicării sînt relativ constante în cazul limbajului uzual, ne-am propus să urmărim reflectarea variaţiei registrului comunicării în caracteristicile lexicale ale textelor selectate. Pentru aceasta, elementele au fost clasificate mai întîi după sfere semantice, iar apoi în funcţie de tipuri de situaţii delimitate după natura relaţiilor sociale dintre interlocutori, ceea ce ne-a permis identificarea atît a tipurilor de relaţii sociale în care se întrebuinţează colocvialismele, cît şi a distribuţiei diferitelor sfere semantice în fiecare situaţie în parte. Am încercat evitarea unei interpretări rigide a relaţiilor sociale dintre interlocutori, ţinînd cont de faptul că acestea depind în realitate de rolurile comunicative ale vorbitorului şi ale ascultătorului, ele putîndu-se modifica în cazul aceloraşi persoane de la o situaţie la alta [9].

Analiza semantică. Din punct de vedere semantic în materialul nostru am delimitat următoarele categorii de colocvialisme: 1) colocvialisme care aparţin vocabularului afectiv al limbii, din care am distins: a) adjective şi adverbe hiperbolice, precum *jolly*, *topping*, *top-hole* etc. — termeni apreciativi, sinonimi cu „excelent", „foarte"; *damned* „al dracului", *awful* „groaznic" etc. — termeni peiorativi; *old*, *little*, *poor*, cînd sînt golite de conţinut noţional — termeni de afectivitate: „*You're right, old dear*" (*The White Monkey*, p. 77) „Ai dreptate, draga mea" (aici *old*, golit de conţinut noţional, sugerează intimitate, tandreţe), „*Wilmer will just say: 'I like little Mrs Mont,...*" (*The White Monkey*, p. 23), „Wilmer o să spună 'Îmi place micuţa doamnă Mont, ..." (aici *little* exprimă afectivitate, alintare); b) termeni de alintare: *dad* „tăticule", *ducky* „puişorule" etc.; şi c) interjecţii: *dash it!*, *damn that!*, *hang it!* „la dracu !", „la naiba !", *my God!*, *my Lord!* „Dumnezeule !" etc.; 2) cuvinte clişee, elemente ale comunicării fatice: *well* „păi bine", *you know* „ştii", *I mean*

[8] John Galsworthy, *The White Monkey. A Silent Wooing*, Tauchnitz Edition, Leipzig, [f.a.]; idem, *The Silver Spoon. Passers By*, Tauchnitz Edition, Leipzig, [f.a.].

[9] Vezi Van Dijk, *op. cit.*, p. 322—323; Joshua A. Fishman, *Sociologia limbii: o ştiinţă interdisciplinară pentru studiul limbii în societate*, în vol. *Sociolingvistica*, Bucureşti, 1975, p. 146—161.

„adică", *look here* „ascultă", etc., spre exemplu în *Look here, uncle Soames, I'm up a stump (The White Monkey*, p. 99) „Ascultă, unchiule Soames, am ajuns la sapă de lemn" sau *We published him, you know, but at his own expense (The Silver Spoon*, p. 16) „I-am publicat cartea, știi, însă pe cheltuiala lui"; 3) termeni care se referă la persoana umană, exprimînd frecvent atitudini de aprobare sau dezaprobare: *peach* „fată foarte atrăgătoare", *sport* „om de treabă", *sneak* „informator", *pal* „prieten bun" etc.; 4) alți termeni peiorativi: *tosh* „prostie", *dud* „lucru bun de nimic" etc.; 5) colocvialisme care denotă stări de spirit, nepotriviri psihice: *be nuts on* „a fi nebun după", *go out of curl* „a-și ieși din minți", *cracked* „nebun", *twig* „a pricepe", *be fed up* „a fi sătul de" etc.; 5) termeni care exprimă acțiuni reprobabile: *snoop* „a șterpeli", *dish* „a da peste cap" etc.; 7) colocvialisme care exprimă acțiuni de concediere: *get the bird* „a i se face vînt", *get hoofed* „a fi dat afară" etc.; 8) termeni care denotă bani sau concepte înrudite: *bob* „șiling", *be on the rocks* „a fi lefter" etc.; 9) alte categorii de colocvialisme.

Dintre sferele semantice de mai sus un rol preponderent a revenit vocabularului afectiv, care deține aproape jumătate din totalul colocvialismelor, ceea ce atestă caracterul expresiv al limbajului uzual. Acest caracter este subliniat și de aportul sporit al sferelor semantice care cer, în condițiile comunicării uzuale, manifestarea elementului subiectiv al vorbitorului, materializată de regulă în atitudini de aprobare sau dezaprobare: persoana umană — 12,5% din materialul selectat —, stări de spirit, nepotriviri psihice — 10,5% —, activități reprobabile — 5% —, alți termeni peiorativi — 4%. S-a mai dovedit productivă clasa cuvintelor clișee, ea deținînd 10% din totalul elementelor selectate, fapt care indică funcția fatică a acestui stil.

Analiza situațională. În funcție de registrul comunicării, adică al raporturilor sociale dintre interlocutori, colocvialismele au apărut în mai multe tipuri de situații, delimitate după gradul diferit de familiaritate, neoficialitate: 1) *situații bazate pe relații de egalitate între vorbitori*, în cadrul cărora distingem: a) situații bazate pe relații de familie, precum în cazul discuțiilor dintre Michael Mont și soția sa, Fleur; Anthony Bicket și soția sa, Victorine Bicket; Soames Forsyte și fiica sa, Fleur; etc., b) situații bazate pe relații de rudenie mai îndepărtată, cum este cazul în conversațiile dintre Soames Forsyte și nepotul său, Val Dartie; Michael Mont și verișoara sa, Holly Dartie; Soames și vărul său, George Forsyte; etc., c) situații bazate pe raporturi de prietenie, precum în discuțiile dintre Michael Mont și Wilfrid Desert; Aubrey Greene și Fleur; etc., d) situații bazate pe relații între colegi, spre exemplu în cazul discuțiilor dintre Soames și Lord Fontenoy; Elderson, Lawrence Mont și Soames — codirectori; etc., e) situații bazate pe relații între cunoscuți, cum este cazul în discuțiile dintre Francis Wilmont și Fleur; Soames și Aubrey Greene; etc.; 2) *situații care au la bază raporturi de inegalitate*, incluzînd pe lîngă deosebiri în ceea ce privește poziția socială a vorbitorilor și discrepanțe în nivelul lor cultural, spre exemplu în cazul discuțiilor dintre Michael Mont — patron — și Anthony Bicket — muncitor concediat; Soames — director adjunct — și Butterfield — nou angajat; etc.

Elementele lexicale selectate au apărut, aşadar, în situaţii bazate pe o gamă largă de relaţii sociale între interlocutori. Există însă deosebiri semnificative între diferitele tipuri de situaţii în privinţa frecvenţei şi a configuraţiei colocvialismelor. Între acestea din urmă şi gradul de neoficialitate a situaţiei este un raport de directă proporţionalitate (47% din numărul total au apărut în cazul relaţiilor de familie, 20% în cazul relaţiilor dintre prieteni, 15,5% în discuţiile dintre rude — exceptînd relaţiile de familie —, 10% şi 8% în cazul dialogurilor dintre colegi, respectiv cunoscuţi). Relaţia de directă proporţionalitate între neoficialitatea situaţiei şi vocabularul cu specific familiar este reflectată şi de distribuţia sferelor semantice în diferitele tipuri de situaţii (vocabularul afectiv a reprezentat 54% din numărul total de colocvialisme constatate în dialogurile bazate pe relaţii de familie între vorbitori, 46% în dialogurile dintre prieteni, 42% în conversaţiile dintre rude mai îndepărtate, 34% în discuţiile dintre colegi; toate sferele semantice au apărut în situaţiile bazate pe relaţii de familie, în timp ce unele categorii de colocvialisme au lipsit în celelalte tipuri de situaţii, numărul lor fluctuînd între două sfere în dialogurile dintre prieteni şi cinci sfere în dialogurile dintre cunoscuţi).

Rezultatele cercetării confirmă deci corectitudinea ipotezei noastre în legătură cu rolul determinant al registrului comunicării, acesta reflectîndu-se în caracteristicile lexicale ale textelor selectate. Stilul uzual reprezintă, prin urmare, o variantă expresivă în uzul lingvistic, întrebuinţată în situaţii bazate pe o gamă largă de relaţii sociale între interlocutori, cu predilecţie relaţii care determină un grad sporit de familiaritate: relaţii de familie, relaţii dintre prieteni, rude, colegi, cunoştinţe.

ABSTRACT

The present paper proposes to examine the role of social relations between speakers in determining the lexical characteristics of English colloquial style. Five hundred colloquialisms were selected from two novels by John Galsworthy, and they were classified firstly by semantic fields, secondly by situations distinguished according to the nature of social contacts between the participants in the acts of communication. The frequency of occurrence of colloquialisms and the distribution of various semantic spheres was then examined in each situation taken separately. The analysis has revealed 1) that colloquial style has two main functions: an expressive function—indicated by the configuration of the selected lexical elements—and a phatic function — indicated by the high frequency of empty words; and 2) that there is a direct relationship between the informality of the situation, as determined by the type of social relations between speakers, and the frequency and distribution of colloquialisms, which bears out the truth of our original hypothesis.

Februarie 1976

Universitatea "Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

PREMISE ALE ELABORĂRII UNEI TIPOLOGII TEXTUALE

DE

CARMEN VLAD

1. Deoarece majoritatea lucrărilor tradiționale de gramatică, asemenea celor mai noi orientări — structuraliste sau transformaționaliste —, și-au concentrat atenția asupra *limbii* ca *sistem de bază, general, ideal*, trăsături lingvistice diferențiatoare la nivelul grupurilor umane, determinate de factori psiho-socio-culturali, au fost eludate (intenționat sau nu) ori tratate unilateral (ca în dialectologie sau stilistică). Această stare de lucruri, dominantă în lingvistică pînă la sfîrșitul deceniului trecut, se poate explica prin cîteva fenomene dintre care reținem: a) extensiunea (unităților fundamentale ale lingvisticii) care n-a depășit limitele *frazei*, b) dezvoltarea întîrziată, insuficientă și imperfectă a semanticii și mai ales a semioticii, c) teama pentru introducerea parametrilor socio-psiho-culturali, care ar prejudicia rigoarea descrierii, caracterul său obiectiv, științific.

Dar, de îndată ce fenomenele semnalate au fost depășite, iar rezultate ale unor cercetări considerate autonome au fost coroborate, *lingvistica*, fructificînd soluții ale logicii, sociologiei și psihologiei, și-a extins evident aria.

2. Ideea considerării *textului* ca o unitate lingvistică de bază s-a cristalizat paralel cu preconizarea unei *gramatici a vorbirii* avînd sarcina „de a recunoaște și a descrie *funcțiile* specifice ale vorbirii și de a indica *instrumentele* sale posibile, ce pot fi atît verbale, cît și extraverbale" [Coseriu, *Determinación*, p. 290]. Cum se știe, prima descriere mai amplă a funcțiilor vorbirii concepute ca „o interpretare a factorilor actului verbal în termenii motivului sau ai scopului" [Hymes, *Etnografia vorbirii*, p. 59] îi aparține lui Roman Jakobson, care, în 1958, la Conferința despre stil ținută la Universitatea Indiana [cf. *Lingvistică și poetică*, p. 83—125], prezenta cei șase factori și funcțiile corespunzătoare lor.

Deplasarea interesului de la studierea limbii la studierea vorbirii s-a produs în strînsă legătură cu o nouă optică în aprecierea valorică a funcțiilor *limbii:* trecerea de la unitatea lingvistică *frază* la unitatea *text* s-a impus de îndată ce *funcția comunicativă a limbii* (= *langue*) a dobîndit preponderență față de *funcția sistematică* [cf. Benveniste, *Problèmes*, p. 129—130]. Această aducere în „prim plan" a *funcției comunicative* a limbii a determinat, implicit, introducerea și examinarea unor factori neesențiali în descrierea sistemului, cum ar fi, de exemplu, *situația* comunicativă, iar pe de altă parte a avut drept consecință, de o importanță, azi, incontestabilă, disocierea *enunțului*, ca unitate transfrastică, de *actul enunțării* sau

CL, anul XXII, nr. 1, p. 49—53, Cluj-Napoca, 1977

enunțare. Înțelegerea completă a unui *eveniment verbal* nu se poate realiza decît dacă la sensul *enunțului* (a discursului) se adaugă sensul *actului enunțării* conceput ca o comprehensiune a *manierei* în care trebuie luat ceea ce s-a spus, a *intențiilor* locutorului la producerea enunțului [cf. Searle, *Speech acts;* Strawson, *Phrase*].

3. *Textul* este *unitatea de semnificație în cadrul comunicării lingvistice* (inter-individuale) care reunește în sine atît *discursul* (produsul verbal), cît și *actul* (actele) verbal(e). În cercetările recente *(gramaticile textuale)*, *textul* este *o unitate abstractă*, expresie a *competenței*, reprezentînd *interpretarea lingvistică formală* a discursului și a actului comunicării. Evident, într-o asemenea alternativă, perspectiva strict lingvistică (adică cea interesată doar de sistemul limbii) este depășită, devenind prea îngustă, și este înlocuită prin cea semiotică, fapt care, în plan teoretic, justifică cuprinderea *pragmaticii* și a *teoriei referinței* în gramatică. Această lărgire firească a cadrului de investigare a avut consecințe dintre cele mai importante. Mai întîi, producînd ideea de *text = semn global* [Lotman, *Lecții*, p. 57; Petőfi, *Théorie partielle*, p. 106] sau *supersemn* [Moles, *Théorie*, p. 97—105], a adus în centrul atenției cercetarea *coerenței* interioare (logice) a textului [Dijk, *Text Grammars*] și/sau a *acceptabilității* lui [Verdaasdonk, *Acceptance*] pentru receptor. Apoi a obligat la introducerea și reexaminarea factorilor socio-culturali în analiza și interpretarea semnificației, manifestată diferențiat în funcție de natura și structura grupurilor sociale angajate în comunicare ca emițător și/sau receptor.

Deși ignorat în cele mai multe cercetări textuale cu caracter pur teoretic, conceptul de *text cultural* [= mesaje verbale care „vădesc indiciile unei capacități suplimentare de expresie, semnificative în sistemul [cultural — n.n.] dat" — Lotman, *Studii*, p. 81] nu poate lipsi din nici o încercare de descriere sau sistematizare a unui material concret dat, aparținînd unei anumite culturi, ca produs al unui grup etnic într-un stadiu istoric dat.

De fapt, apartenența unor texte la o anumită cultură sau la un stadiu cultural oarecare n-a fost explicit formulată, de multe ori, tocmai din cauza caracterului său *prea* evident. Cu toate acestea, cînd nu se reduce la o simplă afirmație, ci presupune menționarea și examinarea unui întreg ansamblu de condiții cu rol determinant pentru delimitarea și precizarea semnificației globale a textelor, conceptul de *text cultural* este acela care ne situează în coordonatele unei cercetări sociolingvistice de natură să impună și să valideze apelul la termeni ca : *funcție* și *tipologie textuală*. În cele ce urmează se vor pune în discuție cîteva probleme de a căror rezolvare depinde în mare măsură modalitatea înțelegerii și tratării *tipologiei textuale*.

4.1. În virtutea unei intuiții elementare — condiție a *competenței textuale* [cf. Vlad, *Contribuții*] —, orice receptor poate departaja mulțimea textelor citite, stabilindu-și clase de apartenență. Numărul acestora variază în „istoria" fiecărui individ receptor, *valoarea numerică a claselor fiind invers proporțională cu cantitatea și varietatea textelor receptate la un moment dat*. Afirmația se întemeiază pe cîteva constatări puse în lumină de *psihologia percepției*. Reținem că receptorul este un *sistem evolutiv* în măsura în care fiecare nou mesaj determină modificarea capacității sale de a primi mesajele ce vor urma, iar structurile percepute

sînt edificate pe memoria care rezumă ansamblul de mesaje deja primite de individ [cf. Moles, *Théorie*, p. 158]. Procesul reducerii claselor textuale urmează o cale analoagă creării simbolurilor senzoriale prin intervenţia memoriei, mergînd de la mulţimi de elemente concrete spre *tipuri* cu caracter mai general. Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că paralel cu procesul instruirii şi al experienţelor textuale directe, individul cîştigă în capacitatea de a încadra un număr mare de texte, relativ diferite, într-un număr mai mic de tipuri sau clase.

Ideea aceasta a fost prefigurată încă înaintea apariţiei teoriilor textului, în celebra lucrare a lui Hjelmslev *Prolegomena to a Theory of Language*, publicată prima dată în 1943.

Pentru lingvistul interesat de problemele comunicării textuale, precizarea parametrilor caracteristici diverselor tipuri de texte şi a condiţiilor generale pentru utilizarea lor adecvată devine obligatorie.

4.2. Deşi preocupat de principiile elaborării unei teorii a *limbii (langue)* avînd ca obiect un text, teoretic infinit, lingvistul danez remarcă complexitatea semiotică reală a oricărui *text material*, ce „conţine de obicei derivate care îşi au sursa în diferite alte sisteme" [cf. *Prolegomena*, p. 115], în afara celui lingvistic. Pentru bazele teoriei textului şi ale tipologiei, se pot reţine două elemente utile sub aspect teoretic, dar şi metodologic. Relevînd *caracterul social* al unor sisteme conotative, Hjelmslev postulează implicit posibilitatea descrierii lor — cum remarcă Greimas [*Despre sens*, p. 111] — „ca o corelare a fenomenelor lingvistice cu *morfologia socială* [s.a.], pe care ar fundamenta-o şi care le-ar fundamenta la rîndul ei". Prin introducerea acestei noi dimensiuni, cea conotativă, limba nu mai rămîne doar un instrument de comunicare, oarecum exterior, ci îşi exercită funcţia de semnificaţie într-un complex de relaţii avînd ca surse şi produse, în acelaşi timp, omul şi societatea, natura şi cultura. Pe această direcţie „se va recunoaşte că sistemele conotative cu caracter social poartă în ele, şi manifestă în funcţionarea lor, esenţialul reprezentărilor care, deşi înscriu cultura în om, o proiectează în faţa lui, sub formă de obiecte culturale distanţate" [Greimas, *Despre sens*, p. 115].

A doua observaţie importantă pentru *teoria textului* şi mai ales pentru chestiunea *tipologiei textuale* se poate extrage şi exploata pornind de la pasajul din *Prolegomena* [p. 96—101] dedicat procedeului de segmentare a textului infinit cu scopul delimitării *entităţilor analizei*. Dacă la nivelul *limbii* deducţia lingvistică are obligaţia de a evita substanţa „non-lingvistică" în vederea constituirii unei *baze formale* sau a „algebrei lingvistice", în primele etape ale segmentării, în schimb, cercetătorul e confruntat cu elemente ale observaţiei empirice, care se plasează, conform concepţiei lui Hjelmslev, în substanţa conţinutului. Am interpretat astfel următorul fragment: „e posibil şi necesar să împărţim şirul conţinutului în *genuri literare* [s.n., C.V.] şi — mergînd mai departe — să împărţim diferitele ştiinţe în ştiinţe ale căror premise sînt conţinute în alte ştiinţe (selectoare), şi în ştiinţe care conţin premisele necesare pentru alte ştiinţe (selectate). Studiul sistematic al literaturii şi al ştiinţei în genere îşi găseşte astfel locul firesc în cadrul teoriei limbii" [p. 98].

4.3. Idei prefigurate, schiţate doar de către Hjelmslev, reapar în lucrări recente consacrate teoriei textului. Le regăsim aprofundate, amplificate şi sistematizate, dar consideraţiile nu depăşesc, în majoritatea cazu-

rilor, valoarea unor recomandări teoretice, vizînd mai ales relaţia *gramaticii* cu *tipologia*.

Astfel, van Dijk [cf. *Text Grammars*, p. 5] şi S. J. Schmidt [cf. *Foundation*, p. 22—23] relevă necesitatea dublării *gramaticii*, în cadrul teoriei generale a textului, printr-o *tipologie*. *Sistemul specific* al unei clase nu poate fi precizat decît în aceste coordonate: *gramatica* (sau gramaticile) explicită şi *tipologia* efectuată prin confruntarea textelor cu *factorii procesului comunicativ*, definiţi teoretic. Determinarea unui tip sau a unor tipuri de texte nu se poate fonda, deci, exclusiv pe criterii lingvistice, ea reclamă, dimpotrivă, specificarea caracteristicilor *con-textuale*, în strînsă legătură cu clasificarea domeniilor ştiinţei [cf. Petöfi, *Théorie*, p. 124].

O opinie mai ferm formulată şi care are meritul de a preciza cîteva elemente fundamentale pentru problema tipologiei textuale îi aparţine lui Lotman [cf. *Studii*, p. 93—99]. De la început trebuie să remarcăm că pentru autor atît *textul*, cît şi *tipologia* lui nu reprezintă pure abstracţii destinate cercetării, ci sînt elemente ale codului însuşi. Cel dintîi, *textul*, „are un început, un sfîrşit şi o organizare internă bine definită", iar tipologia „este intuitiv prezentă în conştiinţa emiţătorului şi în cea a receptorului" [p. 93]. În baza acestor premise întreagă discuţie e pusă în alţi termeni, iar cele mai importante consecinţe ni se par a fi următoarele:

a) corelîndu-se cu sistemul funcţionării sociale a textelor într-o anumită cultură (sau etapă culturală), clasificarea tipologică e dependentă atît de codul emiţătorului, cît şi de cel al receptorului, ceea ce determină postularea a *două tipologii*;

b) semantica şi sintaxa unui anumit text concret „nu îi definesc locul în clasificarea tipologică, ci sînt doar simple indicii din categoria generală a indiciilor în temeiul cărora este recunoscută *natura funcţională a textului*" [p. 93—94, s.n., C. V.].

Trebuie să remarcăm că, deşi Lotman opune categoric *abordarea funcţională* celei *pragmatice*, contribuţii recente în problema *pragmaticii* nu par să se înscrie pe o direcţie divergentă în raport cu ideea de *funcţionalitate*, ci dimpotrivă. Ajunge să amintim doar că atît una, cît şi cealaltă se interesează de structura *actului comunicării*, cu toate componentele sale fundamentale.

4.4. Coroborînd datele menţionate mai sus, observaţiile finale vor accentua cîteva aspecte legate de strategia întocmirii unei tipologii textuale.

4.4.1. *Gramaticile textului* pot fi (şi au fost) elaborate în afara vreunei tipologii, dat fiind gradul lor înalt de generalitate, garantat de gradul abstractizării unităţii fundamentale, *textul*; o asemenea gramatică are valoare teoretică, necesară însă ca etalon.

4.4.2. Determinarea unui *tip de texte* trebuie să pornească tocmai de la factorii cu rol secundar în eşafodarea teoriei generale, adică de la factori empirici, extra-lingvistici (sociologici şi psihologici), *luaţi în considerare prin valorile lor generale şi nu prin cele particulare*, accidentale.

4.4.3. Dacă îşi propune delimitarea şi examinarea *unui tip de texte* (ce stau la baza unui sub-cod al limbii), lingvistul, asemenea oricărui receptor, are de urmat un demers euristic ce pendulează între cei doi poli: *extra-lingvistic* (con-textual) şi *lingvistic* (co-textual), fiecare reîntoarcere la polul opus conducînd la rafinarea analizei şi interpretării.

4.4.4. Cadrul cel mai adecvat pentru selectarea aspectelor extralingvistice pertinente este *procesul comunicativ cu componentele saleesențiale.*

4.4.5. *Tipologia textuală*, concepută ca inventar al principalelor *tipuri textuale cu descrierile funcționale și structurale specifice*, nu poate fi decît corolarul elaborării gramaticii textului și a tuturor claselor textuale diferențiate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

BENVENISTE, *Problèmes* = Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1971.

COSERIU, *Determinación* = E. Coseriu, *Determinación y entorno* (studiu publicat prima oară în 1955—1956), în vol. *Teoria del lenguaje y linguistica general*, segunda edicion, Madrid, 1967, p. 283—324.

DIJK, *Text Grammars* = Teun A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague, 1972.

GREIMAS, *Despre sens* = A. J. Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, 1975.

HJELMSLEV, *Prolegomena* = Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, 1961.

HYMES, *Etnografia vorbirii* = Dell Hymes, *Etnografia vorbirii*, în vol. *Sociolingvistica*, București, 1975, p. 51—67.

JAKOBSON, *Lingvistică și poetică* = Roman Jakobson, *Lingvistică și poetică*, în vol. *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 83—125.

LOTMAN, *Lecții* = I. M. Lotman, *Lecții de poetică structurală*, București, 1970.

LOTMAN, *Studii* = I. Lotman, *Studii de tipologie a culturii*, București, 1974.

MOLES, *Théorie* = Abraham Moles, *Théorie de l'information et perception esthétique*, Paris, 1972.

PETÖFI, *Théorie* = Janos S. Petöfi, *Vers une théorie partielle du texte*, Hamburg, 1975.

SCHMIDT, *Foundation* = Siegfried J. Schmidt, *On the Foundation and the Research Strategies of a Science of Literary Communication*, în „Poetics", 7, 1973, p. 7—35.

SEARLE, *Speech Acts* = John R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge, 1969.

STRAWSON, *Phrase* = P. F. Strawson, *Phrase et acte de parole*, în „Langages", 17, 1970, p. 19—33.

VERDAASDONK, *Acceptance* = Hugo Verdaasdonk, *Concepts of Acceptance and the Basis of a Theory of Text*, în Teun A. van Dijk (ed.), *Pragmatics of Language and Literature*, North-Holland Publishing Company, 1976, p. 179—227.

VLAD, *Contribuții* = Carmen Vlad, *Contribuții la studiul competenței literare*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 205—209.

RÉSUMÉ

Après une synthèse des contributions les plus importantes concernant le rapport entre la grammaire et la typologie, dans le cadre d'une théorie générale du texte, l'auteur met en lumière les aspects essentiels de la stratégie dans l'élaboration d'une typologie textuelle.

Decembrie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

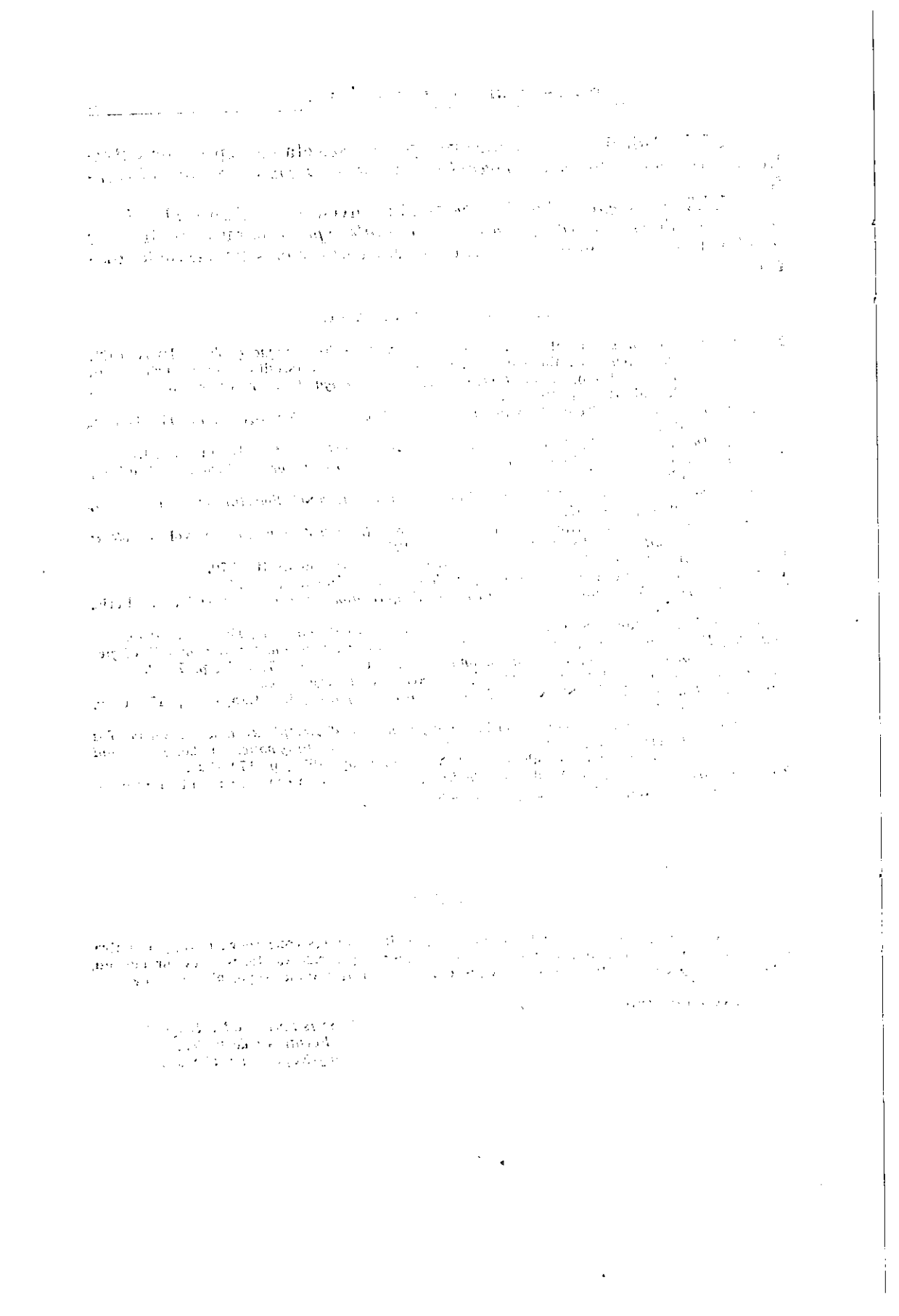

VALORI CONOTATIVE ŞI FUNCŢIONALITATEA LOR SEMANTICĂ

DE

DOINA NEGOMIREANU

Studiile întreprinse asupra lexicului unei singure sau mai multor limbi în vederea surprinderii şi determinării relaţiilor semantice existente sau potenţiale între cuvinte converg, indiferent de metoda adoptată, în acceptarea premisei generale a primordialităţii onticului. Departajarea, definirea şi clasificarea raporturilor semantice presupun, implicit, că, prin valorile care îi sînt conferite ca semn lingvistic, cuvîntul reflectă obiectele şi fenomenele realităţii în virtutea autonomiei şi interdependenţei care le caracterizează. Reflexul acestui principiu îl întîlmin net diferenţiat în cercetările efectuate asupra unor limbi (îndeobşte singulare) în vederea descoperirii particularităţilor acestora, precum şi în acele studii care, evitînd marcarea specificităţii individuale a limbilor, ajung la identificarea totală a structurilor ontice cu cele lingvistice.

Relaţia dintre cele două sisteme, privită în perspectiva istorică a evoluţiei limbii şi societăţii, vizează concomitent un stadiu anume al cunoştinţelor umane [1], precum şi un potenţial determinat al mijloacelor lingvistice. Ilustrarea concludentă o aduc în acest sens şi studiile întreprinse asupra unor zone sau sfere lexicale mai mult sau mai puţin întinse, care au în vedere prioritar lexemele aferente prin latura denotativă a microsistemului lor semantic.

Evaluarea posibilităţilor lexematice în exprimarea unui conţinut semantic delimitat, obiect cu precădere al onomasiologiei, poate evidenţia în egală măsură potenţialul cantitativ şi valoric, denotativ şi conotativ, precum şi cel al construcţiilor locuţionare existente la un moment dat într-o limbă.

O viziune unitară asupra acestor elemente contigue, cu un profil semantic propriu, poate, în final, jalona reperele funcţionalităţii tipice unei zone lexicale în virtutea tendinţei generale a limbii de echilibru şi constanţă în mişcare şi transformare. Cunoaşterea detaliată şi sincronică a mijloacelor lexicale racordate la un spectru semantic delimitat constituie un beneficiu nu numai pentru lingvistică, ci şi pentru istoria şi cultura spirituală ale unui popor.

Rigorile impuse limbii, izvorîte din însăşi natura funcţiilor sale, permanentizează legic e c o n o m i a mijloacelor de exprimare, fără a îngrădi, între anumite limite firesc, varietatea şi în primul rînd posibilitatea exprimării oricărui fenomen extralingvistic.

În această optică, problema expresivităţii, aici a termenilor aparţinînd unor domenii diferite care prin valenţele lor conotative pot fi ordonaţi

[1] Vezi şi E. Vasiliu, *Sens şi cunoaştere*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 4, p. 343—353.

în același grup lexico-semantic, reprezintă simultan o problemă de lingvistică și de stilistică [2].

Rețeaua semantică inter-relațională ramificată în diferite stiluri (sau limbaje), cu o gradualitate remarcabilă a factorului expresiv, pare dificil de surprins și de definit în totalitatea ei.

Din ansamblul terminologiei privitoare la a c t i v i t ă ț i i n t e l e c t u a l e ne oprim în cele ce urmează la cîteva aspecte legate de verb în planul conotativ. Analiza semică este întreprinsă pe baza informației semantice oferite de dicționarele limbii române contemporane [3], departajarea componentelor proprii fiecărui semem operînd concomitent dezambiguizarea și stabilirea non-identității acestora. Adiacent se situează parametrii obligatori ai subiectului și obiectului, precum și caracteristicile informaționale proprii acestei categorii [4].

Totalitatea referenților constituie o entitate complexă și dinamică, oglindind prin unitățile lexicale corespunzătoare potențialul cantitativ și valorico-expresiv în exprimarea funcției de reflectare superioară a realității.

Factorii referențiali aparținători: capacitatea mintală (ca sediu și instrument al acțiunii), produsul (ca formă de cunoaștere), informația și obiectul realității, au o pondere funcțional-expresivă diferențiată la nivel semic. Ordonarea și participarea deosebită a acestor repere în relația verbală au consecințe directe asupra varietății lexicale și a efectului expresiv realizat.

Valorile conotative impun simultan o multiplă raportare față de realitatea desemnată, reflexul lexical-denotativ [5] al acesteia (atunci cînd el există) și accepțiunea figurată a termenului care a mijlocit transferul de plan:

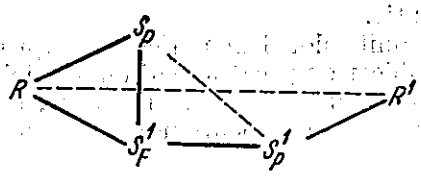

1. Acțiunile al căror subiect sau obiect îl constituie formele de cunoaștere surprind trei momente principale în coordonatele mișcării: **1.1.** „apariția", **1.2.** „dispariția" și **1.3.** „prezența".

1.1.1. În afara momentului neutru pe scara conotativă, *naște* [6], „apariția", este marcată în formă sa i n c i p i e n t ă prin lexemele *înmu-*

---

[2] I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 35 — 42; B. Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*, în vol. *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, Bucarest, 1970, p. 519—525.

[3] *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; *Dicționarul explicativ al limbii române* [București], 1975.

[4] Cf. I. Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 21.

[5] Vezi Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, 1972, p. 185; I. Coteanu, A. Bidu-Vrînceanu, *Limba română contemporană*, vol. II. *Vocabularul*, București, [1975], p. 106—108.

[6] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975, p. 153.

guri, încolţi, răsări [„a se ivi, a apărea"] [7], diferenţierea obţinîndu-se doar prin specificitatea domeniului, la ultimele trei verbe, cu actualizarea subiectului din relaţia $R^1 = S^1p$.

1.1.2. Marcat semic modal, grupul verbal *lumina — luci — fulgera* [1] reprezintă o ordonare graduală vizibil diferită, cumulul de mărci faţă de seria neutră din planul denotativ situîndu-le pe o altă treaptă faţă de verbele de la 1.1.1.

Ordonarea sinonimică [8] menţine aici aceeaşi formulă, deosebindu-se de nivelul denotativ, unde specificitatea subiectului dirijează diferit pe *încolţi* şi *înmuguri*.

1.1.3. „Apariţia", surprinsă aspectual, ca o reactualizare a unor date cunoscute şi uitate, este redată la propriu prin verbe şi locuţiuni ca *aminti, reaminti, a-şi aduce aminte* ş.a.m.d. Figurat, referinţa la o acţiune anterioară cu valoare antonimică (*uita*) se diversifică conform domeniilor prezente în raportul expresiv: *suna, răsfoi, reconstitui, reîmprospăta, reînvia, dezmormînta*. Gradul mărit de generalizare al lui *suna* şi *reconstitui* este compensat de aria mai restrînsă a lui *răsfoi, reîmprospăta, reînvia* sau *dezmormînta*.

1.2. Situaţia identică cu cea de la **1.1.3.** în ceea ce priveşte absenţa unor mărci semice complementare în planul figurat faţă de cel propriu o întîlnim şi pentru seria lexicală exprimînd p i e r d e r e a din memorie: *şterge, înmormînta, dezrădăcina, împrăştia* [„uita"]. Valoarea acestora se justifică numai sub raportul plasticizării ideii şi nu al organizării semice deosebite. Cuplul antonimic *înmormînta-dezmormînta* este puţin semnificativ.

1.3.1. Momentul aspectual al „prezenţei" ca r e ţ i n e r e: *săpa, înregistra, întipări, imprima, grava* [„a se fixa (adînc) în minte"] nu are corespondenţi lexicali proprii domeniului pe linie denotativă (vezi şi **1.1.1.**), de unde şi primordialitatea în acest caz a denominaţiei. Sensul referenţial comun reuneşte termeni consacraţi pentru activităţi tipice, de unde şi nivelul de generalizare neuniform (ex.: *săpa — grava*). Convergenţa seriei este menţinută şi prin semul modal suplimentar ca marcă non-dimensională a acţiunii.

1.3.2. Situaţie similară observăm şi în ceea ce priveşte lexemele privitoare la m i ş c a r e ca formă a „prezenţei" *(străjulgera, zbura, fulgera*[2]*)*. Semul referenţial comun [„a trece (repede) prin minte"], necorelat cu termeni specifici în sfera denotativă, se conjugă aici cu sensul modal, în mod explicit, iar cu cel temporal implicit.

2. Capacitatea mintală, ca instrument al proceselor intelectuale, polarizează o serie verbală inegală ca valoare.

2.1. Realizarea informaţiei ca fapt „în sine": *apuca, prinde, cuprinde* [„a înţelege, a pricepe"] are doar un efect imagistic, potenţarea simţindu-se atunci cînd intervin noi elemente de referinţă: **2.1.1.** caracteristicile obiectului: *descifra, lumina*[2] [„a înţelege ceva obscur"] sau **2.1.2.** parametrii calitativi: *adînci, pătrunde, pătrunde* [„a înţelege temeinic"].

---

[7] [...] = marcarea trăsăturii pertinente comune.

[8] Vezi şi Elena Slave, *Note asupra sistemului sinonimelor figurale*, în vol. *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 85—91.

2.2. „Felul" acționării este surprins în egală măsură: **2.2.1.** calitativ: *măsura, cîntări, cumpăni, cerne* [„a chibzui bine"], **2.2.2.** modal: *diseca, descoase, frămînta* [„a analiza amănunțit"] și **2.2.3.** temporal: *măcina, rumega* [„a medita îndelung"]. Adesea însă semul modal coexistă alături de cel temporal (**2.2.2.** și **2.2.3.**) în actul comunicării, probabil și ca reflex al registrului semic din planul denotativ al acestor termeni.

Din cele spuse se degajă cîteva concluzii:

— verbele aparținînd categoriei proceselor intelectuale prin informația semantică a valențelor lor conotative n u constituie un simplu corolar imagistic al unor termeni proprii echivalenți semantic;

— funcția denominativă, în limitele acestei sfere, primează, uneori, în fața funcției estetice, reducînd potențialul acesteia (**1.1.**, **1.3.**);

— subtilizarea imaginii dirijează adesea o reprezentare a s p e c t u a l ă a acțiunii;

— în virtutea specificității planului conotativ, delimitarea trăsăturilor semantice pertinente reflectă trei stadii distincte, raportat la planul denotativ:

1) identitate semică cu un termen propriu + efect expresiv,

2) identitate semică cu un termen propriu + sem (modal, calitativ ș.a.m.d. ± nuanțări graduale) + efect expresiv,

3) sem denominativ (fără corespondent denotativ) ± efect expresiv.

Decembrie 1976

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ETIMOLOGII

DE

EMILIA TODORAN

tertipát

Cuvîntul apare într-un document din anul 1812, reprodus de URICARIUL, în vol. IV, p. 346, în următorul citat: *„grîu... pentru tertipaturile Constantinopolului"*. Nu a fost inclus în dicționarele de pînă acum și este definit de noi în manuscrisul DLR, litera T, prin: „ordin, dispoziție". Acest cuvînt este, evident, un turcism învechit, avînd la bază tc. *tertibat* „idem" (cf. James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinopole, 1890, p. 529).

tizăli

A fost înregistrat în localitatea Girișu Negru, județul Bihor, și înseamnă „a face foc mare, punînd mereu lemne" (vezi *Lexic regional*, 2, București, 1967, p. 87). Etimonul acestui cuvînt este magh. *tüzel*, cu același sens.

transúmpt, transúmt

Substantivul *transumpt* (GHEȚIE, R. M.), atestat și sub forma *transumt* (*„la toate transumtele și copiile scrise sau tipărite după această diplomă... se se dea același crezămînt ca și cum ar fi însuși originalul"*, BARIȚIU, P.A.I, 184), este un latinism învechit. Termenul are sensul de „copie, duplicat al unei diplome, al unui act etc.". El provine din lat. med. *transsumptum* „idem" (cf. Bartal Antal, *A magyarországi latinság szótára*, Budapest, 1901, s.v.).

trăgără

În *Lexic regional*, 2, București, 1967, p. 75, este înregistrat acest cuvînt din localitatea Căpuș, jud. Cluj, și este definit „bretele", cuvîntul întrebuințîndu-se mai ales la plural.

Noi credem că se poate explica din germ. *(Hosen)träger*, cu același înțeles.

CL, anul XXII, nr. 1, p. 59—60, Cluj-Napoca, 1977

trifăşág, trufăşág

Trifăşag, cu sensul de „glumă", a fost înregistrat în punctul 302 (Brusturi, jud. Bihor) din ALR I, ca răspuns la întrebarea [1332 GLUMĂ].

În punctul 65 (Almaş, jud. Hunedoara) din ALR I, la aceeaşi întrebare, a fost înregistrat cuvîntul *trufăşag*, tot cu înţelesul de „glumă".

Trifăşag se explică din magh. *tréfaság*, iar *trufăşag* din magh. *trufaság*, ambele cuvinte maghiare avînd acelaşi înţeles, „glumă".

turchíză

În *Glosar dialectal* de Ştefan Paşca (Bucureşti, 1928), S[extil] P[uşcariu], la cuvîntul *turchez* „albastru", menţionează pe *turchiză* „piatră preţioasă de culoare albastră", indicînd ca echivalent fr. *turquoise*. Atestarea lui S. Puşcariu este singura în materialul *Dicţionarului Academiei*. Sinonimul acestui cuvînt este *peruzea*. Fr. *turquoise* a fost împrumutat în limba română sub forma *turcoază* (vezi DM). Varianta *turchiză* se explică din germ. *Türkis* (cf. magh. *türkiz*). După cum se poate constata, ne găsim în faţa unui cuvînt cu etimologie multiplă. De fapt, ţinînd seama de limbile diferite din care provin cele două variante, le putem considera cuvinte deosebite.

Aprilie 1976

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

VECHIMEA MORII DE APĂ LA ROMÂNI. UN NOU ARGUMENT LINGVISTIC

DE

M. HOMORODEAN

Problema vechimii morii de apă, element de seamă al civilizației românești și, deopotrivă, europene, a fost controversată. La discutarea ei au participat nu numai istorici și etnografi, ci și lingviști. Faptul este explicabil, dată fiind importanța îndeobște recunoscută a faptelor de limbă pentru studiul istoriei. Pentru întreaga discuție de pînă acum, trimitem la o mai veche cercetare, inițiată și condusă de G. Giuglea (cf. G. Giuglea, M. Homorodean și I. Stan, *Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, în FD, V, 1963, p. 41—68), ca și la cele cuprinse în *Istoria românilor* (vol. I, București, 1975, p. 146 ș.u.). În această din urmă lucrare, sînt temeinic analizate o serie de argumente istorice și lingvistice — printre care și cele oferite de contribuția noastră —, toate pledînd convingător pentru permanența din antichitate, la noi, a morii de apă.

Față de toate acestea, adăugăm aici încă un fapt, lingvistic și material în același timp, descoperit într-o anchetă de toponimie pe care am efectuat-o recent în satul Streisîngeorz (județul Hunedoara).

În acest sat, printr-un aparent paradox, numele de *Rîu* (nearticulat) este dat unui canal de moară ce se desface dintr-o vale numită *Bărîce* (: (Țara Hațegului) *bărîce* „pîrîiaș; vălcică") și intră, apoi, în Strei. Un nume asemănător — *Rîu Morii* — poartă, dealtfel, și iazul desprins din Rîu Grădiștii și care străbate orașul Orăștie.

Semnificația neobișnuită de „canal" a numelui și termenului *rîu* o înțelegem ușor dacă ne gîndim că și lat. *rivus* (de unde rom. *rîu*) a avut, pe lîngă sensul general de „curs de apă", și pe cel de „canal (de irigație); conductă de apă; rigolă". Înțelesul din urmă s-a păstrat și în italiană, unde *rivo* (din același latinesc *rivus*) înseamnă „curs nu prea mare de apă", ca și „canal; brat al unei ape curgătoare"; cf. și v. it. (azi poetic) *rio* „canal la Veneția". Cuvîntul este atestat, tot cu înțelesul de „canale in genere", și în documente medievale din Italia: *cum omnia sibi pertinentibus campi, silbis ribis* (a. 909, Aniello Gentile, *Termeni geomorfici dal latino al romanzo*, Napoli, 1967, p. 90). În sfîrșit, toponimistul francez E. Nègre precizează că „l'occitan albigeois n'a pas de nom commun pour « rivière », on se sert du nom propre : [tar], [l'agut]. *Riu* « ruisseau » s'applique à tous les autres cours d'eau; même s'ils sont à sec l'été, même si leur lit a été rectifié ou creusé artificiellement" (Ernest Nègre, *Toponymie du canton de Rabastens — Tarn*, Paris, 1959, p. 225).

CL, anul XXII, nr. 1, p. 61—62, Cluj-Napoca, 1977

Fără îndoială, numele discutate — s-ar putea să mai existe şi altele — demonstrează păstrarea şi în limba română, fapt nerelevat pînă acum, a unui sens special al lat. *rivus*.

Dincolo de valoarea sa pur lingvistică, o atare permanenţă dovedeşte însă, ca de atîtea alte ori, permanenţa însăşi a unui element străvechi de civilizaţie a poporului nostru. În speţă, semnificaţia păstrată din latină a rom. *rîu* constituie, într-adevăr, un nou argument în dovedirea persistenţei la români a morii de apă în cursul evului mediu timpuriu, ca o moştenire daco-romană.

Noiembrie 1976

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

NUMELE DE LOCURI DIN BONȚIDA*

DE

DUMITRU LOȘONȚI

Bonțida, reședință a comunei cu același nume din județul Cluj, este așezată în lunca Someșului, în dreapta șoselei naționale și a căii ferate Cluj-Napoca—Dej, la 33 km de Cluj-Napoca și la 17 km de Gherla. Se învecinează la est cu localitatea Sic, la sud-est cu Coasta, la sud cu Vișa și Jucu; la vest comunică cu satul Răscruci, iar la nord cu Fundătura și Iclozelul.

Ocupația de bază a locuitorilor este agricultura. În prezent tot mai mulți bonțideni lucrează ca angajați în unitățile economice și sociale din comună sau în alte localități, îndeosebi la Cluj-Napoca și Gherla.

Numele localității este atestat din secolul al XIII-lea. Într-un act din 31 martie 1263 se arată că Ștefan, regele Ungariei, ducele Transilvaniei și domnul cumanilor, permite oricărui om liber să se așeze pe pământul numit **Bonchhyda** al comitelui Matei, fără să plătească dare pentru pământ timp de 3 ani [1]. Încă în acest secol, Bonțida ajunge una din cele mai renumite localități ale comitatului Dăbîca. În 1307, Ladislau, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc, l-a încredințat pe Grigore, preotul din **Bonchida**, să hotărnicească moșia lui Lorand și Gyula din satul Gyula (azi Giula) [2]. La 1326 **Bonchyida** era proprietatea lui Toma, voievodul Transilvaniei [3]. Într-un act prin care se statornicesc hotarele moșiei Coasta, în 1329, se găsește iarăși o mențiune despre **Bonchhyda** [4]. În 1341 este rostită osînda afuriseniei împotriva lui Toma și a slujbașilor săi, între care se numără și Fabian de **Bonchyda** [5], iar în 1347 Petru, voievodul Transilvaniei, ține la **Bunchida** o adunare cu obștea nobililor din comitatele Cluj, Dăbîca și Solnocul Dinăuntru [6].

Bonțida este forma sub care românii au adaptat numele maghiar *Bonchida* „podul lui Bonț" (n. p. *Bonc* + *hid* „pod" + sufixul posesival *-a*). Fără îndoială că este vorba de vreun pod [7] peste Someș (oficial: Someșul Mic). Pînă acum 40—50 de ani satul se întindea numai în dreapta Someșului. De atunci s-au construit case și în stînga lui, pînă la gară.

---

* Comunicare prezentată la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în 1968, pregătită pentru tipar în 1969.

[1] *Documente privind istoria României* (abreviat DIR), *seria C. Transilvania*, veacul XIII, vol. II (1251—1300), p. 52.

[2] DIR, C, veac XIV, vol. I, p. 391.

[3] DIR, C, veac XIV, vol. II, p. 193.

[4] DIR, C, veac XIV, vol. II, p. 281.

[5] DIR, C, veac XIV, vol. IV, p. 65.

[6] DIR, C, veac XIV, vol. IV, p. 366.

[7] Probabil aici s-a perceput vamă.

Hotarul localității (adică teritoriul cu terenuri arabile, fînețuri, pășuni și păduri) are o suprafață destul de mare. O parte din el este șes de-a lungul Someșului și al Văii Gădălinului; cea mai mare parte este însă deluros, accidentat, pe alocuri puțin prielnic agriculturii.

Deși cunoaștem bine hotarul, nu ne-am bazat numai pe propriile noastre cunoștințe în legătură cu numirile diferitelor lui părți. Pentru a culege toate numirile cunoscute azi de localnici și pentru a aduna cît mai multe informații care să ne ajute la prelucrarea lor, am anchetat mai mulți informatori, români și maghiari, toți agricultori localnici, foarte buni cunoscători ai hotarului. Cu aceștia am parcurs mintal, la date diferite, întreg teritoriul localității, înregistrîndu-le răspunsurile în transcriere fonetică. Totodată am încercat să adunăm informații cît mai amănunțite despre fiecare toponim. Și cu acest prilej am constatat că:

a) un singur informator, oricît de bine ar cunoaște hotarul localității respective, anchetat numai o dată, poate să uite, să omită toponime sau explicații importante, mai ales dacă hotarul este mare și accidentat;

b) nu toți locuitorii unui sat cunosc toate numele locurilor lor sau diferite fapte care le-ar putea explica;

c) se întîlnesc cazuri (e adevărat, rare) cînd în aceeași localitate, unul și același loc este numit într-un fel de unii și cu totul altfel de alți vorbitori ai aceleiași limbi, sau în mai multe feluri de către aceiași săteni;

d) se întîmplă, uneori, ca același toponim să se păstreze în graiul diferiților localnici sub mai multe variante fonetice, unele mai apropiate de forma originară. **Boriște** [8] (loc arabil pe șes, aproape de sat, între Ierugă și Someș) provine din apelativul *boriște* 'locul (uneori îngrădit) unde se odihnesc boii (la amiază și peste noapte, vara, la pășune)' < *booriște* < *boușoriște* < *boușăriște* < („cu schimbare de sufix": DA s. v. *bourie*) *boușărie* < *bou* + suf. col. -loc. *-ărie*. Schimbarea sufixului *-ie* (din *-ărie*) cu *-iște* se întîlnește și în *stăvăriște* [9] < *stăvărie*, *căprăriște* [10] < *căprărie* etc.

Probabil datorită faptului că A. Viciu n-a indicat accentul cuvîntului, G. Pascu nu ia în considerare etimologia dată în DA (care menționează cuvîntul tot după A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906) și greșește considerînd că *boriște* este un împrumut din bg. *oborište* 'parc enclos' [11].

Apelativul nu mai este viu în graiul localității sau în împrejurimi, ci numai în Bihor, unde a fost înregistrat în Meziad (*bă*^{u}*orișt'*: ALR I 1122/308, material nepublicat) și în Șidiștel *(boorișt'e)*, denumind 'locul unde dorm peste noapte vitele în timpul verii' [12]. Tot sub forma *boorișt'e* a fost înregistrat în Briheni, Cîmp și Călugări cu sensul de 'terenul, izlazul pe care pasc numai boii' [13].

[8] Toponimul se întîlnește și în alte localități ale Transilvaniei.

[9] Cf. *Stăvăriș't'a* (în Băbuț, jud. Cluj; Szabó T. Attila, Gergely Béla, *Kolozsmegyei Borsavölgy helynevei*, Cluj, 1945, p. 20.

[10] Cf. *Căprărițile*, în Rebrișoara, jud. Bistrița-Năsăud; G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia, prin limbă și toponimie*, în „Geo-politica și geo-istoria", III, 1944, p. 45.

[11] *Sufixele românești*, București, 1916, p. 252.

[12] Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, [București, 1961], p. 203.

[13] *Ibidem*, p. 203.

Pentru noi, care cunoaștem doar pronunțarea **Boríșt'e**, obișnuită în familia noastră și la cei mai mulți bonțideni, a fost surprinzător faptul că am întîlnit la un vecin de 81 de ani, care păstra și alte arhaisme în grai, forma mai veche a toponimului discutat: **Boorișt'e**, **Bo^{u}orișt'e**, iar la soția acestuia și la alte cîteva persoane forma **Boierișt'e**, care este o evidentă etimologie populară. Cf. *coarne bourești* > *coarne boierești*.

Anchetînd mai mulți informatori, înregistrînd diversele nume ale unui loc, precum și o serie de variante fonetice ale aceluiași nume, informațiile se completează, se îmbogățesc, ușurînd cercetătorului calea spre a descifra înțelesul multor toponime.

Deoarece cercetarea noastră a avut în vedere o lucrare cu caracter monografic, nu ne-am putut limita la materialul contemporan adunat de la informatori și la explicațiile acestora. Relatările lor sînt adeseori sărace, contradictorii sau chiar derutante. Ele sînt valabile în general mai ales pentru acele toponime care au o vîrstă relativ tînără, pînă la un secol. Despre cele cu o vechime mai mare tradiția nu păstrează, de multe ori, nici o informație. Unele apelative care stau la baza toponimelor nu mai sînt vii, altele și-au schimbat forma. Mai mult, nu toate numele care au existat în cursul timpului pe teritoriul unui sat s-au păstrat în graiul localnicilor pînă în zilele noastre. De aceea am considerat util ca inventarul toponimelor contemporane să fie completat din documentele istorice. Acestea consemnează nume dispărute și „oferă adesea forma arhaică, primordială sau măcar una intermediară, care denunță originea" [14].

Toponimele înregistrate acum în localitate nu au și nici nu pot avea toate aceeași vîrstă, pentru că ele sînt rezultatul unor condiții istorice. „Toponimia — spune pe bună dreptate Ion Donat — este o realitate vie, în masa ei se nasc mereu alți termeni, așa cum se petrec lucrurile și în limbă. Sînt cazuri cînd toponimele mor sau suferă modificări, cu toate că, prin natura lor, au o stabilitate mai mare decît elementele de vocabular" [15].

Cele mai multe dintre toponimele din Bonțida (**Boriște, Glimeic, Poderei, Uănău** etc.) sînt vechi. Cîteva au fost create recent. **Bărcu Baciului, Bărcu lui Pavel, Bărcu Racului** (toate pădurici pe malul Someșului), **Coastca Iancălii** (pantă de deal), **Fîntîna lui Chircoș** (fîntînă în Valea Peteroaii), **Tabla lui Pop Silviu** (teren arabil pe Rît) etc. au la bază numele (prenumele, supranumele sau porecla) unor (foști) proprietari *(Baciu, Pavel, Racu, Iancălă, Chircoș, Pop Silviu)* cunoscuți de informatorii mai vîrstnici. **În fața Gării** (șes arabil la est de gară) și **Între Drumuri** (șes între calea ferată și șoseaua națională; unii săteni îl mai numesc și **Între Ștrecuri**; < *ștrec* 'cale ferată') au apărut ca urmare a construirii căii ferate, iar **Tabla Văduvelor** (parte a Podereiului), ca urmare a împroprietăririi văduvelor din primul război mondial. Transformărilor revoluționare petrecute în anii regimului democrat popular li se

[14] V. Bogrea, *Cîteva considerații asupra toponimiei românești*, în DR, I, 1920—1921, p. 211.

[15] Ion Donat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești*, în LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 616.

datorează **În Asociație** (teren arabil pe Poderei; „asta o fost prima tablă, cînd s-o făcut asociația") și **La Întîi Mai** (poiană în Parc unde se fac serbările la 1 Mai).

Din diferite cauze, toponimele uneori se modifică. **Cotu** (fînaț într-un *cot* [= întorsură, cotitură] al Someșului) a devenit **Cotu Taurilor**, pentru că nutrețul de aici a fost destinat, după primul război mondial, întreținerii taurilor comunali.

În timp ce în masa topică a localității s-au născut ori s-au schimbat unele nume, altele au fost uitate. Despre **Coastea Ciurgăului** și **Țigla Bărcului** știm numai din documente (1764 : Coszta Csorgóuluj; 1776 : Locum Controversum Valachico Idiomate Czigla Berkuluj nuncupatum). **Coastea Răului** (pășune pe o coastă cu alunecări de teren, în dreapta Someșului, numită azi **Coaste**), **Cotuțu de Mure** sau **Cotuțu Murelor** (loc lîngă Someș), **În Crișeni** (partea de din jos a satului, atestată din 1720), **Labu Țiganilor** (teren arabil pe Rît; < *lab* 'lot de pămînt, proprietate mai mare de pămînt') etc. sînt cunoscute doar de cei mai bătrîni bonțideni. Generațiile tinere cunosc din ce în ce mai puține nume topice.

Studiind paralel numele românești și maghiare ale locurilor din Bonțida, se desprind anumite constatări [16]:

1. Unele locuri au un singur nume în ambele limbi, fie românesc (**Belteni, Blaga, Ciupercar, Crăcuț, Curmătură, Glimeie, Lărguș, Viezunii** etc.), fie maghiar (**Botos** > rom. **Bótiș, Pap-csere** > rom. **Popeiréi, Szénás-ály** > rom. **Sînășele, Varjas** > rom. **Orieș** etc.).

2. Cele mai multe locuri au un nume în limba română și altul în limba maghiară.

a) O categorie cuprinzătoare o formează toponimele românești cărora le corespund toponime maghiare avînd același înțeles: **Aluniș** (loc cu tufe de alun în Bărcu cel Mare) ~ magh. **Mogyorós, Coastea Lonii** (pantă arabilă lîngă hotarul satului Lona [oficial Luna de Jos], căruia i-a fost cedată, prin schimb, acum cîțiva ani) ~ magh. **Lónai ódal, Delnițe** (șes arabil; înainte a fost fînaț; < *delniță* 'fîșie de teren lungă și îngustă', apelativ viu în grai) ~ magh. **Nyilak, Dîmbu Viii** (dîmb arabil, plantat cîndva cu vie) ~ magh. **Szőlődomb, După Grédini** (teren arabil) ~ magh. **Kertek megett, Fîntîna Budului** (fîntînă cu apă foarte bună în Valea Peteroaii; *Budu*, n. p. românesc, acum inexistent în localitate) ~ magh. **Budújkút** sau **Buduj kútja, Groapa lui Muradi** (groapă cu pășune) ~ magh. **Murádi gödre, Groapa Viii** (groapă pe pantă de deal, odinioară plantată cu viță) ~ magh. **Szőlő gödre, Iazu al Mare** (*iaz* care împarte Someșul în două părți, în apropiere de satul Răscruci; < *iaz* 'zăgaz, îngrădituă din stîlpi, crengi și pietre cu care se abate apa spre moară', apelativ viu în grai) ~ magh. **Nagy gát, Iazu al Mic** sau **Iezuțu** (*iaz* care a abătut apa unui braț al Someșului la morile din sat) ~ magh. **Kicsi gát, Ierugă** (canal abătut dintr-un braț al Someșului) ~ magh. **Erge, Părău al Mare** (pîriu ce curge de pe Podirei în Someș; are o albie mare, adîncă) ~ magh. **Nagy vápa, Pietriș** (loc pietros pe Poderei) ~ magh. **Kövecses, Podu al Mare** (pod peste Someș) ~ magh. **Nagy híd, În Pir** sau **Tabla lui Pir** (loc mlăștinos pe Rît, unde crește mult pir) ~ magh. **Perje, Prundar** (prundărie;

[16] La concluzii asemănătoare a ajuns, fără să cunoască comunicarea noastră, și Marius I. Oros, *Contribuții la studiul toponimiei localităților cu populație mixtă*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", series Philologia, 1973, fasciculus 2, p. 75—84.

< *prundar* 'teren format din pietriș și nisip aluvionar; loc de unde se scoate prund', apelativ viu în grai, neînregistrat de dicționare) ~ magh. **Porondas, Răzoare** (pantă de deal cu multe răzoare) ~ magh. **Borozdák, Sărătură** (loc sărături os pe Imaș) ~ magh. **Sóshej, Vadu Boilor** (loc pe malul Someșului unde se adăpa și dormea cireada de boi) ~ magh. **Ökrek itatója, Ulița ai Mare** (uliță în partea de sud a satului) ~ magh. **Nagy ucca, Ulița ai Ungurească** (uliță pe care locuiesc mai mulți maghiari) ~ magh. **Magyar ucca, Ulița Sicului** (uliță în partea de est a satului, spre localitatea Sic) ~ magh. **Szék ucca.**

Unele numiri maghiare sînt traduceri ale celor românești [17], iar altele au fost create de populația maghiară, care a botezat, în limba ei, diferitele locuri, ținînd seama, ca și populația română, de aspectul geografic al acestora.

Tot denominație paralelă avem și în cazul cînd unui toponim românesc provenit dintr-un apelativ românesc de origine maghiară îi corespunde în maghiară un toponim bazat pe apelativul maghiar respectiv : **Bărcu al Mare** (zăvoi și teren arabil între brațele Someșului) ~ magh. **Nagy berek, Ciurgău** (izvor cu țeavă) ~ magh. **Csorgó, Imaș** (teren arabil și fînaț; înainte a fost pășune) ~ magh. **Nyomás, Rît** sau **Rîtu al Mare** (șes arabil în stînga Someșului; înainte a fost fînaț) ~ magh. **Rít** sau **Nagy rít, (Pe) Tău** (șes cu teren arabil și fînaț, în stînga Văii Gădălinului; a fost un teren mlăștinos, cu bălți mari, unele amenajate pentru creșterea peștilor) ~ magh. **Tó** etc. Aceste toponime provin din apelative vii în ambele limbi, deci au putut fi create inițial atît de către români, cît și de către maghiari [18]. La baza numelor românești stau cuvintele *bărc* 'pădurice de plopi, răchiți, arini etc. pe malurile unei ape curgătoare sau pe o pantă de deal; dumbravă, luncă' (< vechi magh. *berk* 'idem'), *ciurgău* 'izvor cu țeavă' (< magh. *csorgó* 'idem'), *rît* 'fînaț (pe șes)' [19] (< magh. *rét* 'idem'), *tău* 'lac' (< magh. *tó* 'idem'), folosite încă în grai. „Românii — spune E. Petrovici — pot forma sute de nume topice cu astfel de elemente de origine maghiară sau cu altele de origine slavă (*zăpodie, iaz, groapă, var. pleș, grohotă* etc.), de aceea numirile tot românești rămîn" [20]. Cu astfel de apelative de origine maghiară, precum **chirilău* 'dîmb rotund' (< magh. *kerülő* 'ocol, ocoliș, încunjur'), *hagău* 'drum pe o pantă' (< magh. *hágó* 'idem'), *țiglă* 'vîrf ascuțit de deal' (< magh. *sikla* 'idem') etc., românii din Bonțida au numit unele locuri **Chirilău** („sînt două Chirilaue, două dîmburi în formă de pită" : unul în Valea Peteroaii, mai numit și **Chirilău Popii**, și altul în Valea Sînășelelor), **Hagău** (drumul principal care duce din Bonțida în localitatea Sic; urcă pe o pantă repede de deal, pe Din sus de Sat), **Țigla Botișului**, pe cînd maghiarii le-au numit cu totul altfel : **Kerekdomb** (< *kerek* 'rotund' + *domb* 'dîmb'; primul e atestat de la 1720 : „A Kerek Dombnál"), **Talabaló, Botos-tető** etc.

---

[17] Pentru această problemă, vezi Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 484, nota 2; E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania", 74, 1943, nr. 2, p. 113 și urm.; Emil Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, București, 1964, p. 27, 29.

[18] Cf. și E. Janitsek, *O clasificare în microtoponimie*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969, p. 78.

[19] În localitate, *rît* are acum sensul de 'șes'.

[20] E. Petrovici, *Toponimie ungurească...*, p. 115.

b) Uneori numai un element al numirilor compuse care fac pereche este identic ca sens: **Coastea Bărcului** (coastă cu loc arabil și pășune, în dreapta Văii Gădălinului; pînă acum 40—50 de ani a existat aici o pădurice, un *bărc*) ~ magh. **Ér-ódal** „coasta pîrîului, a văii", **Coastea Răului** (vezi *supra*) ~ magh. **Szamos-ódal** „coasta Someșului".

c) Numele românești și cele maghiare ale diferitelor locuri nu au nimic comun, sînt independente unele de altele: **Bologa** (deal cu teren arabil și o pădurice de brad; cf. n. p. *Bólogа*, acum inexistent în localitate) ~ magh. **Buzai kép, Boriște** (vezi *supra*) ~ magh. **Hangyaberke** „bărcul furnicilor", (**În**) **Peri** (teren deluros, arabil și pășune; aici au existat mulți peri sălbatici) ~ magh. **Vírvögy** „valea sîngelui", **Uănău** (vezi *infra*) ~ magh. **Jenő, Valea Peteroaii** (vale mlăștinoasă, cu multă trestie și pantă de deal arabilă; < *Peteroaie*, probabil n. p. feminin < *Peter* + suf. *-oaie*) ~ magh. **Aranytó** „tăul de aur".

În trecut localnicii au fost bilingvi, cunoșteau (cei mai mulți cunosc și astăzi) atît numele românești, cît și cele maghiare ale diferitelor locuri. Deoarece stăpînirea a fost maghiară, în documente au apărut mai mult numiri maghiare. Cele românești apar mai ales începînd cu secolul al XIX-lea.

Din punctul de vedere al originii, toponimele întrebuințate de românii din localitate sînt: **I.** românești, adică create de ei, din apelative românești (de diverse origini: autohtonă, latină, slavă, maghiară) sau din antroponime (românești, maghiare etc.), și **II.** împrumutate de la populația maghiară.

I. La rîndul lor, cele românești se pot grupa în mai multe categorii [21].

1. Toponime provenite din apelative referitoare la formele de relief: **Chirilău; Coaste, Coastea Bărcului, Coastea Ciurgăului, Coastea Gărăuălți** (coastă arabilă), **Coastea lui Călman** (pantă de deal; *Calman*, numele unui armean), **Coastea Lonii, Su Coaste** (parte de sat): *coaste* 'versant'; **Curmătură** (drum în pădurea Harșa peste un deal mare; trecătoare. „Numa pe acolo o cotat [= trebuit] să taie drumul să putem ieși din pădure cînd căram lemne"; „o fost o coaste dreaptă pe care o curmat-o și o făcut drum"): *curmătură* 'adîncitură transversală pe culmea unui deal, care servește ca trecătoare'; **Dealu Botișului** sau (rar) **Deasupra Botișului** (deal arabil), **Dealu Căpușului** (deal cu pășune), **Dealu Harșii** sau (rar) **Deasupra Harșii** (pășune lîngă pădurea Harșa), **Dealu Mare** (deal arabil lîngă hotarul localității Sic), **Dealu Uănăului** sau **Deasupra Uănăului** (deal cu pășune), **Dealu Perilor** sau **Deasupra Perilor** (deal cu pășune), **Dealu Străjilor** (deal lîngă drumul vechi care ducea în Gherla; aici existau cîteva case și un punct de pază); **Dîmbu Morii** (mică ridicătură lîngă Moara din Jos), **Dîmbu Viii**; **Dosu Botișului** (pantă de deal arabilă), **Dosu Uănăului** (pantă de deal cu pășune), **Dosu Orieșului** (pantă de deal în Orieș), **Dosu Perilor** (pantă de deal arabilă în Peri): *dos* 'versant nordic sau nord-vestic'; **Dunga Podireiului** (parte a Podireiului); **Fața Botișului, Fața Uănăului, Fața Orieșului** și **Fața Perilor**, versante sudice de deal: *față* 'versant însorit'; **Glimeiele** sau **Glimeiele Bengului** (movile în Peri; au fost proprietatea unuia poreclit astfel): *glimei(e)* 'movilă'; **Groapa Întîi** (*a.* groapă cu

[21] După numele discutate anterior nu mai dăm indicații referitoare la locul denumit.

pășune pe Coaste; *b.* groapă arabilă și fînaț pe Imaș), **Groapa a Doua** (*a.* groapă cu pășune pe Coaste; *b.* groapă arabilă și fînaț pe Imaș), **Groapa a Treia** (pășune pe Coaste), **Groapa Bărcuțului** (teren arabil sub păduricea *Bărcuț*), **Groapa Botișului** (groapă arabilă în Botiș), **Groapa Iancălii** (sau **Coastea Iancălii**), **Groapa lui Boandi Iancș** (teren arabil în Peri), **Groapa lui Muradi** (pășune), **Groapa Mieilor** (parte din Imaș, unde a fost pășunea mieilor), **Groapa Natului** (pășune în Uănău; *Natu*, antroponim, azi necunoscut în sat), **Groapa Perilor** (teren arabil în Peri), **Groapa Tomii** (teren arabil în Răzoare), **Groapa Ungurilor** (pășune), **Groapa Viii** (depresiune; a fost plantată cu viță): *groapă* 'depresiune, loc adîncit'; **Padinile** (versant estic de deal cu multe padini): *padină* 'terasă'; **Podirei** (platou cultivabil): *podirei* 'platou, terasă'[22]; **Răzoare** (pantă de deal cu multe răzoare), **Răzor** (răzor cu cărare pe el, în vatra satului); **Rîpă** (rîpă), **Su Rîpă** (pășune); **Rîtu Iancălii** (fînaț), **Rîtu lui Chircoș** (fînaț pe Tău), **La Rît** (partea satului așezată pe Rît): *rît* 'fînaț (pe șes)'; **Rîtaș** (fînaț și teren arabil pe șes): *rîtaș*, diminutiv al lui *rît*; **Țigla Bărcului, Țigla Botișului** (cel mai înalt vîrf de deal din hotarul localității; din cauză că se află între Botiș și Imaș, unii localnici îl numesc **Țigla Imașului**), **Țigla Imașului** (vîrf ascuțit de deal; din cauză că se află între Imaș și Răzoare, unii localnici îl numesc **Țigla Răzoarelor, Dealu Răzoarelor** sau **Vîrvu Răzoarelor**): *țiglă* 'vîrf ascuțit de deal', apelativ viu în grai; **Vîrvu Hagăului** (partea cea mai de sus a Hagăului).

2. Numeroase sînt și hidronimele, adică numele date izvoarelor, fîntînilor, pîraielor, văilor, mlaștinilor etc.: **Baltă** (parte a văii care vine din Gădălin, de la intrarea în hotarul localității pînă la mijlocul satului; de aici pînă la vărsare se numește **Șanț**), **În Belteni** sau **Belteniu** (parte de sat, în stînga acestei văi): *belteni* < (prin asimilare) *bălteni*, plural al supranumelui *bălțean* 'locuitor de lîngă Baltă' (< *Baltă* + suf. *-ean*); **Ciurgău, Coastea Ciurgăului**; **Cotu Taurilor, Cotuț** (teren cultivabil lîngă Someș, în apropiere de Cotu Taurilor), **Cotuțu de Mure** sau **Cotuțu Murelor**: < *Cot* + suf. dim. *-uț*; **Fîntîna Budului, Fîntîna lui Chircoș**; **Gura Racului** (confluența celor două brațe ale Someșului), **Gura Șanțului** (confluența Șanțului cu Someșul): *gură* 'confluență, locul unde se varsă un afluent într-o apă mai mare'; **Iazu al Mare, Iazu al Mic** sau **Iczuțu**; **Ierrgă**; **Părău al Mare, Părău Blaghii** (pîriu ce curge pe locul numit Blaga; acum e în hotarul satului Răscruci), **Părău Spoielii** (pîriu care coboară din Vîrvu Hagăului în Someș; conține multă *spoială* [=rccă moale, de culoare vînătă, întrebuințată la spoitul caselor]); **(Pe) Tău**; **Podu al Mare, Poduț** (pod mic peste Valea Perilor); **Someș**; **Tremurici** (loc mlăștinos pe Podirei): *tremurici* 'loc mlăștinos', apelativ viu în grai (< *tremura* + suf. *-ici*); **Vadu Boilor, Vadu celor cu Lapte** (loc lîngă Someș, unde se adăpau și dormeau la amiază vacile cu lapte), **Vadu Gulei** (loc lîngă Someș, unde se adăpa și dormea la amiază *gulea* [=cireada grofului]): *vad* 'loc pe malul unui rîu, unde se adapă vitele'; **Valea Botișului, Valea Căpușului, Valea Imașului** (vale cu multă trestie), **Valea Uănărlui, Valea Oricșului, Valea Perilor, Valea Petreaii** și **Valea Sînișcelor** sînt locuri mai joase, depresiuni, pe mijlocul cărora curge puțină apă.

[22] Pentru explicarea apelativului *poderei*, vezi Dumitru Loșonți, *Toponime și apelative românești pentru noțiunea 'terasă, platou'*. I. **Pod și derivatele**, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 23–24.

3. Toponime care se referă la floră : **Aluniș** ; **Bărcu al Mare, Bărcu Baciului, Bărcu Jidovului** (zăvoi lîngă Someș, în Tabla Notarășului), **Bărcu lui Pavel, Bărcu Racului, Coastea Bărcului, În Bărc** (cartier construit lîngă Someș), **Bărcuț** (pădurice pe o pantă de deal), **Groapa Bărcuțului, La Bărcuț** [23] (teren cultivabil lîngă această pădurice) : *Bărc* (probabil așa s-a numit inițial Bărcu al Mare) + suf. dim. *-uț* ; **Brazii de pe Bologa** sau **Brazii Bologii** (pădure mică de brazi pe dealul Bologa) ; **Ciupercar** (șes cultivabil, lîngă Someș, spre satul Răscruci) : **ciupercar* 'loc pe care cresc multe ciuperci' (< *ciupercă* + suf. col. *-ar*) ; **Cotuțu de Mure** sau **Cotuțu Murelor** ; **Pădurea Uănăului** (pădure în Uănău) ; **(În) Peri, Dealu, Dosu, Fața, Groapa** și **Valea Perilor**. Unii localnici au refăcut din pl. *Peri* o formă de singular : **Periu (Dealu, Dosu, Fața, Groapa** și **Valea Periului)** ; **Piru** (sau **În Pir, Tabla din Pir**) ; **Vie** (versant de deal plantat odinioară cu viță), **Via Tonárului** (loc arabil, unde a fost via unui profesor maghiar : *Tonáru* < magh. *tanár* 'profesor'), **Dîmbu Viii, După Vie** (teren arabil între Peri și Vie).

4. Toponime în componența cărora intră o prepoziție sau o locuțiune prepozițională : **Din sus de Sat** (coastă vestică cu pășune, deasupra satului), **După Beserică** (pantă de deal cu viță de vie, în apropiere de locul unde a fost biserica veche), **După Moară** sau **Între Meri** (teren cultivabil în spatele morii ; pînă acum cîțiva ani a fost aici o livadă de meri), **Într-a Notărășului** sau **Tabla Notărășului** (teren arabil pe Rît, fostă proprietate a unui *notăraș* [= notar]), **Într-a Taurilor** (loc, pe Podirei, destinat cultivării de nutreț pentru întreținerea taurilor comunali), **La Alei** (parte cultivabilă a Podireiului, lîngă aleile Parcului), **La Călușei** (coamă ascuțită de deal, pe care stăteau copiii călare, cînd erau cu vitele), **La Cocostîrgi** („o fost un loc în Bărcu al Mare, unde aveau *cocostîrgii* [= berzele] cuiburi pe plopi"), **La Cruce** (loc pe Podirei, unde „a fost o restignire"), **La Firez** (loc, lîngă Someș, unde este un joagăr ; < *firez* 'fierăstrău mecanic, joagăr'), **Su Bologa** (teren arabil sub dealul Bologa) etc.

5. Alte toponime : **Blaga** (pantă de deal cu pășune, care aparține acum satului Răscruci), **Părău Blaghii** : *Blaga*, n. f. existent în localitate ; **Clejia ai Ungurească** (pădure mică lîngă *Harșa*) : *clejie* 'teren în proprietatea bisericii' ; **Crăcuț** (trei locuri în forma unui crac : *a.* teren mlăștinos sub Boșordîmb ; *b.* groapă cu pășune pe Imaș ; *c.* teren arabil în Orieș ; înainte a fost pășune) ; **Drumu Botișului** (drum care duce în Botiș) ; **Fundu Imașului** (teren arabil pe Imaș), **Fundu Botișului** (teren arabil în Botiș) : *fund* 'partea cea mai îndepărtată a unui loc' ; **Gura Botișului** (locul de unde începe Botișul), **Gura Hagăului** (locul de unde începe Hagăul), **Gura Uliciorii** (locul de unde începe Ulicioara) : *gură* 'început al unui anumit loc' ; **În Treizeci de Rude** (teren arabil pe Rît, între Delnițe și calea ferată. „Bătrînii povesteau că mai demult pămîntul se măsura cu o *rudă* [= prăjină] lungă") ; **(La) Hoituri** (locul unde se îngroapă mortăciunile) ; **Lărguș** (teren arabil în Bărcu al Mare ; înainte a fost fînață) : *lărguș* (pl. *lărgușuri*) 'loc mai larg' (< *larg* + suf. *-uș*) ; **Uănău** (pășune), **Dealu, Dosu, Fața** și **Valea Uănăului** : cf. *Uanou*, nu-

[23] În maghiară se numește **Berek** „bărc, pădurice". De multe ori și maghiarii folosesc numele românesc, pronunțat [bărcuț, bércuț].

mele unui iobag din aceste părți [24]; **Parc** (parcul localității); **Tabla de la Poartă** sau **La Poartă** (pantă arabilă lîngă locul unde a fost poarta curții grofului Bánffy), **Tabla lui Șuștăr Caroi** (parte a Podireiului), **Tabla Mare** (parte a Podireiului): *tablă* 'suprafață (mai mare) de pămînt cultivată; lot', apelativ viu în grai (< magh. *tábla* 'idem'); **Țintirim** (cimitirul localității): *țintirim* 'cimitir'; **Viezunii** [jezuńíi̯] (pantă de deal în Peri, în pășune. „Mai demult erau spini și se țineau [= existau] viezuni mulți pe acolo"): *viezunie* (pl. *viezunii*) 'gaură, culcuș de viezure'; **Piaț** [pt'aț, pt'i̯áț] (centrul satului): *piaț* 'piață'; **Ulicioară** (numele a trei străduțe).

II. Toponimele împrumutate de la populația maghiară sînt puține: **Bóboșchert** (livadă de meri pe panta unui deal) < magh. **Babos-kert** „grădina lui Baboș"; **Bóșordîmb** (deal cu pășune) < magh. **Borsos-domb** „dîmbul cu mazăre"; **Bótiș** (teren deluros, arabil și fînaț, spre satul Vișa) < magh. **Botos** (antroponim); **Căpuș** (pășune pe o adîncitură alungită între două dealuri. Pe aici trecea drumul principal care lega localitatea Sic de Bonțida) < magh. **Kapus** „(loc) cu poartă"; **Futotáș** (loc arabil lîngă Someș, între Parc și Finteuș. A fost un cîmp amenajat pentru călărie „unde călărea groful și aluașii [= îngrijitorii cailor de călărie] lui") < magh. **Futtatás** „alergare de cai". În maghiară i se mai spune și **Futópálya** „cîmp amenajat pentru alergări de cai"; **Gărăuálță** (coastă vestică și șes arabil lîngă Someș) < magh. **Garóle**, formă atestată în documente la 1751: „A Garoltzban", 1764: „Az alsó Garólczban". Forma maghiară actuală este **Garóe**; **Harșa** (pădure mare, de tei, carpen etc., ce aparține mai multor sate vecine), probabil este o formație maghiară din *hárs* 'tei' + suf. posesival *-a*, adică „(pădurea) teiului". În maghiară i se spune **Hársos** „(pădure) de tei; teiș". Cf. totuși și n. p. *Harșa*; **Orieș** [u̯ăriiéș] (teren arabil și pășune spre satele Coasta și Vișa) este un împrumut vechi din magh. **Varjas** „(loc) cu ciori" (nume atestat de la 1683), dintr-o epocă cînd în graiurile maghiare cu care limba română a fost în contact *v* se pronunța bilabial [25]. În documente acest loc apare denumit din secolul al XVIII-lea **Nagy varjas** (1717, 1736, 1751 etc.) în opoziție cu groapa arabilă de alături numită de maghiari **Kis varjas** (1736, 1761 etc.), iar de români **Orieșel**. Precizăm că am auzit de mai multe ori pe informatorii români vorbind de **Orieșu Mare**, dar numai în opoziție cu **Orieșelu**; **Pípotáblă** (teren arabil în formă de pipă) < magh. **Pípatábla** „tablă (de pămînt) în formă de pipă"; **Popciréi** (versant vestic de deal cu teren arabil și fînaț; aici a fost o pădurice) < magh. **Pap-csere** (nume atestat de la 1717) „pădurica, ceretul popii". Deoarece cuvîntului *csere* nu i se cunoaște acum sensul de 'pădurice de cer, ceret', informatorii traduc greșit numirea **Popciréi** prin „schimbul popii", presupunînd că locul ar fi fost schimbat între proprietari în timpul comasării; **Rócorit** (poiană cu fînaț în Bărcu al Mare) < magh. **Róka-rít** „rîtul vulpii". Cf. și porecla *Roca*; **Sînășelele Mari** (pantă de deal cu teren arabil și fînaț; înainte a fost nu-

[24] Amintit într-un act din 1214 referitor la voievodul din Dăbîca (localitate aflată la cca 12 km de Bonțida); vezi Nicolae Drăganu, *Românii...*, p. 434.

[25] Cf. Emil Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în SCȘt (Cluj), seria III, Științe sociale, V, 1954, nr. 3—4, p. 441 și urm.; idem, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 172.

mai fînaţ) şi **Sînăşelele Mici** (teren arabil şi fînaţ; înainte a fost numai fînaţ) au numele generic **Sînăşele**, un împrumut din magh. **Szénásály** „vale cu fîn, valea fînaţului" (1717 : Szénás alljban; 1720 : Senes állban etc.) în perioada cînd *ly* se pronunţa *l* muiat. Informatorii maghiari traduc numirea actuală **Szénás ágy** prin „pat cu fîn, pat de fîn", neştiind că *ágy* a evoluat din *ály*; **Şátor** (cătun lîngă şoseaua naţională) < magh. **Sátor** 'şatră, cort'; **Şuhagău** (loc lîngă Someş, spre satul Răscruci; „l-a rupt apa pentru că acolo coteşte tare şi cură repede". Zgomotul apei se amplifică din cauza pădurii de pe malul celălalt al Someşului) < magh. **Suhogó** (1825 : A Suhogo; 1883 : Suhogó), **Suhagó** (1942), nume folosite de către populaţia maghiară din Răscruci [26], < *suhagó* 'care foşneşte, care fîşîie, care face zgomot'. Forma **Sóvágó** întrebuinţată de bonţidenii maghiari este o etimologie populară; **Vízeţlàb** (şes mlăştinos pe Rît) < magh. **Vizes-láb** „lot cu apă, tarla cu apă" [27].

Decembrie 1976

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[26] Szabó T. Attila, Gergely Béla, *op. cit.*, p. 172—175.

[27] Atestările istorice din secolele XVII—XIX le-am luat din manuscrisul *Colecţia toponimică istorică din Transilvania*, pe care prof. univ. Szabó T. Attila a avut bunăvoinţa să ne-o pună la dispoziţie, fapt pentru care îi mulţumim şi pe această cale.

ALTE VECHI TOPONIME ROMÂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA

DE

I. PĂTRUȚ

Continui analiza și explicarea altor nume de localități transilvănene provenite din antroponime [1].

BÎRLA, BÎRLEA, BORLA

Bîrla se numește (oficial și popular [2]) un sat aparținător comunei Mărișelu, jud. Bistrița-Năsăud. Este atestat sub forme diferite, datorită grafiei și fonetismului limbii maghiare : 1319 *Barla*, 1455 *Barlaa*, 1733 *Berla*, 1839 *Birle*, 1760—1762 *Berlád*, 1850 *Berlad*, *Burla*, 1854 *Berlad*, *Bîrla* (Suciu, I, p. 82). În formele *Berla*, *Birle*, *î*, inexistent în limba maghiară, este înlocuit prin *e*, respectiv *i* ; *Barla*, *Burla* se datoresc armoniei vocalice caracteristice limbii maghiare ; *Berlád* / *Berlad* sînt și mai mult diformate prin adăugarea lui *-d*, sufix toponimic maghiar [3].

Kniezsa I., reproducînd formele [ung.] *Berlád*, [rom.] *Bîrla*, [germ.] *Bullhard*, afirmă că numele (ung. „*a név*"), deci toponimul, pare a fi de origine germană, măcar că sursa directă este necunoscută. Autorul nu precizează la care „nume" — maghiar, român sau german — se referă. Bineînțeles că *Bîrla*, singura formă autentică, nu poate avea originea propusă de Kniezsa I.

N. Drăganu se gîndește fie la numele de persoană *Bîrlea*, fie la apelativul *bîrlă* = *brîglă* [4].

Neîndoielnic că satul poartă numele unei persoane, însă nu *Bîrlea*, ci *Bîrla*.

Ambele antroponime sînt atestate : *Bîrle*, *Bîrlea* și *Bîrla*, *Bîrlă* (DOR, p. 204). Ele sînt formații românești (nici nu au corespondențe în limbile slave ; cf. doar derivatele bulgărești *Bărlev* și *Bărliev* nfam. Iičev), cu sufixul *-l-*, de la aceeași temă *Bîr-*, cf. antroponimele *Bîr*, *Bîra*, *Bîră*, *Bîre*, *Bîrul* (DOR, p. 203).

Bîrlea, celălalt antroponim, este și numele unui sat [5], com. Cornești, jud. Cluj.

[1] Vezi I. Pătruț, *Vechi toponime românești in Transilvania*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 287—294.

[2] Informator : D. Loșonți.

[3] Vezi N. Drăganu, *Românii in veacurile IX—XIV pe baza toponimici și a onomasticei*, București, 1933, p. 533, nota 2.

[4] *Românii...*, p. 533, nota 2.

[5] Atestat și el din vechime, dar sub altă denumire : 1317 *Onuk*, 1340 *Olnuk*, 1733 *Onak* etc., 1850 *Birle*, 1854 *Onak*, *Birlea* (Suciu, I, p. 82). Nu este deloc sigur că *Onuk*, *Olnuk* < **Ounuk* ar reprezenta numele vechi (care ar fi de origine slavă), cum crede Kniezsa I.

De la tema *Bîrl-* este derivat *Bîrlești*, numele cîtorva localități (jud. Alba, Buzău etc.). Cu sufixul *-ișt-* este format *Bîrlișie*, fost antroponim [6], numele popular al unei comune din județul Caraș-Severin, avînd forma oficială *Berlișie* [7].

Asemănător cu *Bîrla* ca structură este *Borla* nb (DOR, p. 210), format cu același sufix *-l-*, de la o temă *Bor-* (cf. *Bora*, *Borilă*, *Borcea*) [8].

Borla este și numele — oficial și popular [9] — al unui sat, com. Bocșa, jud. Sălaj, consemnat, de asemenea, din prima jumătate a secolului al XIV-lea: 1341 *Barla*, 1850 *Borla*, 1760—1762 *Balla*, 1854 *Balla*, *Borla*, 1913 *Szilágyballa* (Suciu, I, p. 95). Ca formă administrativă, înaintea primului război mondial, s-a impus *Balla* (cu asimilarea *rl* > *ll*) < *Barla* (care redă rom. *Borla*) și *Szilágyballa* (*Szilágy* = Sălaj) (vezi Moldovan—Togan, p. 26; Suciu, I, p. 95).

Există și antroponimul *Borlea*, care nu poate fi explicat din *Borilă*, cum credea N. Drăganu [10], ci este format, evident, din aceeași temă *Bor-*.

Din tema *Borl-*, extrasă din antroponimele *Borla* sau *Borlea*, este derivat *Borlești*, numele unor localități din județele Argeș, Neamț etc., *Borleasa*, com. Tîrlișua, jud. Bistrița-Năsăud. Din aceeași temă provine derivatul slav (cu suf. *-ov-*) *Borlóva*, sat, com. Turnu-Ruieni, jud. Caraș-Severin. Locuitori din Borlova vor fi întemeiat satul *Borlovenii Vechi* (1690—1700 *Borlovenj*. Suciu, I, p. 95), com. Prigor, jud. Caraș-Severin, din care descind întemeietorii satului *Borlovenii Noi* [11], aparținător aceleiași comune [12].

DIPȘA

Satul comunei Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud, este numit de românii localnici: *D'ipșa* [13], iar de sași *Dîrbǫch (Dirboch)* [14]. Localitatea este consemnată începînd din prima jumătate a secolului al XIV-lea: 1332 *Gypsa*, *Gupsa*, 1334 *Guysa*, 1344 *Gipsa*, *Typsa*, 1750 *Dipsa*, 1850 *Dgyipsa*, 1854 *Dipse*, *Dürrbàch* (germ.), *Dipșa* (Suciu, I, p. 200).

Evident că formele săsești, ca și cea corespondentă literarizată *Dürrbach*, se situează aparte, neavînd nici o legătură etimologică cu celelalte menționate. G. Kisch le-a interpretat ca fiind constituite din germ. *dü r* „uscat, sec" + *Bach* „pîrîu" (deci localitatea ar purta numele apei

[6] Ca *Batiște*, *Udriște* etc., vezi I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 169—171.

[7] Localitatea e atestată din secolul al XVII-lea: 1611 *Berliste*, 1723 *Berlist*, 1761 *Berlistie*, 1828, 1851 *Berlistye*, *i* românesc fiind înlocuit cu *e* (cf. *supra*). Forma oficială *Berlișie* (în loc de *Birlișie*) reproduce deci numele administrativ maghiar.

[8] Vezi I. Pătruț, *Studii...*, p. 214.

[9] Informator: V. Breban.

[10] *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 35. Șt. Pașca, menționînd explicația lui N. Drăganu, înclină „mai curînd" spre ung. *Barla* (*Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 185), părere inacceptabilă.

[11] Suciu, I, p. 95: „sat întemeiat în 1829 de 48 familii din satul Borloveni[i Vechi]".

[12] Referitor la etimologie și la legăturile dintre *Borlovenî* și *Borlova*, vezi E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 190, 221; idem, *Folclor din Valea Almăjului* (*Banat*), în „Anuarul Arhivei de folclor", III, 1935, p. 30.

[13] Informator: Gr. Rusu.

[14] Forme notate de E. Petrovici (pentru ALR II), care a înregistrat și numele colectiv al locuitorilor: *de dirbăh'ĕr* (pl.).

care curge prin ea: *Dürrbach* „pîrîul sec" [15]; el a explicat pe *Dipșa* din gr. δίψια „aridă". Etimologia propusă de G. Kisch nu a fost acceptată de N. Drăganu [16], nici de Kniezsa I.; fiind, evident, inacceptabilă, nu mă opresc asupra ei.

Indiscutabil că, așa cum și-a dat seama N. Drăganu [17], localitatea poartă numele unei persoane. Este vorba deci de un antroponim românesc, dintre numeroasele cu sufixul *-ș-*, ca *Balș(a)*, *Bucșa*, *Comșa* etc. [18].

Nesigură însă este tema din care e derivat antroponimul: ce reprezintă sau din ce provine acest *Dip-*? Un *Dipa*, *Dipu*, *Dip* nu-mi este cunoscut la români și nu este atestat nici la slavi un nume corespunzător. Putem lua în considerare, eventual, scr. *Dipotin* adj., consemnat o singură dată, în secolul al XIII-lea sau al XIV-lea: *Miho*, *Dipotinъ zetь* „Miho, ginerile lui Dipota", citat în RJA (s. v.), unde însă se precizează că *Dipota* nu este atestat. Acesta ar putea fi un derivat format cu sufixul *-ot-* [19], de la o temă *Dip-*, care presupune deci existența, la sîrbi, a unui hipocoristic *Dipo*, *Dipe*, *Dipa*. Se întrevede prin urmare probabilitatea existenței și la români a unui antroponim corespunzător, *Dip*, *Dipa*, *Dipu*, din care ar proveni tema derivatului *Dipșa*.

În sprijinul existenței unui *Dipșa* la români poate fi invocat (der. cu suf. *-oi-*) *Dipșoiu* nfam, cu rezerva exactității redării, de către Șt. Pașca, a formei numelui consemnat (la 1726) sub forma *Gyipsoj* [20]. Poate că tot de la o temă *Dip-* provine și derivatul *Dipluș* nfam [21].

Chiar dacă tema numelui *Dipșa* nu este sigură, structura lui îmi pare neîndoielnică: este un derivat românesc cu sufixul *-ș-*. Deci el se încadrează printre numele — antroponime și toponime — numeroase ca: *Babșa*, *Bocșa*, *Borșa*, *Copșa* etc. (vezi *supra*) [22].

Dipse, numele maghiar al localității, este împrumutat de la români.

BĂBUȚIU, BABȚA

Numele popular al primei localități (sat, com. Vultureni, jud. Cluj) este *Bábúț* [23] (cum a fost notată și forma oficială, pînă nu demult. Suciu, I, p. 60). Apare în documente de pe la jumătatea secolului al XIV-lea: 1344 *Bobuch*, 1360 *Babuch*, 1377 *Babouch*, 1733, 1850, 1854 *Babucz*, 1750 *Babocz*, 1760—1762 *Babutz* (Suciu, I, p. 60). Evident că toate aceste forme, ca și ultimele oficiale maghiare, *Babuc*, *Báboc* (Suciu, I, p. 60), redau numele românesc al așezării.

---

[15] Pîrîul care curge prin sat figurează, pe unele hărți, cu numele *Dipșa*. Locuitorii din sat îl numesc însă *Riu* (informator: Virgil Rusu). Probabil că numele *Dipșa* i l-au atribuit cartografii.

[16] *Numele proprii cu sufixul -șa*, Cluj, 1933, p. 18—19, unde se găsesc indicații asupra lucrărilor lui G. Kisch în care e susținută etimologia respectivă.

Acad. Iorgu Iordan, deși acceptă poziția lui N. Drăganu, totuși inserează pe *Dipșa* printre toponimele grupate s. v. *Seaca* (*Toponimia românească*, București, 1963, p. 127).

[17] *Numele proprii...*, p. 19—20.

[18] I. Pătruț, *Studii...*, p. 172 seq.

[19] Idem, *Studii...*, p. 163—168.

[20] *Nume de persoane...*, p. 224. Șt. Pașca îl explică pe *Dipșoiu* (cum era de așteptat) din *Dipșa*, iar pe acesta, după N. Drăganu, din „*Diva* + suf. *-șa*" (*ibidem*).

[21] Șt. Pașca, *ibidem*.

[22] Vezi I. Pătruț, *Studii...*, p. 172 seq.

[23] Informator: Gr. Rusu.

Toponimul reprezintă un antroponim obişnuit, cunoscut şi astăzi ca nume de familie, derivat (cu sufixul *-uţ)*, faţă de *Baba*, antroponim şi toponim [24].

Din aceeaşi temă *Bab-* provine şi *Babţa* [25], sat, com. Bogdand, jud. Maramureş, atestat de la sfîrşitul secolului al XIV-lea: 1383 villa olahalis regalis *Babcza* (*Doc. Val.*, p. 316), villa olachalis *Babos*, 1424 *Babocha*, 1451 *Kisbabocsa*, 1461 *Babocza*, 1464 *Babotza*, 1543 *Nagy-Babocza*, 1733, 1854 *Babcza*, 1750 *Bacsa*, 1760—1762 *Bábcza* (Suciu, I, p. 50). *Babcza*, *Bábcza* sînt apropiate de forma românească. *Babos*, din 1383, este o formă greşită. Atestările următoare, *Babocha*, *(Kis)babocsa*, *Babocza*, *Babotza* se explică prin intercalarea unui *o*, pentru înlăturarea grupului *bc* (= *bţ*), spre înlesnirea rostirii formei oficiale.

Babţa este un antroponim inexistent la slavi [26], derivat românesc, cu sufixul *-ţ-*, care apare şi în alte nume: *Balţu*, care nu trebuie explicat din subst. *balţ* sau *bălţi*, ca în DOR, p. 189, ci din aceeaşi temă *Bal-*, ca şi *Balş*, *Balşa* (vezi *supra*) [27], *Bonţă* [28], *Barţca* [29], *Oanţă* [30] etc.

ABREVIERI

Doc. Val.	*Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941.
DOR	N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Editura Academiei, Bucureşti, 1963.
Ilčev	Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969.
Moldovan—Togan	Silvestru Moldovan şi Nicolae Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, ed. a II-a, Sibiu, 1969.
nb	nume de bărbat
nfam	nume de familie
RJA	*Rječnik krvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 şi urm.
Suciu	Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I—II, Editura Academiei, Bucureşti [1967, 1968].

РЕЗЮМЕ

Автор анализирует другие названия поселений, связанных своим происхождением с антропонимами [31]: *Birla*, *Birlea*, *Borla*, *Dipşa*, *Băbuţiu*, *Babţa*.

Decembrie 1976

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[24] Vezi I. Pătruţ, *Relaţii onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 139—140.

[25] Numele popular e identic: *Bábţa* (informator: V. Breban).

[26] Cf., cu alt sufix, *-č-* + *-ev-*, din aceeaşi temă: bg. *Babčev* nfam (Ilčev); scr. (cu acomodarea *-bč-* > *-pč-*, redată şi grafic) *Bapča*, numele unei localităţi din Croaţia (RJA).

[27] De la un *Balţ(u)* sau *Bălţca* (atestat în DOR, p. 189) provine *Bălţeşti*, comună, jud. Prahova.

[28] I. Pătruţ, *Relaţii...*, p. 145. De la *Banţă* sau *Bănţul* (vezi DOR, p. 191) provine *Băneşti*, sat, com. Mădulari, jud. Vîlcea.

[29] I. Pătruţ, *Relaţii...*, p. 146.

[30] *Ibidem*, p. 145.

[31] Vezi idem, *Vechi toponime româneşti în Transilvania*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 287—294.

OPOZIȚIILE FUNDAMENTALE ÎN SISTEMUL TEMPORAL ADVERBIAL ROMÂNESC*

DE

CORNEL SĂTEANU

1. Datarea. Timpul și relațiile temporale, în sensul direcțiilor vectoriale spre trecut sau viitor, se manifestă și în cazul cuvintelor numite adverbe de timp. Aceste adverbe de timp sau, cu alte cuvinte, adverbe cu indicativi relaționali temporali, vin și se atașează verbelor, în realizarea enunțului, unde servesc la situarea acțiunii sau stării într-un cadru spațio-temporal mai exact decît o fac verbele singure.

Deși verbele dispun de o morfematică relativ bogată pentru a realiza diverse relații temporale, ele nu sînt capabile să localizeze acțiunile în interiorul unui interval, în asemenea măsură încît acest interval să fie explicit redat de formele verbale. *Am făcut* înseamnă și *ieri*, și *alaltăieri*, și *acum 10 ani*. În toate cazurile acestea, forma verbală redă o acțiune din trecut, la care adverbul adăugat nu aduce o informație suplimentară de natura altor determinări (spre exemplu : *am făcut* ***bine*** sau *voi scrie* ***acolo***), ci scoate în evidență anumite trăsături ale „temporalității" (distanța, cantitatea, mărimea), trăsături ce se cuprind în conținutul semantic al adverbelor și lipsesc din acela al verbelor. Pe de altă parte, la adverbe lipsesc indicii morfematici care să le permită o gamă variată de folosire pe axele temporalității. Așa, de exemplu, adverbele nu pot arăta distincția între o acțiune încheiată și una neîncheiată [1] : *ieri* poate însemna atît *am făcut* cît și *făceam*, *azi* poate însemna atît *fac* cît și *făceam* sau *voi face*.

Adverbul aduce, cu alte cuvinte, o indicație mai mult sau mai puțin exactă a momentului sau a epocii în care se îndeplinește o acțiune. Este o indicație cu privire la momentul acțiunii, raportată la un punct de origine. Prin aceasta se produce acel fenomen de „datare" sau localizare temporală care este țelul apariției adverbului în structurile verbo-

---

* Acest material este o continuare a studiului nostru *Caracterul elerogen și asimetric al sistemului temporal adverbial*, apărut în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 67—74. Dăm aici simbolurile folosite în continuare: V = Vector, +V = direcție spre viitor, oV = direcție zero (prezent), —V = direcție spre trecut, PP = punct prezent, PA = punct alocentric, PB = punct biaxial.

[1] Cf. J. Dubois, *La traduction de l'aspect et du temps dans le cod français*, în „Le français moderne", 32, 1964, nr. 1, p. 19, idee reluată în *Grammaire structurale du français : le verbe*, Paris, 1967, p. 181. A se vedea și Otto Duhaček, *Sur le problème de l'aspect et du caractère de l'action verbale en francais*, în „Le français moderne", 34, 1966, nr. 3, p. 161. În acest sens trebuie interpretată și remarca lui N. I. Barbu, *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1944, p. 50.

adverbiale de timp [2]. Se realizează astfel și în cazul adverbului de timp exprimarea opoziției fundamentale din sistemul temporal, și anume a opoziției de anterioritate/nonanterioritate, posterioritate/nonposterioritate.

Conform modului de raportare a acestor opoziții fundamentale la un moment ales ca reper, vom avea două axe temporale adverbiale: o axă primară, care raportează momentele temporale la punctul prezent, și o axă secundară, care raportează momentele temporale la un alt punct de referire decît cel prezent.

1.1. *Axa primară (PP).* Pe această axă vorbitorul se situează în centru, deoarece este subiectul vorbitor, este actul concomitenței cu vorbirea realizată. La acest moment al actului vorbirii, la momentul *prezent*, raportăm momentele anterioare și momentele posterioare acestui act. Astfel, față de acest reper, vom avea adverbe care exprimă anterioritatea și adverbe care exprimă posterioritatea. Punctul de origine îl va constitui simultaneitatea sau concomitența. De exemplu:

PP—V	PPoV	PP+V
anterioritate	simultaneitate	posterioritate
ieri	*acum*	*mîine*

Acesta este sistemul simplu sau primar, raportat la punctul de origine, reprezentat prin *eu*, cel care vorbesc *acum*, *aici*, sistem ce corespunde axei fundamentale de *enunț direct* [3] sau axei *PP* din sistemul axelor temporale [4].

1.2. *Axa secundară (PA).* Enunțul verbal are două forme fundamentale de realizare. Una, în care locutorul, subiectul vorbitor, transmite experiența sa direct interlocutorului său, luînd naștere un dialog, în care subiectul și interlocutorul său „sînt cei doi actori ai comunicării" [5], iar persoana a treia „el" reprezintă obiectul comunicării, care totdeauna este exterior actului de comunicare [6]. Alta, în care vorbitorul devine obiect al comunicării, înlocuit fiind peste tot cu pronumele de persoana a treia. Este ceea ce în gramaticile tradiționale este numit stil indirect:

El îmi spuse: voi merge să te văd.

El îi spuse că va merge să-l vadă.

Dacă sistemul pronominal dispune de forme speciale pentru a reda aceste două tipuri de enunțuri, ar fi greșit să credem, afirmă Jean Dubois, că acesta este singurul mijloc de diferențiere, în afară de cel al morfe-

---

[2] Cf. Paul Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, 1960, p. 12; J. Dubois, *Grammaire structurale...*, p. 210, 214; Henri Bonnard, *Avec Arne Klum vers une théorie scientifique des marques temporelles*, în „Le français moderne", 32, 1964, p. 93 și urm.; Hans Nilsson-Ehle, *Les adverbes en -ment, complément d'un verbe en français moderne*, Lund, 1941, p. 186, 187; Mihaela Mîinea, *Un tip special de determinare verbală*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 532, 534.

[3] Cf. J. Dubois, *op. cit.*, p. 210.

[4] Cf. Arne Klum, *Verbe et adverbe*, Upsala, 1961, p. 86.

[5] Cf. J. Dubois, *op. cit.*, p. 209.

[6] A se vedea și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 370, (= LRC), unde se face precizarea că persoanele 1 și 2 nu au nevoie de specificări, pentru că sînt prezente la dialog, pe cînd persoana a 3-a, care lipsește, trebuie determinată.

melor verbale. Sistemul referenţial al adverbelor are forme specifice după aceste două tipuri de enunţ.

Astfel, există un sistem de lexeme care prin ele însele se raportează la un moment dat, momentul vorbirii, redat prin *acum*, *azi*. Acestea sînt *ieri* şi *mîine*. Ia naştere astfel opoziţia primară *ieri/azi/mîine*, bazată pe o durată de o zi:

L-am văzut, îl văd, îl voi vedea azi.
L-am văzut, îl văzusem ieri.
Îl văd, îl voi vedea mîine.

Compatibilitatea dintre mărcile verbale şi adverbe arată că *mîine* este exclus din seriile cu trecutul, iar *ieri* din seriile cu viitorul şi chiar cu prezentul.

Potrivit celui de-al doilea tip de enunţ, al „redării" sau al „povestirii", există un sistem adverbial care se raportează la un alt moment decît cel prezent şi care numai prin unul din cele două momente *(ieri, mîine)* se raportează la vorbitor. Este sistemul secundar:

în ajun atunci a doua zi

În acest sistem există un decalaj de cel puţin 24 de ore între momentul vorbirii şi momentul povestirii. Atît *atunci*, cît şi *în ajun* sau *a doua zi* presupun existenţa unui moment realizat în trecut sau care se va realiza în viitor, faţă de care se localizează temporal acţiunea.

Momentul povestirii, care în sistemul primar coincide cu *acum*, devine redat, în sistemul secundar, prin *atunci*, deopotrivă de apt pentru a se substitui lui *ieri*, ca şi lui *mîine*, adică momentului care vine să treacă prin *acum* şi celui care a trecut şi a devenit *ieri*.

Iată cum reprezintă Arne Klum (*op. cit.*, p. 87) această referire în sistemul secundar, unde *atunci* devine centrul sistemului (săgeţile pline arată referirea directă, iar cele întrerupte referirea mijlocită):

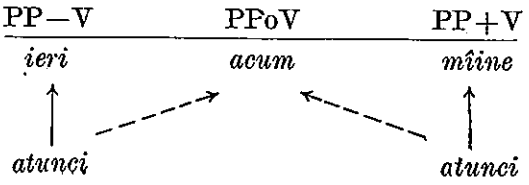

Adverbul *atunci*, fiind indiferent faţă de direcţia vectorială, constituie punctul de reper pentru adverbele din sistemul secundar („alocentrie", cum îl numeşte A. Klum [7]) şi devine PAoV, faţă de care *a doua zi*, *în ajun* reprezintă PA+V, respectiv PA—V. Astfel:

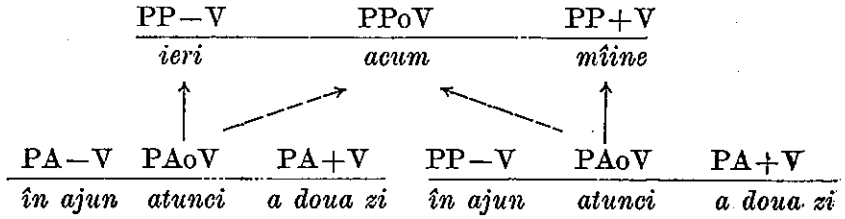

[7] În *Verbe et adverbe*, p. 92—94. A se vedea şi J. Damourette et A. Pichon, *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, VI, p. 173.

În acest sistem, categoriile de *trecut* și de *viitor* devin categorii de *anterioritate* și de *posterioritate*, indiferente față de caracterul „încheiat" sau de cel „neîncheiat" al acțiunii, precum sînt indiferente față de trecut și viitor. Este sistemul *nuncal* și *tuncal*, pe care își fondează și P. Imbs teoria sistemului primar și secundar al timpurilor verbale, înlocuind peste tot prezentul, din sistemul *nuncal*, cu imperfectul din sistemul *tuncal* [8].

Aceste două axe apar aproape la toți cei ce s-au ocupat de stabilirea sistemului de referire temporală a adverbelor de timp, creînd perechi de termeni, care nu au alt scop decît reliefarea diferenței specifice dintre cele două tipuri de enunț, pe care Jean Dubois, mai tîrziu [9], le numește : *énoncé-récit* și *récit d'énoncé*. Relevă adică referirea unei date la momentul în care se vorbește, referire realizată prin timpurile de bază ale verbelor : *trecut*, *prezent* și *viitor*, numite și *absolute*, de unde atribuirea termenului de *absolut* și adverbelor *ieri*, *azi*, *mîine*, *acum*, *în curînd* etc. Corelativ cu aceste adverbe, cele care exprimă datele acțiunilor în raport cu un alt moment decît cel în care se găsește vorbitorul au fost denumite adverbe *relative* : *înainte*, *apoi*, *atunci*, *a doua zi* etc. [10]. Această terminologie nu este proprie, deoarece „relativ" este consacrat în lingvistica românească cu o altă accepțiune. Pe de altă parte, orice indicație de datare temporală a acțiunii este relativă la un moment de reper ales.

Hans Nilsson-Ehle [11] aderă la perechea : *subiective-obiective*, care i se pare mai potrivită pentru referirea la subiectul vorbitor sau la alt moment devenit obiect al comunicării. În cadrul acestora deosebește categoriile de anterioritate, contemporaneitate, posterioritate.

1.3. *Biaxialitatea (PB)*. Există adverbe care sînt neutre față de orientarea vectorială, putînd fi folosite deopotrivă pentru trecut și pentru viitor, iar altele care sînt indiferente în raport cu un punct de reper, referirea lor fiind posibilă atît la axa primară (PP), cît și la axa secundară (PA).

Adverbele din prima categorie presupun o axă, dar sînt neutre față de momentele de pe acea axă. Astfel, adverbele *în zori*, *dimineața*, *la amiazi*, *după-amiazi*, *înainte de masă*, *la miezul nopții* presupun axa principală, deoarece punctul de referire este cel prezent. Pe lîngă faptul că ele arată o segmentare a intervalului de 24 de ore, fapt prin care nu au nimic comun cu *ieri* și *mîine*, ele se distribuie deopotrivă cu verbe la prezent, trecut și viitor, tocmai ca și *azi* :

Ultimul a dormit acolo și **a plecat dimineața** *cu Vlădescu*. (Călinescu, *Bietul Ioanide*, 265).

[...] *și le* **iei tu dimineața**, *cînd treci*... (*Proză umoristică română*, II, 510).

[8] Cf. P. Imbs, *L'emploi*..., p. 176, unde și el se referă, ca și Arne Klum, la Damourette et Pichon, *op. cit.*, V, § 1703 : *nuncal* < *nunc*, *tuncal* < *tunc*, din latină.

[9] În *Grammaire structurale*..., p. 209.

[10] Cf. F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, 1924, p. 440 ; I. M. Buffin, *Remarques sur les moyens d'expression de la durée et du temps en français*, Paris, 1925, VI, 40. Aceeași idee e redată și la Paul Imbs, *op. cit.*, p. 13, cînd remarcă simetria dintre adverbe și sistemul timpului real sau absolut, pe de o parte, și dintre adverbe și sistemul timpului fictiv pe de altă parte. De asemenea, acest criteriu de sistematizare a adverbului este prezent și la B. Pottier, *Systématique des élémentes de relation*, Paris, 1962, p. 53.

[11] *Les adverbes en* **-ment**, p. 187, după R. Lenz, *La oracion y sus partes. Estudios gramatica general y castellana*, ed. a II-a, Madrid, 1925, § 144.

Ascultă, Leonte, **după-amiază vom face** *înmormîntarea.* (Rebreanu, *Răscoala,* II, 230).

Distribuția acestor adverbe cu viitorul și cu trecutul, în aceeași măsură, le deosebește de *ieri* și de *mîine*, care nu pot intra în această distribuție: *ieri* exclude viitorul, *mîine* exclude trecutul. Poziția lor structurală verbo-temporală nu poate fi alta decît aceea a lui *azi*.

Dar, în timp ce *azi (acum)* reprezintă un punct de reper și nu poate intra în combinație cu *mîine* sau cu *ieri (azi ieri, acum mîine* etc. fiind imposibile), adverbele în discuție formează sintagme adverbiale cu *mîine* și cu *ieri (mîine dimineață, mîine în zori, ieri după-masă* etc.*)*, tot așa ca și cu *acum* și cu *azi (acum dimineață, azi după-amiazi* etc.)[12]. Această compatibilitate structurală cu alte adverbe de timp le conferă un loc diferit de acela al punctului de reper *azi* de pe axa principală.

Din faptul că ele formează sintagme cu *mîine* (PP+V) și cu *ieri* (PP—V) decurge și compatibilitatea lor structurală cu *atunci*, care reformulează trecutul (—V) și viitorul (+V), devenind pe axa secundară simultaneitate (PAoV): *atunci dimineață, atunci în zori* etc. Adverbele de anterioritate și de posterioritate de pe axa secundară intră, la rîndul lor, în combinație cu aceste adverbe în aceleași condiții sintagmatice ca *mîine* și *ieri* de pe axa principală: *a doua zi dimineața, în ajun după-masă* etc. Posibilitatea de a intra în structuri cu adverbe de pe ambele axe le situează undeva între cele două axe. Această situare este valabilă însă numai în cazul cînd sînt în structuri cu alte adverbe.

Specificul lor definitoriu nu este însă acesta. Ele apar și singure în structuri cu timpurile verbale. În asemenea cazuri, ele înseamnă *azi*, mai precis, înseamnă cea mai apropiată diviziune a timpului în intervalul de 24 de ore în care mă situez *eu, acum*, cel care vorbesc: *dimineață am venit, după-masă voi pleca* indică dimineața proximă față de momentul în care vorbesc. Ele sînt echivalente cu *azi dimineață am venit, azi după-masă voi pleca.*

Aceste adverbe presupun deci axa principală, deoarece referirea la PP se face direct, nu așa ca în cazul adverbelor de pe axa secundară. Ca urmare, în clasificarea noastră, ele ocupă loc în poziția structurală a adverbului *azi*, dar în vecinătatea axei secundare, fapt ce decurge din compatibilitatea lor și cu adverbe de pe această axă.

Cea de-a doua categorie de adverbe este a acelora care sînt indiferente față de axă: *deocamdată, deodată, devreme, tîrziu.* Acestea se pot raporta atît la PP de pe axa principală, cît și la PA de pe axa secundară[13]. Referirea la punctul prezent de pe axa principală se face direct:

Vreau să rămîn cît mai mult pe aici, să ajung cît **mai tîrziu** *acasă.* (Serghi, *Cad zidurile,* 280).

***Deocamdată** vreau să rămîn cioban la oi.* (Eftimiu, *Omul de piatră,* 20).

În această situație nu presupunem un alt punct de reper decît poziția vorbitorului, momentul vorbirii, enunțul direct.

[12] Vezi și discuția în legătură cu aceste adverbe, în combinațiile amintite, în GLR, II, p. 301, precum și la I. Iordan, LRC, p. 636, care face specificarea: „Trebuie să considerăm toate aceste expresii adverbe".

[13] Cf. Alexandra Vlăduț, *La valeur aspectuelle dans le français contemporaine,* în RRL, XIII, 1968, nr. 4, p. 355; A. Klum, *op. cit.*, p. 92—94.

Ele se pot referi însă tot atît de bine la un alt punct, nu acela al vorbitorului, ci un punct numit alocentric, secundar, în vorbirea indirectă, în povestire. *El a sosit tîrziu, devreme* etc. presupune un punct de reper fixat în alt cadru (o anumită oră, zi, săptămînă etc.). Față de acel punct ele marchează raportarea temporală :

***Prea devreme**, slăvite rege, pleci.* (Eftimiu, *Teatru*, I, 245).

***Mai tîrziu**, scriind necrologul actriței Teodora Pătrașcu, Caragiale și-a adus aminte...* (Cioculescu, *Viața lui Caragiale*, 200).

Acestea constituie grupa biaxialității (PB).

Față de orientarea vectorială, ele nu sînt însă neutre, încadrîndu-se în anterioritate, posterioritate și simultaneitate, astfel :

PB—V	PBoV	PB—V
devreme	*deodată* *deocamdată*	*tîrziu*

Faptul că *devreme*, spre exemplu, se poate combina atît cu viitorul, cît și cu trecutul ne dă dreptul să-l situăm pe axa primară : *am sosit devreme, voi sosi devreme*. Faptul că același *devreme* exprimă însă totdeauna anterioritatea (fie în cadrul trecutului, fie în cadrul viitorului) ne obligă să-l situăm pe axa secundară, care face această distincție în cadrul viitorului și trecutului : *am sosit devreme, voi sosi devreme* sînt enunțuri în care *devreme* marchează anterioritatea față de un punct de reper fixat. Tot așă, în cazul lui *tîrziu*, care marchează posterioritatea față de un punct de orientare, indiferent dacă este în trecut sau în viitor : *am venit tîrziu, voi veni tîrziu.*

2. Distanțarea. Adverbele se așază structural pe cele trei axe potrivit indicilor lor temporali, iar din punctul de vedere al referirii la un moment ales ca punct de reper, ele se apropie sau se „distanțează" de acel punct.

Distanțarea are ca scop redarea localizării temporale a acțiunilor, ceea ce este insuficient relevat prin verb. Sistemul temporal verbal dispune de forme multiple, în special pentru trecut, dar este sărac pentru viitor. Această stare este o consecință a apariției cronologice mai devreme a trecutului decît a viitorului [14] și corespunde experienței trăite, care este văzută sub diversele ei manifestări. Viitorul nu aparține încă experienței, ci numai proiectării experienței omului. De aceea, viitorul este văzut doar sub două aspecte : încheiat înaintea altei acțiuni, ce va să vină, și neîncheiat, ce vine.

Localizarea precisă a acțiunilor, marcînd și intervalul de timp în interiorul trecutului și al viitorului, este făcută cu ajutorul adverbelor, constituite într-un sistem de o mare varietate. Acest sistem nu este însă în suficientă măsură cercetat, nu numai în lingvistica românească, ci în general.

[14] Cf. Lucia Wald, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, în PLG, I, 1959, p. 101, unde în nota 2 trimite la A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1935, p. 252, care spune : „Le futur est, dans toutes les langues indoeuropéennes, une création relativement recent".

Chiar A. Klum *(op. cit.)* s-a mărginit la cercetarea acelor adverbe care au o funcţie de datare, de localizare temporală fixă. Pentru a crea axa PP şi axa PA, a făcut abstracţie de mărimea intervalului de timp şi a reţinut numai factorii pertinenţi în orientarea vectorială pe axa temporală. Aceşti factori sînt suficienţi pentru a clasifica adverbele în raport cu punctul de referinţă, corelat cu timpurile verbelor, criteriu aplicat şi de noi în stabilirea celor două axe (axa PP şi axa PA). Aceşti factori nu sînt suficienţi însă pentru a stabili o ierarhizare a tuturor valorilor semantice ale adverbelor de timp în interiorul anteriorităţii şi posteriorităţii, căci V (direcţia vectorială) „nu reprezintă deloc măsura intervalului considerat" [15]. Aşa, de exemplu, P—V se pretează tot atît de bine pentru *ieri*, cît şi pentru *odinioară*, *demult*, *altădată* etc.

De aceea, se impune aranjarea pe cele trei axe a tuturor adverbelor de timp care arată o ierarhizare a acţiunilor în toate direcţiile vectoriale. Această localizare este uneori foarte exactă, alteori mai puţin exactă. Ea aduce o bogăţie mai mare în posibilităţile de datare a acţiunilor.

Fenomenul acesta îl numim *distanţare* [16]. Limba română foloseşte mai multe mijloace pentru distanţarea momentelor temporale faţă de punctul de reper : prefixe, cuvinte morfeme, sintagme, formaţii cu prepoziţii.

2.1. Distanţarea prin prefixe este folosită numai pe axa principală (PP), atît în trecut, cît şi în viitor [17] :

răsalaltăieri ← alaltăieri ← *ieri*

mîine → poimîine → răspoimîine

[15] Cf. H. Bonnard, *op. cit.*, p. 87.

[16] Vezi pentru aceasta Dubois, *Grammaire structurale...*, p. 213; Arne Klum, *op. cit.*, p. 86—94, care aşază pe *poimîine*, *alaltăieri* în aceleaşi grupuri structurale cu *mîine*, respectiv *ieri*.

[17] Mihaela Mîinea, *op. cit.*, p. 532, identifică axa secundară cu seria românească *poimîine*, *alaltăieri* etc. Îl citează pe Leon Zawadowski (*Les temps linguistiques et les localisations temporelles en français*, în „Kwartalnik neofilologiczny", XIV, 1967, nr. 1, p. 415—429), dar discuţia acestuia cu privire la cele două axe vizează tocmai distincţia dintre adverbele principale, care comunică raporturi cu punctul prezent, şi adverbele subordonate care comunică raporturi temporale relative, prin intermediul altui punct. Adverbele discutate de Mihaela Mîinea nu se referă la un punct subordonat, ci la punctul prezent (PPoV), referire marcată de prefixele distanţatoare (*poi-*, *răs-* etc.), care, ataşîndu-se adverbelor de pe axa primară (*mîine*, *ieri*), fac ca şi adverbele prefixate (*poimîine*, *răspoimîine* etc.) să se aşeze tot pe axa primară, numai astfel putînd reda distanţarea faţă de cele neprefixate. Adverbele prefixate nu se pot aşeza pe axa secundară şi datorită faptului că nu sînt indiferente faţă de valoarea temporală de viitor sau de trecut, aşa cum sînt adverbele de pe axa secundară : *atunci*, *a doua zi*, *altădată* etc. *Poimîine*, spre exemplu, nu se poate folosi pentru a denumi ziua următoare lui *atunci*, care-l simbolizează (pe axa secundară) pe *ieri*. În această situaţie se foloseşte *a doua zi* : *a doua zi m-am sculat mahmur* şi nici într-un caz *poimîine m-am sculat mahmur*. Tot aşa, ziua premergătoare unei date în viitor nu o putem exprima prin *alaltăieri*, ci prin *în ajun*, *cu o zi înainte* : *în ajun* (*cu o zi înainte*) *voi fi acolo*. Sistemul secundar românesc cu centrul *atunci* nu dispune de forme de distanţare. Pe axa secundară distanţarea ar corespunde cu *a doua zi* şi cu *în ajun*, care nu pot fi egalate cu *poimîine* şi cu *alaltăieri*. Sistemul francez care i-a sugerat aceste reflecţii dispune de forme de distanţare în planul secundar : lui *demain* şi *après-demain* de pe axa primară le corespund *le lendemain* şi *le surlendemain* de pe axa secundară, iar lui *hier* şi *avant-hier* le corespund *la veille* şi *l'avant-veille*. S-a produs aici o falsă identificare a lui *le lendemain* cu *poimîine*, a lui *l'avant-veille* cu *alaltăieri* ş.a.m.d. (a se vedea şi *Dicţionar francez-român*, Bucureşti, 1972, unde *l'avant-veille* = *alaltăieri*). Compusele şi supracompusele urmează o cale simetrică în franceză pe ambele axe. În limba română însă compusele şi supracompusele se limitează la axa principală.

2.2. Distanțarea prin cuvinte-morfeme se face pe axa principală și bivalentă :

devreme → mai devreme → foarte devreme → prea devreme
curînd → mai curînd → foarte curînd → prea curînd
tîrziu → mai tîrziu → foarte tîrziu → prea tîrziu
demult → mai demult → foarte demult → prea demult

Pe axa secundară apare distanțarea *înainte* → *mai înainte*.

Distanțarea prin sintagme este destul de frecventă. Fiind structuri mai largi, nu au intrat în sistemul adverbial fixat de noi. Formațiile cu prepozițiile *de* și *pînă* au fost încadrate la fiecare adverb, exprimînd continuitatea.

2.3. Cea mai bogată gamă este aceea a distanțării prin adverbe distincte ca : *adineaori, aseară, de curînd, deunăzi, odinioară, demult* (pentru trecut) ; *deseară, în curînd* (pentru viitor).

Față de acestea, situate pe axa principală, se găsesc serii destul de bogate și pe axa secundară : a) *atunci, odată, altădată, vreodată, cîndva*, care reprezintă punctul de reper (PAoV) situat atît în trecut, cît și în viitor (*Au murit* ***atunci*** *opt dintre oamenii lui Maxim.* Cireș, *Sfat în cumpăna nopții*, 210 ; *Ți-l voi povesti* ***odată*** *de-a-ntregul și vei afla* ***atunci***. M. Caragiale, *Craii de Curte Veche*, 145) ; b) *în ajun, întîi*, situate în anterioritate PA—V (*Veni* ***întîi*** *cu vîrtejuri de pulberi, apoi cu ape despletite*. Sadoveanu, *Domnul Trandafir*, 155) ; c) *a doua zi, apoi, pe urmă*, situate în posterioritate PA+V (*Toată lumea regretă* ***a doua zi*** *plecarea subită a lui Brumaru*. Rebreanu, *Răscoala*, I, 78 ; *Boierescu îi prezintă cîțiva funcționari* ***și pe urmă***... *îi indică localitățile răzvrătite*. Rebreanu, *Răscoala*, II, 180).

3. Promptitudinea. Ideea de promptitudine, legată de aceea de posterioritate, a dat naștere unui sens temporal care vine și îmbogățește tabloul adverbial temporal [18]. Ea se deosebește întrucîtva de viitorul apropiat, care este mai larg și dispune, de obicei, de forme de distanțare, sau, altfel spus, mijloacele de distanțare creează un viitor apropiat sau îndepărtat [19].

3.1. Adverbele *imediat, numaidecît, îndată*, cu valoare oV dar cu perspectivă spre posterioritate, constituie un grup structural așezat pe ambele axe. Sînt cu alte cuvinte adverbe biaxiale, care exprimă posterioritatea imediată, cu implicații de *rapiditate*, de execuție promptă : [...] *îi spuse că trebuie să plece* ***imediat***. (Rebreanu, *Răscoala*, II, 105).

Apoi, ***îndată****, în panică, se întoarse acasă*. (Călinescu, *Bietul Ioanide*, 195).

---

[18] Cf. G. Stern, *Swift, Swiftly and their synonyms. A contribution to semantic analysis and theory*, Göteborg, 1921, p. 209—210 ; O. J. Tallgren, *L'expression figurée adverbiale de l'idée de promptitude*, în „Neuphilologische Mitteilungen", XVII, 1917, p. 112—138.

[19] Otto Duhaček, *Sur le problème de l'aspect*..., p. 161—164, vorbind de caracterul imanent al acțiunii, arată că acțiunea care va avea loc într-un viitor imediat, apropiat, pe lîngă verbele auxiliare, are nevoie să fie fixată prin adverbe ca *imediat, îndată*. Mai departe precizează că aceste adverbe, chiar cu verbe obișnuite la viitor (adică fără semiauxiliare), dau caracter de viitor apropiat acțiunii, ceea ce noi (cu o anumită nuanță diferențiativă) denumim „promptitudine".

Sistemul opozițiilor fundamentale

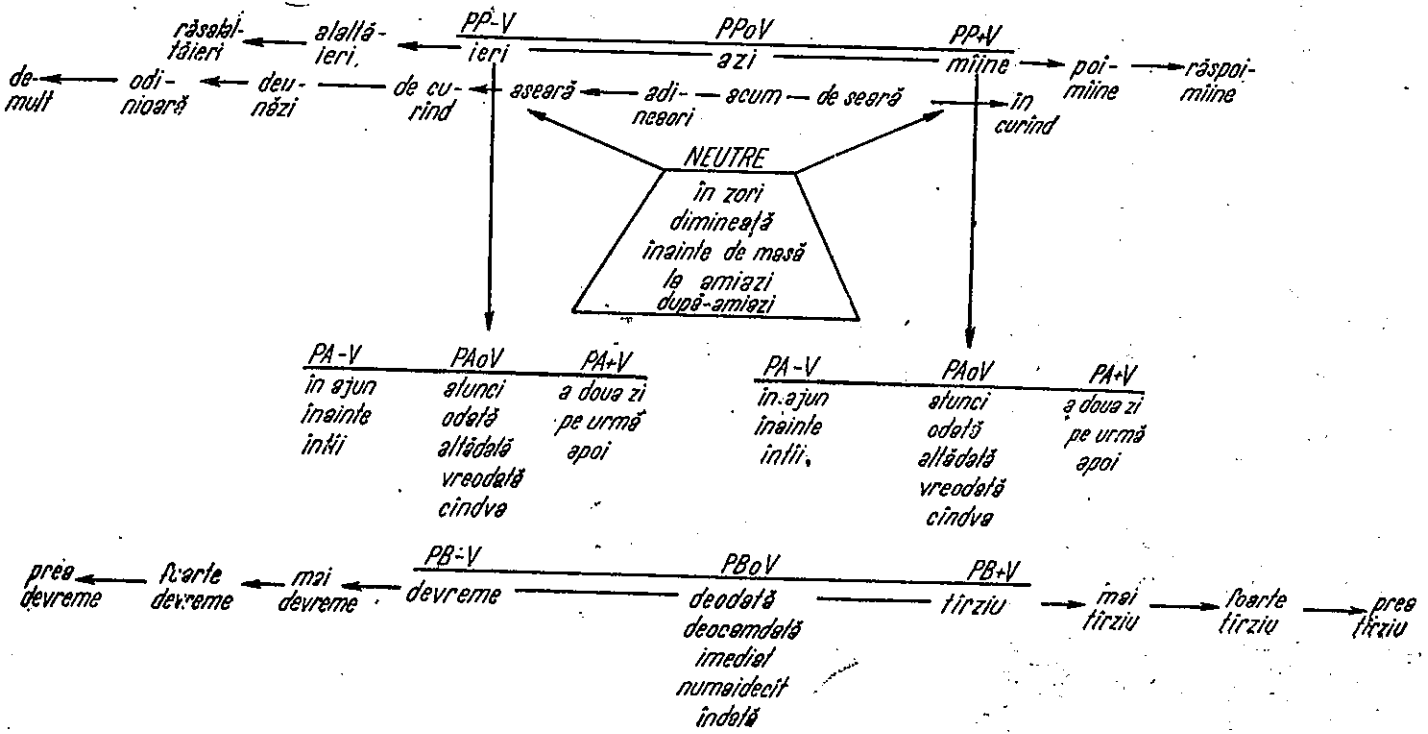

3.2. Dintr-un anumit punct de vedere și adverbele *deocamdată*, *deodată* exprimă instantaneul (oprit sau declanșat) simultan cu punctul de reper : ***Deocamdată** trebuie să fim atenți. (Proză umoristică română*, 305*)*; *Trestie se trezi **deodată**.* (Arghezi, *Lina*, 285). De aceea, locul lor în structura axială a adverbelor este cel al lui PBoV, adică al momentului simultan cu punctul de reper.

Considerăm [20] că și adverbe ca *devreme* și *tîrziu* cu prefixul *prea (prea de vreme, prea tîrziu)* exprimă promptitudinea față de un punct de reper ales. Ele cumulează și valori opoziționale de realizare pozitivă, respectiv negativă : *Ar fi aflat **prea devreme** și copiii.* (Călinescu, *Bietul Ioanide*, 190) ; *Împăcarea venise însă* **prea tîrziu.** (Jebeleanu, *Veacul XX*, 320).

De asemenea, procedeul de precizare exactă ar putea fi, în sens larg, încadrat aici : *tocmai acum, chiar azi* etc. [21].

În tabelul alăturat redăm adverbele din sistemul opozițiilor fundamentale, cuprinzînd datarea, distanțarea și promptitudinea.

RÉSUMÉ

L'Auteur débat le problème du temps et des relations temporelles du point de vue des adverbes de temps qui viennent se joindre aux verbes dans la réalisation de l'énoncé, où ils servent à situer l'action ou l'état dans un cadre temporel plus exact que ne le font les formes seules verbales. Investigués sur la base des relations vectorielles, les adverbes de temps relèvent les oppositions fondamentales (antériorité / simultanéité / postériorité) sur trois axes : L'axe primaire, l'axe secondaire et la biaxialité. Tous les adverbes s'encadrent dans trois types : adverbes datants, adverbes de distanciation et adverbes de promptitude.

Februarie 1971

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[20] Vezi și Nilsson-Ehle, *op. cit.*, p. 193.

[21] Acest fapt ne-a fost sugerat de indicația dată de Iorgu Iordan în LRC, p. 469, cu privire la folosirea adverbelor *tocmai, abia*, pentru a preciza exactitatea, clipa acțiunii.

DESPRE RELAȚIA DE PRESUPOZIȚIE, IMPLICAȚIE ȘI COMPLEMENTIZARE

DE

MIHAI M. ZDRENGHEA

1.0. În atenția noastră va sta structura semantică a trei clase de verbe, pe care le-am clasificat în funcție de complementul pe care îl acceptă. Prima clasă include verbe care acceptă numai un complement gerundial [*finish*, *stop*, *avoid*, *neglect*, *fail*, *complete* etc.], a doua clasă, care acceptă numai complement infinitival [*want*, *decide*, *intend* etc.] și cea de-a treia, care acceptă atît complement infinitival, cît și complement gerundial [*begin*, *continue*, *start* etc.]. În mod special am avut în vedere proprietățile semantice care caracterizează relația dintre aceste verbe și complementele lor. Am încercat să urmărim felul în care presupozițiile sau implicațiile expuse de aceste verbe determină selecționarea unui complement infinitival sau gerundial, avînd în vedere faptul că implicația semantică este relația între o funcție și alta pe o bază în care una urmează logic din cealaltă.

1.1. Presupoziția unei aserțiuni este o condiție aflată în înțelesul enunțului ce exprimă o afirmație. Ea exprimă cerința referențială a cărei satisfacere este condiția sub care afirmația poate deveni un enunț, adică, condiția sub care afirmația este adevărată sau are o negație adevărată.

Urmărind relația dintre verb și complement, am încercat să stabilim care este rolul selecțiilor restrictive în această relație. Astfel am stabilit că, pentru verbele acțiunii, adverbele de timp indică relația temporală. Acest lucru ne-a condus la analiza informației semantice purtate de verb în lumina unui moment de referință care corespunde indicației temporale mai sus menționate și pe care l-am numit timp critic. Astfel, presupoziția se referă la o perioadă de timp ce precedă timpul critic, adică momentul acțiunii, în timp ce implicațiile se referă la o perioadă de timp ce urmează timpul critic.

Desigur că această distribuire a presupozițiilor și implicațiilor nu este limitată la verbele pe care le discutăm în acest articol, ci este un fenomen mult mai general, el caracterizînd relația dintre presupozițiile și implicațiile multor tipuri de verbe, dintre care multe nici nu acceptă complemente.

2.0. Primul lucru care reține atenția în legătură cu verbele în discuție este faptul că toate aceste verbe apar ca predicate ale unor agenți umani. Printre verbele care acceptă un complement gerundial cît și unul infinitival se numără verbele cognitive. În cadrul acestui grup, verbele factive presupun caracterul adevărat al complementului lor:

[**2.1.**] I regretted saying that.

[**2.2.**] I regretted to say that.

CL, anul XXII, nr. 1, p. 87—92, Cluj-Napoca, 1977

În cazul acestor verbe complementul este cu adevărat indiferent de faptul că verbul factiv este negat sau nu :

[2.3.] I didn't regret saying that.

[2.4.] I didn't regret to say that.

În cazurile [2.1.—2.4.] acțiunea a avut loc. Totuși există o diferență între construcția generată prin folosirea complementizatorului [for-to] și cea generată prin folosirea complementizatorului [POSS-ing]. Complementul gerundial implică caracterul adevărat al acțiunii înaintea timpului critic :

[2.5.] Am regretat că am spus asta.

pe cînd prezența complementului infinitival marchează caracterul adevărat al acțiunii după momentul critic :

[2.6.] Am regretat [că urma] să spun asta.

Selectarea unui complement infinitival sau gerundial poate avea implicații de natură să pună la îndoială caracterul adevărat al acțiunii complementului [1].

3.0. Discutatul grup de verbe ce reprezintă începutul, terminarea, continuarea, reluarea sau repetarea acțiunii are și presupoziții conjugate cu implicațiile pe care le expun. Presupozițiile se referă la un timp ce precedă timpul critic. Implicațiile acestor verbe sînt pozitiv-implicative :

[3.01.] At two o'clock John began to work. [At a time after two o'clock John was working.],

dar

[3.02.] At two o'clock he continued to sleep. [At a time after 2 o'clock he was sleeping.]

Dacă luăm în considerare presupozițiile implicate de aceste verbe care specifică caracterul adevărat al complementului referitor la o perioadă de timp anterioară timpului critic, observăm că, spre deosebire de *start* și *begin*, *continue* are presupoziție pozitivă :

[3.03.] *John was working and he began to work.

Deși deosebite prin caracterul presupozițiilor, ele aparțin aceleiași clase prin natura complementului selectat și prin implicația referitoare la caracterul adevărat al complementului într-o perioadă de timp posterioară timpului critic. Aceste elemente nu oferă, însă, nici o soluție pentru relația care poate exista între verb și complement. Singurul element care ar putea explica opțiunea pentru un tip de complement în favoarea altuia ar putea fi indicația de început al unei acțiuni de durată :

[3.04.] He began studying English.

---

[1] În [a] *I saw him lock the door* sau [b] *I saw him locking the door*, complementul infinitival implică încheierea acțiunii și implicit caracterul adevărat al acțiunii, indiferent [ca și în cazul lui *regret*] dacă *see* este negat : [c] *I didn't see him lock the door.* Atît în [a], cît și în [c] implicația este : *He locked the door.* Propoziția din [b] poate fi tratată similar cu propoziția care conține un *verb al realizării*. Dacă un verb al acțiunii ca în : [d] *He is writing* implică : *He didn't write*, afirmația este adevărată indiferent de momentul cînd încetează momentul critic, pe cînd o afirmație ca : [e] *He is running a mile* este falsă dacă activitatea încetează înainte de realizarea ei. La fel [b] nu implică : *He locked the door*, deși această afirmație este sub rezerva unei folosiri dialectale, care nu face o astfel de deosebire.

sau al unei activități limitate la o ocazie :

[3.05.] He began to study English. [After he had finished his assignement in French.],

lucru care poate fi explicat prin referirea la aspect [2].

4.0. Spre deosebire de clasa discutată mai sus, verbele ca *stop*, *finish* sînt negativ-implicative :

[4.01.] At noon Mary finished writing.
At a time after noon Mary was not writing.

[4.02.] At five o'clock Mary stopped reading.
At a time after five o'clock Mary was not reading.

Negarea unui astfel de verb dezvoltă o implicație pozitivă :

[4.03.] At five o'clock Mary didn't stop working.
At a time after five o'clock Mary was working.

Aceste verbe acceptă doar complement gerundial, fiind generate de o serie de transformări care presupun ca prim pas introducerea complementizatorului [POSS-ing]. Vedem că presupozițiile implicate de aceste verbe în legătură cu caracterul adevărat al complementului ar putea fi o primă indicație pentru selectarea unui complementizator : presupoziția pozitivă, se pare că cel puțin cu această clasă de verbe, este o indicație a selectării unui complement gerundial. Implicația negativă sau pozitivă nu pare să afecteze în nici un fel decizia de selectare a unui complementizator. Spunem aceasta avînd în vedere formele negative ale unor verbe ca *stop*, *finish*, *complete*, care au o implicație pozitivă referitoare la caracterul adevărat al complementului, dar și verbe ca *resume*, *continue*, care au aceeași implicație, dar presupozițiile diferă [3].

5.0. Dintre verbele care selectează doar complementizator infinitival ne-am oprit la *manage*, *succed*, *fail*, *want*, *decide*. Forma pozitivă a verbului implică adevărul complementului său, pe cînd negarea unui verb implicativ duce la negarea complementului :

[5.01.] John managed to open the box.
John opened the box.

[5.02.] John didn't manage to open the box.
John didn't open the box.

---

[2] Ambele posibilități expuse mai sus sînt doar tendințe ale verbelor de dezvoltare de sensuri specializate în construcții-complement. Informații furnizate de vorbitori de limbă engleză nu confirmă o diferențiere clară între structuri marcate de selectarea complementizatorului [for-to] sau a complementizatorului [POSS-ing] în aceste cazuri.

[3] Înțelesul verbelor *stop*, *continue* poate duce la parafraze ca : *They stopped dancing*/ *The dancing stopped*, lucru ce nu este posibil cu verbe ce selectează un complementizator infinitival. Verbele ca : *finish*, *complete* etc. sînt descrise de complement fără a presupune o încercare activă : [f] *He finished doing his homework*. Acesta nu modifică datele expuse mai sus pentru că presupoziția cu privire la caracterul adevărat al acțiunii înainte de timpul criticîl situează printre verbele care cer un complement gerundial. În acest grup putem include verbe ca : *prevent*, *avoid* etc.

Verbe ca *succeed, manage, fail* sînt în relaţie cu timpul critic la fel ca celelalte verbe, deşi ele prezintă cîteva trăsături distincte. Toate aceste verbe presupun o activitate anterioară timpului critic:

[5.03.] John tried to solve the problem and then he solved it.

[5.04.] *John didn't try to solve the problem and then he solved it.

Totuşi sensurile verbelor în discuţie expun o presupoziţie negativă cu privire la caracterul adevărat al complementului înainte de timpul critic asociat lor:

[5.05.] *He solved the problem and he failed to solve it.

5.1. O ultimă caracteristică a acestor verbe implică terminarea unei încercări active; *fail* trebuie să fie asociat cu un dublu sens:

[5.06.] He failed to solve the problem.

[5.07.] He failed to arrive.

Mai mult, *fail* poate implica şi continuarea încercării active după timpul critic:

[5.08.] He failed to solve the problem and then he went on trying to solve it.

Aceste verbe ale realizării sînt verbe implicative într-un fel diferit de cele ce indică începerea sau continuarea acţiunii.

5.2. Un alt element care ar putea să ne ajute în identificarea tipului de complement selectat de o clasă de verbe este elementul intenţional din partea agentului:

[5.09.] They wanted to dance.

În cazul verbelor de tipul *want, decide* presupoziţia este negativă, lucru care determină complementul să selecteze complementizatorul [for-to]. Din punctul de vedere al intenţiei, verbele ce indică începerea, continuarea, reluarea acţiunii expun o ambiguitate semantică, deoarece un sens poate fi asociat cu *intenţie*:

[5.10.] John began studying English.

şi atunci complementul gerundial este acceptat, iar dacă elementul intenţional este exclus din descrierea verbului, atunci numai complementul infinitival este acceptat:

[5.11.] The stone began to roll downhill.

Este de remarcat faptul că verbele implicative şi negativ-implicative nu prezintă o opoziţie între timpul verbului principal şi timpul verbului din propoziţia complement:

[5.12.] *Yesterday he succeeded to solve the problem tomorrow.

în timp ce această opoziţie este posibilă dacă verbul este neimplicativ, dar în acest caz complementul gerundial nu este admis[4]:

[5.13.] Yesterday he decided to solve this problem tomorrow.

[4] Verbele de percepţie fizică se încadrează într-o clasă specială, deşi ele acceptă atît un complement infinitival, cît şi un complement gerundial.

6.0. În concluzie, putem spune că verbele cognitive acoperă în general verbele de percepție, cunoaștere care acceptă atît complementarea infinitivală, cît și complementarea gerundială, în timp ce verbele modalității acoperă verbele de intenție și voință ce acceptă complementarea infinitivală, precum și verbele ce indică începutul sau terminarea unei acțiuni, verbele care acceptă atît complementarea infinitivală, cît și cea gerundială:

[6.01.]	presupoziție	implicație
1. negativ-implicative		
a. finish, stop, avoid, neglect, fail, complete	+	−
b. remember, regret	+	−
c. continue	+	−
2. implicative		
a. begin, continue, start, [succeed, fail]	−	+
b. remember, regret	−	+
c. continue	+	+
3. non-implicative		
a. want, decide, intend etc.	×	×

Amîndouă clasele de verbe există și în engleză și în română, și există o corespondență foarte strînsă între presupozițiile și implicațiile acestor verbe în ambele limbi. Ambele clase au tendința de a dezvolta sensuri specializate în construcții-complement. Acest model de polisemie implică deseori schimbări subtile în presupozițiile și implicațiile verbelor. Acestea nu sînt doar schimbări diacronice în înțeles, ci validează afirmații despre structura semantică sincronică.

Selectarea complementizatorului de construcțiile complement nu este determinată de presupozițiile sau implicațiile verbelor din propoziția dominantă, deoarece condiția unei presupoziții este satisfăcută de un factor extralingvistic, după cum nici selecțiile restrictive nu sînt acelea care impun condiții asupra naturii complementului din propoziția complement [5]. Presupoziția este o condiție a cărei satisfacere este atît necesară, cît și suficientă pentru ca un enunț să existe, pe cînd o restricție selectivă este o condiție a cărei satisfacere este necesară și suficientă pentru ca un constituent al enunțului să aibă înțeles. De aceea, ele nu pot fi

[5] Restricțiile selective nu sînt cerințe pe care sensul unității lor lexicale le impune asupra altor constituenți, ci sînt mai degrabă presupoziții despre referințe intenționale ale acestor constituenți.

asimilate una alteia. De fapt, în cazul selecției restrictive, condiția este întotdeauna satisfăcută de sensul unui constituent din propoziția în al cărei sens figurează și restricția respectivă. O presupoziție nesatisfăcută nu poate rezulta dintr-un enunț, pe cînd o restricție selectivă nesatisfăcută poate, dar enunțul va fi semantic anormal.

ABSTRACT

This paper deals with the semantic structure of three classes of verbs which we classified with respect to the complement they accept. The first class includes verbs that accept only gerundial complements (finish, stop, avoid, neglect, fail, etc.), the second, verbs that accept only infinitival complements (want, decide, intend, etc.) and the third, verbs that accept both infinitival and gerundial complements (begin, continue, start, etc.). Special attention was given to the semantic properties that characterize the relation between the verbs and complements. We tried to establish the way in which the presuppositions and implications exhibited by these verbs determine the selection of the complement.

Iunie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

TRANSCRIEREA FONETICĂ IMPRESIONISTĂ ŞI PROBLEMA DELIMITĂRII UNITĂŢILOR LEXICALE

DE

MAGDALENA VULPE

0. Sistemul de notaţie fonetică utilizat în dialectologia românească a fost, în mod consecvent şi, adeseori, programatic [1], i m p r e s i o n i s t, încadrîndu-se în tradiţia dialectologiei romanice. Cercetătorii care, în anii din urmă, s-au ocupat de culegerea şi publicarea sistematică a materialului dialectal [2] au adoptat fără rezerve acest punct de vedere, străduindu-se să evite „normalizarea" secvenţelor sonore înregistrate; menţionăm, în acest sens, eliminarea semnelor ortografice de punctuaţie şi a literelor majuscule din transcrierea fonetică a textelor dialectale publicate, începînd cu anul 1973, de Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, precum şi introducerea unui sistem convenţional pentru redarea — măcar aproximativă — a segmentării intonaţionale a textului [3].

Nu este mai puţin adevărat că transpunerea în scris a materialului înregistrat pe bandă sonoră nu poate fi redusă la o operaţie strict mecanică. Fidelitatea în notarea variaţiilor individuale sau momentane de rostire este limitată de 'filtrul acustic' al dialectologului, rezultat al interacţiunii unor particularităţi psiho-fiziologice cu originea dialectală şi cu formaţia lingvistică a acestuia [4].

Practica anchetei pe teren şi, în mod special, practica transcrierii de pe bandă a textelor orale pun în evidenţă existenţa unui al doilea filtru, pe care l-am numi a n a l i t i c sau i n t e r p r e t a t i v şi care, prin natura sa, se opune principiului notaţiei impresioniste. Intervenţia filtrului interpretativ devine inevitabilă ori de cîte ori c a r a c t e r u l c o n t i n u u a l s e c v e n ţ e l o r v o r b i t e vine în contradicţie cu

[1] Vezi Sextil Puşcariu, *Prefaţă* la ALR I/1, p. 10; Emil Petrovici, *Prefaţă* la ALRT, p. V; B. Cazacu, *Prefaţă* la NALR — *Olt.*, p. VIII; [Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan], *Introducere* la ALRR — *Maramureş*, p. IX; Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier"*. I. *Texte. Sintaxă*, Bucureşti, 1973, p. XXV; *Texte dialectale. Muntenia* I [= TDM I], sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973, p. XVIII.

[2] Ne referim, în primul rînd, la autorii atlaselor lingvistice regionale şi la cei ai volumelor de texte dialectale, publicate sau în curs de publicare.

[3] Vezi TDM I, p. XVII—XIX.

[4] Cf. K. Jaberg und J. Jud, *Transkriptionsverfahren, Aussprache- und Gehörsschwankungen. Prolegomena zum „Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz"*, în ZrPh., 47, p. 181, 187—194.

convenţia grafică a reprezentării discrete a cuvintelor.

Înainte de a trece la exemplificări, este, poate, util să subliniem importanţa modificărilor suferite de aspectul fonic al cuvintelor în fonetica sintactică [5], modificări cu atît mai numeroase şi mai substanţiale cu cît pronunţarea este mai puţin supravegheată şi debitul verbal mai mare.

1. Stabilirea numărului de unităţi lexicale în care se divide, la o analiză, lanţul vorbirii ridică o primă serie de probleme.

1.1. Interpretarea secvenţei sonore poate pune pe cercetători în situaţia de a alege între două enunţuri omonime, ambiguitatea situîndu-se fie la nivelul semantic, fie la cel sintactic [6].

1.1.1. În primul caz, omonimia poate fi, în mod excepţional, indiferentă din punctul de vedere al caracterizării graiului respectiv:

— [După ce se încheagă săpunul, rămîne leşia] *că ştii* [...] *se face* {*ca-m piflíę* / *cam piflíę*} *-aşa dedesupt/ răutate-aşa/* [7], TDM III, 144/28.

De cele mai multe ori, în secvenţele ambigue pot fi detectate lexeme marcate dialectal (pe care, probabil, transcriptorul le va prefera soluţiei 'neutre'):

— [Lupul] {*îm vărsáse* / *îmvărsáse*} *aici o tainiţă de sînge*, TDM II, 19/2.

Productivitatea, în aria dialectală muntenească, a prefixului verbal *în-*, pe de o parte, participarea afectivă intensă a povestitorului, pe de altă parte, fac echiprobabilă prezenţa verbului *a învărsa* [8] „a vărsa" şi a dativului etic.

1.1.2. Literarului *tatăl* (meu, lui etc.) îi corespunde, în graiurile de tip muntenesc, secvenţa sonoră {*tátal*}. Interpretată fie ca o variantă fonetică a formei articulate literare, fie ca forma articulată populară [9] *tata* urmată de articolul posesiv, ea a fost transcrisă *tatal fetii* (GN I, 16), *tata-l meu* (ALR I/2, h. 152, punctul 760) sau, mai frecvent, *tat-al meu* (TDM I, 270/11 *passim*, cf. ALR II s.n., vol. VI, h. 1573). Ultima interpretare este sprijinită de exemple ca *tata al meu i-a rămas... inima la nevasta mea* (TDM I, 374/21) (ce e drept, rar întîlnite), de frecvenţa, în vorbirea populară, a construcţiilor de tipul *un frate-al meu* [10] (TDM III, 443/2), precum şi, mai cu seamă, de coincidenţa răspîndirii acestei forme cu aria articolului posesiv variabil după gen şi număr (cf. ALR II s.n., vol. VI, h. 1665).

---

[5] Marius Sala, *Cîteva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale" culese de E. Petrovici*, în SCL, VI, 1955, nr. 3—4, p. 223—238; Emil Petrovici, *Forme absolute şi forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obişnuită şi în transcrierea fonetică*, în FD, III, 1961, p. 57—60; Sextil Puşcariu, *Limba română*. II. *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 180—185.

[6] Vezi şi *infra*, **2.**

[7] Am literarizat exemplele citate, cu excepţia secvenţelor pe care le discutăm, izolate prin semnul convenţional { }; cînd nevoile demonstraţiei o cer, grafia acestora nu reproduce întocmai grafia originală.

[8] Atestat de TDRG, s.v.

[9] Cf. TDRG, s.v. *tată*.

[10] Analogia sintactică nu merge pînă la identitate, deoarece trăsăturile semantice ale subst. *tată* interzic combinarea lui simultană cu pronumele nehotărît şi cu un posesiv.

1.2. Printre inovațiile limbii vorbite, a fost semnalată transformarea unor s i n t a g m e din limba comună în lexeme cu circulație teritorială limitată [11]. Procesul, surprins în desfășurarea lui, îl pune pe dialectolog în fața unei variante a alternativei: unul sau mai multe cuvinte? Iată cîteva exemple:

1.2.1. Secvențele *{(a)cóloșà}* și *{(a)îcașà}* se remarcă prin frecvența lor în textele dialectale muntenești și oltenești (cf. TDO, 101/11, 102/5 *passim*; TDM I, 414/21, 418/21, 423/22, 470/12 *passim*; TDM III, 410/23 *passim*). Putem oare considera cele două adverbe — de loc și de mod — ca fiind aglutinate sau este vorba numai de eliziunea uneia din vocalele în contact?

Cu toată prudența impusă de lipsa unei cercetări speciale (incluzînd o situație statistică), avansăm ipoteza că, cel puțin în graiurile din sudul Olteniei și din sud-vestul Munteniei, adverbul *așa* se află într-o fază avansată de desemantizare; pierzîndu-și caracterul modal-deictic, el funcționează, adeseori, ca un fel de 'particulă de întărire' pe lîngă un adjectiv sau un adverb (cf. *am făcut o căsuță mică / o colibiță // micuț-așa*, TDM I, 465/16) sau, pur și simplu, ca un cuvînt de umplutură (cf. *ș-am băgat și io ginere-n casă / [...] ... am făcut și noi așa aici așa /*, TDM I, 465/29—30; *și-l țîi afară într-un șopron / [...] într-un șopron la umbr-așa*, TDM I, 470/25—27). Valoarea de automatism verbal iese cu deosebire în evidență în asocierea lui cu adverbele pronominale de loc, cu care *așa* face, cel mai adesea, corp comun:

— *se scoală d-{îcajá} și pune mîna {aîcașà}*, TDM III, 410/23;
— *cînd m-am dus {acóloșà}*, TDO, 101/11;
— *ș-am pus-o-n tocul ușii {cóloșa}*, TDM I, 414/21.

În favoarea ipotezei aglutinării pledează etimologia interjecției *{ălaișá}* (TDM I, 332/27, cu numeroase variante [12], ca: *{àlăișá}*, ALRT, 301/21, *{hălaiją̆}*, ALRT 293/17 și *{ărăișá}*, TDM III, 544/1, cf. 543/29), chiuitură specifică jocului de călușari. Proveniența acesteia dintr-o interjecție (atestată, sub forma *hălăi* și cu aceeași valoare, în TDM I, 412/10) 'întărită' de *așa* este confirmată de prezența adverbului în rima strigăturii:

— *Hălai jă̆ și iar așá*, ALRT, 293/17;
— *iar‿ai-ș̆ă! / ăla-i-ș̆ă! / iar aș̆ă pă dincoa-ș̆ă!*, TDM I, 332/27.

Pe de altă parte, este evident că procesul de aglutinare a grupurilor adverbiale discutate nu s-a încheiat, după cum demonstrează exemplele de tipul:

— *pe* **coló așă**, TDM I, 423/9;
— *ți-o strîngea* **aicea așa** */ îți punea glamnica aici așa la inimă*, TDM I, 423/22.

De aceea, soluția prudentă adoptată de autorii volumelor de texte din Oltenia și din Muntenia ni se pare justificată în principiu, dar inconsecventă în aplicarea ei practică: grafiile *(a)colo-șa*, *dîncoa-șa* oglindesc o fază mai avansată a procesului în curs decît *(a)îc‿așa*, diferențiere care nu se justifică, cu atît mai mult cu cît varianta *aîca* este curentă în zonă (cf. TDM I, 421/8, 423/22 *passim*).

[11] Cf. Ion Ionică, *Note lingvistice*, în FD, IX, 1975, p. 200—201.
[12] Varietatea interpretării lexematice reiese, parțial, din grafia exemplelor citate *infra*.

1.2.2. Problema segmentării în unităţi lexicale se pune şi pentru unele răspunsuri obţinute, în anchetele pentru atlasele lingvistice, la întrebarea „nevastă de-al doilea" [13]. Pe lîngă tipul lexical din titlul hărţii, a fost înregistrat, în special în graiurile sudice, tipul *nevastă de-a doua oară* (vezi ALR I/2, h. 281, punctele 51, 268, 289; NALR-*Olt.*, h. 182, punctele 925, 961, 971, 976). În centrul Munteniei, într-o arie relativ compactă, apare, ca unică formă, contragerea *d-a* {*dóra*} (vezi ALR I/2, h. 281, punctele 760, 786, 896, 900, 926, 940; cf. şi materialul nepublicat al NALR — *Muntenia şi Dobrogea*). Caracterul monolexematic al secvenţei sonore ni se pare neîndoielnic [14], cu atît mai mult cu cît ea apare şi în alte contexte, în aceeaşi arie dialectală (de exemplu *mamă d-a dora*, TDM I, 375/12). Dificultăţi de interpretare se ivesc însă la transcrierea formelor intermediare, notate la periferia acestei arii: *d-a-da-u̯ári* (punctul 3), *d'i-a du-u̯ára* (punctul 859), *de-a-dua-u̯ara* (punctul 880; toate în ALR I/2, h. 281), *de-a dóu̯a ra* (NALR-*Olt.*, h. 182, punctul 979), *d-a du̯óu̯ora* (NALR — *Muntenia şi Dobrogea*, punctele 792 şi 794), *d-a du̯úu̯ora* (*ibidem*, punctul 795), *de-a dóora* (*ibidem*, punctul 826) etc.

1.2.3. În graiurile de tip moldovenesc, sintagma (cu valoare adverbială) *a doua zi* se prezintă fie sub forma {*a dóozia*} (TDM II, 506/14, 700/17, 702/16, 707/12, cf. 472/11; ALRT 231/9), fie sub forma {*a dóu̯za*} [15] (ALRT 202/16, 218/19, cf. 199/10, 200/23, 220/16). Modificările morfofonetice suferite de ambele elemente ale sintagmei [16] (numeralul este nearticulat, iar substantivul *zi* îşi schimbă, numai în acest context, terminaţia) ne îndreptăţesc să vedem în {*dóu̯za*} (şi în variantele lui fonetice) un singur cuvînt [17] (devenit, pentru unii vorbitori, neanalizabil, după cum atestă secvenţa *a doozoza zî*, înregistrată în 1972, de la o informatoare din Botuş, comuna Fundu-Moldovei, jud. Suceava). În această situaţie, ar fi logic ca şi articolul *a* să fie alipit acestui adverb, cu care nu mai poate contracta relaţii sintactice; adverbul moldovenesc *adouza* corespunde întocmai, ca sens şi funcţie, bănăţeanului *mînezi* [18].

1.3. Efectele segmentării variabile a fluxului sonor în cuvinte se pot răsfrînge şi asupra imaginii structurii morfologice a graiului.

În răspunsurile la partea morfologică a chestionarului, toţi anchetatorii pentru NALR — *Muntenia şi Dobrogea* [19] au notat, la conjunctivul perfect, forma {*so*} *fi* (cîntat, tuşit etc.), înregistrată, dealtfel, şi

---

[13] Nr. 233 în chestionarul ALR, nr. 635 în chestionarul NALR.

[14] Cf. TDRG, s.v. *doilea*; „Die Folge *a dóŭa oără* « das zweite Mal » lautet LV. meist *a dóaoră*, auch *a dóoară*, *a dóară*, *a dáoră*"; cf. şi felul în care E. Petrovici a notat majoritatea răspunsurilor de pe harta nr. 1786, „a doua oară", în ALR II s.n., vol. VI, precum şi derivatul [mamă] *adăorâtă*, atestat în NALR—*Olt.*

[15] Cf. TDRG, s.v. *doilea*.

[16] Situaţia este identică pentru formaţia, cu mult mai rar folosită, *a trîiza*, cf. *Texte dialectale*, publicate, sub redacţia lui R. Ia. Udler, de A. N. Dumbrăveanu şi E. N. Constantinovici, vol. II, partea I. Supliment la *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), Chişinău, 1971, p. 95.

[17] E. Petrovici, în ALRT *passim*, îl şi scrie ca atare; la fel V. Şandru, în BL, I, 1933, p. 99/15 şi TDRG, *loc. cit.*; cf. însă ALRT, 179/28: *a doua-ga*, cu numeralul articulat.

[18] Vezi DLR, s.v.

[19] Nu ne-am propus, aici, stabilirea ariei geografice a fenomenului.

în texte. Următoarele motive ne împiedică să considerăm acest *o* drept pronume personal feminin în acuzativ:

a) în majoritatea cazurilor, anchetatorii au evitat, în mod conșecvent, formularea întrebării în așa fel încît ea să conțină un obiect direct;

b) particularitatea menționată apare și în conjugarea verbelor intranzitive (am găsit, de exemplu, 27 de atestări pentru *{so} fi tușit*; *{so} fi fost a doua zi*, TDM III, 1094/4);

c) *{so}* precedă un verb tranzitiv al cărui obiect direct, exprimat în enunț, nu poate fi pronominalizat prin *o*:

— *vecinul {so} fi cheltuit două mii, n-a cheltuit mai mult* (comuna Crevedia, jud. Ilfov);

d) obiectul indirect pronominal este plasat după *o*:

— *și* [pe] *care* [copii] *i-apuca nu mai scăpa // ori {so}-i fi făcut de ce...* //, TDM III, 424/15—16.

Pe de altă parte, interpretarea secvenței *{so}* ca o variantă fonetică a conjuncției *să*, specializată, într-o arie limitată, la rolul de marcă a conjunctivului perfect, este contrazisă de exemplele următoare, culese din aceeași zonă:

— *să n-o fi tușit* (Grindu, jud. Ialomița; material NALR);

— *primăvara urzici să le-o fi dat* (Crevedia, jud. Ilfov);

— *și pe sus să ne-o fi dus* [pe noi] / *și tot se rupea* [roaba] //, TDM III, 423/25.

Valoarea semantică și funcția sintactică a acestui *o* nu reies din context.

Prelucrarea întregului material NALR va oferi, poate, soluții la această dilemă pe care ne mulțumim, pentru moment, s-o semnalăm.

2. Simplificarea grupurilor consonantice apărute în fonetică sintactică are drept urmare, în mod frecvent, dispariția lui *-t* de la participiile trecute [20]. Acest fenomen poate duce la apariția unor omonimii la nivelul enunțului [21], a căror soluționare nu mai afectează inventarul lexical al graiului [22], ci — prin intermediul structurii morfo-sintactice a enunțului — inventarul de construcții sintactice.

În exemplele:

— *punea o copaie mare/ d-aste* $\left\{\begin{matrix} dă\ spălá\_cum \\ dă\ spălá\ cum \end{matrix}\right\}$ *să spun*, TDM III, 422/8;

— *că se punea patru tînjăli* $\left\{\begin{matrix} dă\ cărá\_páili \\ dă\ cărá\ páili \end{matrix}\right\}$, TDM III, 107/18,

secvențele sonore *{dă spălá}* și *{dă cărá}* pot fi interpretate fie ca supin cu funcție atributivă („d-astea de spălat cum să spun", „tînjeli de cărat paiele"), fie ca *de* (conjuncție) + verb la indicativ imperfect — realizare a subordonatei atributive considerată specifică graiurilor muntenești [23].

[20] Cf. M. Sala, *op. cit.*, p. 234; E. Petrovici, *op. cit.* p. 58; S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 180.
[21] M. Sala, *op. cit.*, p. 236, citează numeroase asemenea exemple din ALRT.
[22] Cf. *supra*, **1.1.**
[23] Cf. N. Drăganu, *Conjuncțiile* **de** *și* **dacă** (*Un capitol de sintaxă românească*), în DR, III, 1922—1923, p. 268—269.

3. Utilizarea în transcrierea fonetică a semnului de legătură /‿/, care „atrage de fapt atenţia cititorului că între sunetul final al unui cuvînt şi cel iniţial al cuvîntului următor s-a produs o acomodare sau o asimilare obişnuită în interiorul cuvîntului" [21], obligă pe dialectolog să distingă între formele conjuncte [25], rezultate prin fonetică sintactică (şi avînd un caracter popular), şi formele absolute omonime, cu statut de fenomen dialectal.

3.1. Dispariţia consoanei finale a participiului din formele de perfect compus al indicativului, obişnuită înaintea unui cuvînt cu iniţială consonantică, a fost observată, uneori, şi înaintea unei vocale (sau semivocale):

— *am avú‿o fărîmă de magaziị-aiíca*, TDM II, 697/17;

— *mị-a da‿op‿pogóne de pămînt*, TDM II, 625/12;

— *aṇ‿lăsá‿u̯óile*, TDM III, 448/12;

— *„si voi ĉ-as‿făcú?"‿„am fuĝít"* // TDM III, 448/18—19.

De la informatoarea citată în TDM III, am notat, în conversaţie, secvenţele *a astupá úşa* şi *m-am čertá odátă cu‿ea* [26].

Participiile menţionate reprezintă, probabil, gramaticalizarea formelor — foarte frecvente — apărute în *sandhi* [27]. Oricare ar fi explicaţia fenomenului, legarea acestor forme de cuvîntul următor prin semnul grafic /‿/ (avînd valoarea specificată mai sus) nu se justifică. Se ridică însă întrebarea: prezenţa într-un grai sau, mai restrîns chiar, într-un idiolect a acestor participii cu finală vocalică în poziţie absolută permite oare notarea 'detaşată', fără /‿/, a t u t u r o r participiilor cu finală vocalică? Răspunsul afirmativ implică recunoaşterea unei particularităţi morfologice dialectale, a cărei existenţă, chiar într-un stadiu incipient, poate fi dovedită numai pe baza studierii atente a distribuţiei şi a randamentului funcţional al acestei inovaţii.

3.2. Tot în fonetică sintactică, şi anume înaintea unei iniţiale consonantice, consoanele finale (în special *-r*, *-m*, *-n*) pot pierde pe 'pseudo-*i* final' [28]:

— *era* **pătur‿dî** *colo pînă colo* //, TDM III, 411/14;

— **u̯ámen‿mai** *mulţi*, TDM III, 106/19;

— *nu-*m**‿pláče**, TDM III, 666/7.

În unele graiuri, aceste forme au fost însă înregistrate şi izolate de context, ca răspuns în anchetele pentru atlase (cf. ALR II s.n., vol. II, h. 394; vol. V, h. 1395, 1396), sau în contexte care nu pot explica fenomenul durificării finalei (precedînd o pauză sau o vocală):

— *îl făceam aşa şîrî* / **stógur** / *şi-ncepeam la urmă să... treierăm*, TDM III, 106/18;

— *spălătur‿dă la vase* / **grăsímur** *astea-i place foarte mult* [porculuí], TDM III, 165/5;

---

[24] ALRT, p. V.

[25] Am adoptat terminologia utilizată de E. Petrovici în FD, III, 1961, p. 57.

[26] Cadre didactice de la şcoala din localitate (Crevedia, jud. Ilfov) ne-au semnalat această pronunţare la elevi.

[27] Cf. Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 181, despre dispariţia lui *-c* din sufixul *-esc* în meglenoromână şi istroromână.

[28] Cf. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 59; M. Sala, *op. cit.*, p. 235—236.

— *la fo... patru* **lun** *a primit-o*, TDM III, 191/26;

— *adă-m̄ aici un chil de vin / adu-m̄ sifon*, TDM III, 665/1.

Și în acest caz, utilizarea în notație a legăturii /‿/ ar trebui condiționată de o cunoaștere aprofundată a morfonologiei graiului respectiv. În practică, o parte dintre colaboratorii volumelor de texte dialectale publicate de Centrul de cercetări fonetice și dialectale s-au ghidat, în această chestiune, exclusiv după impresia auditivă, distingînd grafic secvențele continue de cele discontinue, în timp ce alții au notat de preferință finale dure urmate de pauză, considerîndu-le elemente de sistem. În mod analog a fost interpretată existența, relativ frecventă în Muntenia, a lui *e-* fără preiotare, atestat atît după o consoană finală, cu care, în vorbire, formează o singură silabă (exemplu: **cînd‿ei** *învia*, TDM III, 119/19), cît și după vocale (ex.: *nu* **pre̯a e**, TDM III, 168/7).

4. O ultimă chestiune pe care o semnalăm (fără a discuta toate situațiile particulare) este aceea a dificultăților de grafie suscitate de grupurile de cuvinte în care a m b e l e s u n e t e (de obicei, vocale) aflate în contact — finala celui dintîi și inițiala celui de al doilea — se modifică.

M. Sala [29] citează un mare număr de exemple (extrase din ALRT) oglindind faze succesive ale evoluției: hiat > diftong > diftong cu acomodarea vocalei la timbrul semivocalei > eliziunea semivocalei. Completăm lista cu un fenomen curent în graiurile muntenești [30], manifestat în sintagme de tipul: subst. masc. articulat + pron. demonstrativ (sau articol adjectival): *băe̯átu̯-ăl mare* (TDM III, 3/8) → *băe̯àtu̯-ŏsta* (TDM III, 666/4) → *capu̯-óla* (TDM III, 286/11) → *băi̯eṭélu̯-ŏla* (TDM III, 410/27) → *àn-óstîlaltu* (TDM III, 607/17).

Fazele intermediare atestate justifică grafia (consecvent adoptată în TDM [31]) de tipul *àn‿óstîlaltu*; sunetul *o* din secvențele de acest fel poate fi însă interpretat și ca o reducere a diftongului *uă* și, ca atare, el 'ține', în aceeași măsură, de primul, ca și de al doilea cuvînt.

Nu întotdeauna, sunetul nou, apărut la limita a două cuvinte, poate fi atribuit în mod plauzibil unuia dintre acestea. În aromână [32], caracterizată printr-un debit verbal rapid, *-u* final este adesea în contact cu *a-* protetic. Evoluția diftongului rezultant la *o* este atestată încă din secolul al XVIII-lea, la Daniil Moscopoleanul. Secvența λιορσσῆνε, notată de Daniil [33] în *scriptio continua*, reprezintă contragerea sintagmei *l'u arșine* „îi e rușine"; transcrierea lui Papahagi [34], *l'-o-rșine*, sugerează faptul că *o* nu aparține nici unuia din cei doi termeni — cînd, de fapt, el ține de amîndoi. Graiurile aromânești contemporane oferă numeroase exemple de acest fel.

---

[29] *Op. cit.*, p. 225—227.

[30] Deși M. Sala, în *op. cit.*, p. 226, îl citează ca pe un caz particular.

[31] Din exemplele citate de Sala, p. 225 *passim*, reiese că notația din ALRT este puțin consecventă; cf. *acól-o̯m stat, s-o̯pucát*, dar *o̯-prindě, s-o-dunát*.

[32] Exemplele, ca și explicația lor, ni le-a comunicat colegul Nicolae Saramandu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

[33] Vezi *Das Lexikon Tetraglosson des Daniil Moschopolitis*. Neu ediert von J. Kristophson, în „Zeitschrift für Balkanologie", X, 1974, nr. 1, p. 80/959.

[34] P. 175, apud *ibidem*.

5. *Concluzii.*

5.1. Luînd în discuţie cîteva situaţii particulare, ivite în procesul transcrierii fonetice a materialului dialectal, am urmărit să demonstrăm faptul că, uneori, simpla identificare a sunetelor vorbirii şi a nuanţelor lor se dovedeşte insuficientă; dialectologul se vede obligat să procedeze, încă înaintea transpunerii sunetelor în semne grafice, la o analiză lingvistică şi să opteze pentru una din mai multe interpretări posibile [35].

5.2. Dificultăţile semnalate sînt legate fie de segmentarea continuului sonor în unităţi lexicale discrete — cercetătorul trebuie, în acest caz, să le determine numărul (vezi sub **1.**) sau limitele (vezi sub **2.** şi **4.**) —, fie de stabilirea prezenţei sau a absenţei unor fenomene de *sandhi* (vezi sub **3.**).

Situaţiile care solicită participarea 'filtrului interpretativ' al dialectologului încă din faza transcrierii materialului pot fi rezultatul unei contradicţii dintre principiul notaţiei strict fonetice şi o anumită tradiţie etimologizantă, în virtutea căreia unităţile lexicale dialectale trebuie corelate cu corespondentele lor literare (vezi discuţiile de sub **1.1.2.**, **1.2.2.**, **1.2.3.** şi **4.**).

5.3. Opţiunea pentru una din soluţiile grafice posibile trebuie să ţină seama de particularităţile lingvistice ale subcodului local dat. Pe de altă parte, soluţia adoptată influenţează imaginea pe care un cercetător şi-o face, pe baza materialului, despre structura morfonologică, sintactică şi lexicală a graiului respectiv. Ieşirea din acest cerc vicios este posibilă numai cu condiţia specificării detaliate a normelor grafice urmate [36], norme care funcţionează ca o ipoteză de lucru [37].

5.4. Comentate, aici, din unghiul metodologiei transcrierii fonetice, exemplele prezentate de noi pot servi ca punct de plecare pentru cercetări asupra unor probleme de lingvistică generală ca omonimia la nivel sintagmatic (condiţii de apariţie, tolerabilitate, solu-ţionare), rolul foneticii sintactice în inovaţia lingvistică sau coexistenţa, în acelaşi sistem, a inovaţiei cu tradiţia.

Mai 1975

Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice
Bucureşti, str. Nikos Beloiannis, 25

[35] Cf. K. Jaberg und J. Jud, *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument. Kritische Grundlegung und Einführung in den Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Halle (Saale), 1928, p. 202—207.

[36] Cf. Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier". I. Texte. Sintaxă*, Bucureşti, 1973, p. XXVI—XXIX.

[37] Cf. K. Jaberg und J. Jud, *op. cit.*, p. 207.

ÎN LEGĂTURĂ CU TEORIA EXPANSIUNII A LUI A. MARTINET (I)

DE

VIOREL HODIȘ

Ocupîndu-se de procesul constituirii mesajelor, André Martinet consideră că mecanismul dezvoltării acestora îl constituie expansiunea:

„Numim *expansiune* orice element adăugat unui enunț care nu modifică raporturile reciproce și funcția elementelor preexistente. Dacă enunțul [primar, n.n., V.H.] constă dintr-un monem [1] predicativ izolat, orice adăugare a altor moneme care nu modifică caracterul predicativ al monemului primitiv reprezintă o expansiune a predicatului inițial; [...] pornind de la enunțul românesc *mergi!* obținem prin expansiune *mergi repede!* cu un monem autonom, *mergi să-l cauți* cu o sintagmă dependentă cu bază predicativă, *mergi la vecină!* cu o sintagmă autonomă, *mergi repede să-l cauți la vecină!* cu trei din aceste elemente reunite. Într-un anumit sens, putem spune, deci, că totul într-un enunț poate fi considerat ca expansiune a monemului predicativ [...]" [2].

Constatăm, dincolo de terminologia autorului, mai mult sau mai puțin personală, că expansiune este numită orice dezvoltare, sporire a mesajului cu unități lingvistice subordonate unui element regent preexistent. Mai precis, după o definiție mai scurtă a autorului citat, expansiune este „tot ceea ce nu e indispensabil", considerînd indispensabil doar predicatul și „subiectul acolo unde există" [3]. Ajungem astfel la concepția tradiționalistă a clasificării unităților sintactice în principale (subiectul și predicatul) și secundare (celelalte toate), părțile secundare urmînd a fi considerate expansiuni ale celor principale sau ale altor părți de propoziție secundare.

„Este bine ca de la început să distingem între două tipuri de expansiune: expansiunea prin coordonare și expansiunea prin subordonare [s.n., V.H.]" [4].

Cît privește augmentarea mesajelor prin subordonare, asupra căreia s-a teoretizat și exemplificat pînă aici, termenul expansiune ni se pare impropriu, inadecvat, cîtă vreme expansiunea predicatului, spre

[1] Prin *monem* A. Martinet denumește, aici, părțile de propoziție din sintaxa tradițională. Pentru teoria integrală asupra monemului, vezi A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p. 135—168.

[2] *Ibidem*, p. 168—169.

[3] *Ibidem*, p. 169.

[4] *Ibidem*.

exemplu, nu este de aceeaşi natură sintactică — cum ar fi firesc —, adică tot predicativă, ci... completivă sau circumstanţială (pentru „expansiunea atributivă" autorul citat nu dă exemple). Nu aceeaşi rezervă se poate formula cînd este vorba despre celălalt tip de dezvoltare a mesajului — prin coordonare.

„Avem a face cu expansiunea prin *coordonare* [s.a.] cînd funcţia [sintactică, n.n., V.H.] elementului adăugat este identică cu aceea a unui element preexistent în acelaşi cadru, astfel încît am regăsi structura [sintactică, n.n., V.H.] enunţului primitiv dacă am suprima elementul preexistent (şi marca eventuală a coordonării) şi dacă nu am lăsa să subziste decît elementul adăugat: fie enunţul *el vinde mobile*, va exista expansiune prin coordonare dacă după *vinde* se adaugă *cumpără*, precedat de [...] *şi*, care marchează un anumit tip de coordonare; rezultatul va fi: *el vinde şi cumpără mobile*, în care *cumpără* are exact acelaşi rol [sintactic, n.n., V.H.] ca *vinde*, adică rol predicativ, şi în acelaşi cadru, adică în aceleaşi raporturi cu celelalte elemente ale enunţului [...]. Expansiunea prin coordonare poate afecta oricare din unităţile luate în considerare pînă aici [...]: *astăzi şi mîine*, *roşu şi negru*, *bărbat şi femeie* [...]" [5]. Regăsim aici una dintre ideile îndrăgite ale autorului privitoare la unităţile coordonate, fenomen sintactic de care s-a ocupat în mai multe lucrări:

„[...] la coordination est le procédé qui permet de faire figurer dans un même énoncé deux segments linguistiques de fonctions ou de statut identique [...]" [6], idee ce revine şi în prestigiosul „*Le langage*, volume publié sous la direction d'André Martinet", Paris, 1969, volum în care, în loc de „funcţii identice", se utilizează formula „les fonctions équivalentes" [7], termen central, cum se va vedea, în această dezbatere privind fenomenul coordonării.

Expansiunea prin coordonare ni se pare mai bine construită ca teorie, avînd şi meritul că din punct de vedere terminologic nu încap rezerve, expansiunea predicatului (respectiv a unei propoziţii) este de natură predicativă (propoziţie), expansiunea complementului este completivă, a atributului, atributivă etc. A. Martinet prinde aici prin termenul *expansiune* ceea ce matematica şi — după ea — lingvistica matematică numesc *funcţie recursivă*. Recursivitatea limbii (ca şi aceea a oricărui cod) constă tocmai în caracterul nelimitat (teoretic) de aplicabilitate a unor reguli limitate ca număr. Utilizînd aceeaşi regulă, acelaşi algoritm, spre exemplu regula coordonării, poţi să amplifici orice membru al enunţului la infinit (teoretic); practic, acestui proces i se impune o limită din cauza caracterului finit al locvacităţii şi, în egală măsură, al receptabilităţii locutorului şi, respectiv, a interlocutorului. Este aici, credem, şi un ecou al sintaxei tradiţionale, care vorbeşte despre unităţile coordonate „care stau pe acelaşi plan" [8], expresia „acelaşi plan" însemnînd, după opinia noastră, şi „construite recursiv", adică prin reapli-

[5] *Ibidem*, p. 169—170.
[6] Idem, *La linguistique synchronique. Études et recherches*, Paris, P.U.F., 1968, p. 226.
[7] Vezi *Le langage*, Paris, 1969, *passim*.
[8] Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1963, p. 240.

carea aceleiaşi reguli, avînd în consecinţă aceleaşi funcţii sintactice sau funcţii echivalente.

Privită din aceste puncte de vedere, teoria lui A. Martinet, în afara noutăţii terminologice, nu aduce, după părerea noastră, decît puţine contribuţii esenţiale, originale, faţă de celelalte orientări în studiul gramaticii. S-ar putea cita, astfel, ca originală ideea lui A. Martinet de a introduce criteriul relaţiei de echivalenţă în definirea expansiunii prin coordonare, criteriu care scoate în evidenţă mai pregnant ceea ce este esenţial în relaţia de coordonare şi prin ce anume se deosebeşte aceasta de subordonare. Din păcate, însă, autorul nu-şi duce mănoasa idee pînă la capăt, mulţumindu-se să afirme doar, să deschidă o perspectivă.

Din această perspectivă, a cercetării expansiunii prin coordonare ca relaţie de echivalenţă, ne propunem să facem cîteva sumare aprecieri în continuare:

1. Termenii coordonaţi, obţinuţi prin expansiunea de tip coordonativ, sînt investiţi cu *funcţii sintactice echivalente*, adică de aceeaşi valoare, de aceeaşi natură sintactică, „astfel încît am regăsi structura [şi funcţia sintactică a] enunţului primitiv dacă am suprima elementul preexistent [...] şi dacă nu am lăsa să subziste decît elementul adăugat" [9]:

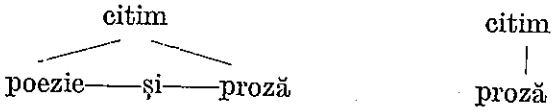

Această precizare a lui A. Martinet este necesară şi binevenită, în contra părerii acelora care consideră că dintr-un lanţ de elemente coordonate *numai primul ar fi angajat în relaţia de subordonare* faţă de termenul regent şi, în consecinţă, numai acesta ar fi investit cu o funcţie sintactică provenită din relaţia de subordonare, celelalte elemente, expansiunea propriu-zisă, nemaiavînd decît funcţia sintactică de coordonate ale primului [10], conform structurării:

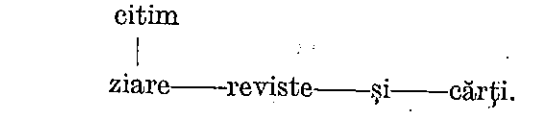

După o asemenea optică, suprimarea primului termen subordonat, care, singurul, ar face joncţiunea între lanţul realizat prin coordonare şi cel realizat prin subordonare, ar trebui să ducă la dizolvarea respectivei fraze; or, realitatea lingvistică — aici de partea lui A. Martinet — este alta: propoziţia rămîne corectă chiar suprimîndu-se primul termen coordonat sau primul şi al doilea; altfel spus, chiar păstrîndu-se un singur termen (indiferent de poziţia pe care o ocupă în lanţul coordonator), inventarul funcţiilor obţinute din sub(supra)ordonare rămîne (subiect—predicat—complement direct). Altceva se pierde, şi anume: cu fiecare ter-

[9] Vezi A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, Bucureşti, 1970, p. 169.

[10] Vezi o opinie originală asupra fenomenului, în D. D. Draşoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971 nr. 2, p. 332: „[...] un al doilea T', coordonat cu un altul, practic nu se subordonează unuia şi aceluiaşi T [...], ci lui T subînţeles ca repetat [...]; dacă nu-l subînţelegem, atunci al doilea T' nu se subordonează lui T [...], iar calitatea sa de subordonat se explică numai prin coordonarea cu primul".

men coordonat suprimat se pierde cîte un complement direct, dar fără a dispărea însăşi funcţia de complement direct din lanţul subordonator cîtă vreme relaţia de subordonare se păstrează. De asemenea se mai pierde, cu fiecare termen suprimat, cîte o funcţie coordonată (noi considerăm calitatea de coordonat drept funcţie sintactică, deosebită de cea provenită din subordonare, cum demonstram în alt loc [11]); iar odată cu dispariţia penultimului termen din lanţ se elimină însăşi relaţia de coordonare. Se mai poate menţiona faptul că prin suprimarea cîte unui termen din lanţul obţinut prin expansiunea de tip coordonativ se pierde cîte un obiect al „citirii" (în exemplul concret pe care operăm), obiect care reprezintă un alt referent, distinct faţă de referenţii „reviste" şi „cărţi".

2. Considerăm că ar fi necesară şi observaţia că, dacă — aşa cum afirmă A. Martinet — toţi termenii coordonaţi sînt echivalenţi, aceştia posedă în egală măsură funcţia provenită din coordonare, deci toţi sînt coordonaţi între ei. Aceasta este o consecinţă a simetriei şi a tranzitivităţii, proprietăţi ce caracterizează relaţiile de echivalenţă, indiferent de natura fizică a elementelor angajate. (În relaţiile: „egal cu...", „frate cu...", „coleg cu...", paralel cu..." etc. — spre a lua ca termeni de comparaţie doar cîteva concretizări ale relaţiei de echivalenţă din afara domeniului limbii — toţi „partenerii" unor asemenea relaţii sînt, axiomatic, „egali", „fraţi", „colegi", „paraleli" etc. cu fiecare dintre ei şi cu toţi în acelaşi timp.)

Astfel, complementele directe (expansiunea de tip coordonativ) din propoziţia *citim ziare, reviste şi cărţi* învederează schema:

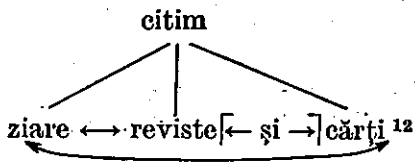

[12]

Sublinierea aceasta nu ni se pare superfluă cîtă vreme mai persistă ideea, neconformă realităţii sintactice desigur, că primul termen al unui lanţ de tip coordonare n-ar fi şi el coordonat cu următorii, ci numai aceştia (b, c, d etc.) cu primul, că relaţia de coordonare ar vehicula informaţia funcţională „coordonat cu..." doar de la dreapta spre stînga, nu şi invers, primul termen *(ziare)* rămînînd doar subordonat, în timp ce toţi ceilalţi *(reviste, cărţi)* ar fi exclusiv coordonaţi [13].

3. O consecinţă a expansiunii prin coordonare, consecinţă care nu a atras atenţia lui A. Martinet, este cea privitoare la *multiplicitatea funcţiilor*. Un anumit membru sintactic realizînd o expansiune prin coordonare ajunge la multiplicitatea respectivei funcţii subordonate; astfel, în exemplul mai sus citat, *ziare—reviste—cărţi* sînt considerate îndeobşte un complement direct multiplu [14].

---

[11] Vezi studiul nostru *Dintr-un viitor lexicon de terminologie sintactică*: *f u n c ţ i a*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Series Philologia, XXI, 1976, p. 32—42.

[12] Prin semnele ⟷ dorim să sugerăm că informaţia sintactică „coordonat cu..." este multidirecţională şi vehiculată în ambele sensuri ale unei direcţii.

[13] A se vedea *supra*, 1.

[14] Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 85 şi D. D. Drăşoveanu, *op. cit.*, p. 325.

Facem aici observaţia că nu acelaşi lucru se întîmplă cu expansiunea prin subordonare, procedeu prin care, cum am văzut mai sus (exprimîndu-ne rezerva în ce priveşte termenul), expansiunea unei anumite funcţiuni sintactice nu multiplică respectiva funcţie, ci duce la alte investituri sintactice, ceea ce constituie punctul vulnerabil, după părerea noastră, al teoriei expansiunii prin subordonare. Am putea formula, credem, astfel această observaţie : un proces de expansiune trebuie, în mod firesc, să ducă la consecinţa multiplicităţii respectivei funcţiuni sintactice şi credem că nu greşim afirmînd că augmentarea unui text care nu duce la multiplicitate nu şi-ar merita numele de expansiune.

4. Exploatînd pînă la capăt consideraţiile anterioare, sugerate sau nesugerate de A. Martinet, realitatea lingvistică ne obligă să constatăm că din orizontalitatea expansiunii prin coordonare şi din verticalitatea lanţului realizat prin subordonare, relaţii întemeindu-se pe unii şi aceiaşi termeni, se iveşte consecinţa *cumulului de funcţiuni sintactice*, în sensul că „peste" funcţiunea obţinută în virtutea subordonării faţă de un anumit regent fiecare termen va mai primi şi o funcţie sintactică provenită din relaţia de coordonare [15]. Astfel, în exemplul nostru, *ziare—reviste—cărţi*, fiecare unitate va îmbina următoarele două funcţiuni sintactice :

— complement direct (funcţie provenită din subordonare) ;

— coordonat copulativ (funcţie provenită din expansiunea prin coordonare) [16].

Explorînd perspectiva deschisă de A. Martinet, mai constatăm că cele două tipuri de expansiuni, respectiv cele două relaţii sintactice, sînt diferite, opuse chiar, şi din alte multe puncte de vedere :

5. După cum afirmă A. Martinet, subordonarea cunoaşte expansiunea unui termen (spre exemplu predicatul) prin alţi termeni sintactici (complemente), adică prin unităţi neechivalente gramatical. Mai precis, putem face menţiunea — inexistentă în textul lui A. Martinet — că într-o relaţie de subordonare neechivalenţa termenilor merge pînă acolo încît regentul este considerat la valoarea sa *morfologică*, indiferent de funcţiunea sintactică realizată, în timp ce subordonatul este întotdeauna considerat în *rolul său sintactic*, indiferent prin ce valoare morfologică este concretizat. Spre exemplu, în propoziţia analizată mai sus, *citim* îşi actualizează exclusiv valenţele sale morfologice (verb, tranzitiv etc.), în timp ce subordonaţii săi sînt cotaţi la funcţiunea lor sintactică impusă de regent (complemente directe).

Aici îşi au sorgintea definiţiile termenilor (şi funcţiilor) subordonaţi (subordonate) :

— complementele : părţi de propoziţie subordonate, care determină verbe, adverbe, adjective, interjecţii ;

— atributele : părţi de propoziţie subordonate, care determină substantive, pronume, alte substitute de substantive ;

---

[15] Fac excepţie, în conformitate cu sintaxa tradiţională, părţile de vorbire fără funcţiuni sintactice (articole, prepoziţii, conjuncţii).

[16] Vezi în extensiune problema cumulului de funcţiuni sintactice în studiul nostru mai sus citat, p. 37, 39, 41.

— elementul predicativ suplimentar (în măsura în care se poate vorbi de o specie sintactică distinctă, dublu subordonată): partea de propoziție care determină un nume și un verb [17].

Spre deosebire de expansiunea de tip subordonativ, cea realizată prin coordonare presupune, cum s-a văzut mai sus, termeni ce își actualizează valoarea sintactică, omogenă, în ciuda valorilor morfologice, care pot fi fluctuante; în propoziția *merg cu tine, cu președintele și cu încă trei dintre cooperatori*, cele trei circumstanțiale sociative *(cu tine—cu președintele—cu trei)* își actualizează valori morfologice eterogene (pronume—substantiv—numeral).

Chiar și în așa-numita falsă coordonare [18], funcția sintactică de c o o r d o n a t i o au toți termenii în egală măsură, sînt, adică, echivalenți, deși funcțiile sintactice provenite din subordonare sînt diferite:

„*Altădată* și *alții* [...] ar fi căutat un făgădău bun" [19].

„[...] *niciodată* și *cu nici un preț* n-a vrut să le vîndă" [20].

6. Mergînd pe linia deosebirilor frapante înregistrate între cele două tipuri de expansiuni (respectiv de relații sintactice), se mai poate observa că relația de subordonare este *binară*, în timp ce coordonarea este *plurală*, adică se poate realiza și între mai mult decît doi termeni (numărul lor fiind teoretic infinit), ca expresie a tranzitivității coordonării, fenomenalizare a echivalenței [21].

Subordonarea este obligatoriu binară, în virtutea caracterului netranzitiv al acesteia, fenomenalizare a relației de dependență. Chiar avînd mai mulți termeni într-un lanț realizat prin subordonare, ca în *obiectivul educației politice*:

obiectivul (a)
↑
educației (b)
↑
politice (c),

vom putea constata că subordonarea se va realiza de fiecare dată exclusiv între doi membri:

a←b: *obiectivul educației*

b←c: *educației politice.*

Nicidecum, însă, nu vom putea considera realizată relația:

a←c: **obiectivul politice* [22], din cauză că relația de subordonare, fiind netranzitivă, nu permite „tranziția" informației de „termen subordonat" peste un altul, intermediar.

Îmbinările de subordonare sînt, cum spuneam, cupluri organizate întotdeauna binar. Realizează o aparentă excepție construcțiile cu ele-

[17] Vezi o bibliografie a problemei și comentarii în studiul nostru *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, în LR, XVI, 1967, nr. 6, p. 485—489 și LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 139—145.

[18] Vezi Em. Vasiliu [și] Sanda Golopenția Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 161.

[19] Exemplu din *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 212.

[20] *Ibidem.*

[21] Despre coordonare ca relație de echivalență, vezi mai pe larg studiul nostru *Coordonarea — relație de echivalență*, în „Buletin științific", seria A, Filologie, Pedagogie, Marxism-leninism, vol. IV, Baia Mare, 1972, p. 74—82.

[22] Vezi exemplul și comentariul în studiul nostru *Natura sintactică a relației apozitive. Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 307—308.

ment predicativ suplimentar, respectiv cu unele din aşa-numitele macrostructuri sau structuri ternare. Excepţie aparentă, considerăm noi, pentru că şi aici — spre exemplu în *fetiţa aleargă voioasă* [23] — relaţiile de subordonare sînt binare; specificitatea fenomenului constă în faptul că un anumit termen sintactic *(voioasă)*, în loc să aducă o singură determinare, faţă de un singur regent, aduce (sau unii presupun aceasta) două determinări — tot binare, considerăm noi — faţă de doi termeni regenţi distincţi, unul nume, celălalt verb [24]:

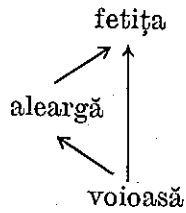

Problema fiind încă în discuţie, nu ne putem institui în posesori ai unei concluzii definitive; cercetările viitoare vor aduce, sperăm, un argument în plus în favoarea tezei ce-o ilustrăm aici.

7. Din punctul de vedere al direcţiilor şi sensurilor de vehiculare a informaţiei sintactice pe care tipul de relaţie o conferă „partenerilor" — problemă nemenţionată în textele lui A. Martinet —, vom putea constata, în final, că subordonarea vehiculează informaţiile „termen subordonat" (cu subvalorile „complement", „atribut" etc.) doar de la termenul regent spre termenul (sau termenii) din subordine, nu şi invers; astfel, în *citim ziare, reviste şi cărţi*, regentul *citim* impune fiecărui subordonat (din lanţul coordonat) sensurile sintactice „subordonat complement direct", dar invers, nu! Spunem, astfel, că sensurile şi valorile sintactice în relaţia de subordonare se vehiculează *unidirecţional* şi într-*un singur sens*, doar de la regent la subordonat (subordonaţi).

Altfel stau lucrurile în coordonare (respectiv în expansiunea prin coordonare): reluînd o idee abia atinsă (*supra*, **2.**), trebuie să precizăm că aici informaţia sintactică „termen coordonat" (cu subvalorile: „copulativ", „disjunctiv" [25]) este vehiculată *bidirecţional* (respectiv *multidirecţional) şi în ambele sensuri*, de la fiecare membru al relaţiei (expansiunii) spre toţi coordonaţii săi, şi invers. O dovadă în acest sens ne-o oferă proprietatea numită tranzitivitate, ce caracterizează, cum prefiguram *supra*, **2.**, relaţia de echivalenţă indiferent de natura fizică concretă a obiectelor angajate în relaţie: dacă un element *a* (sau obiect, luat în sens abstract) se află în relaţia R cu elementul *b* şi acesta în aceeaşi relaţie R cu elementul *c*, atunci şi *a* se va afla în relaţia R cu *c*. În termenii sintaxei tradiţionale: dacă un complement *a* (în textul nostru: *ziare*) este în relaţie de coordonare cu complementul *b (cărţi)* şi acesta în aceeaşi relaţie (de coordonare) cu complementul *c (reviste)*, atunci —

[23] Exemplu citat după Silvia Niţă, *Predicatul circumstanţial*, în LR, VII, 1958, nr. 4, p. 95.

[24] Pentru opinia simplei subordonări a elementului predicativ suplimentar, vezi D. D. Draşoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235—242 şi idem, *Sintagma „verb + adjectiv" — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 256—277.

[25] A se vedea rezervele formulate în legătură cu coordonarea adversativă şi cea concluzivă în studiul nostru *Coordonarea — relaţie de echivalenţă*, citat *supra* (nota 21), p. 81.

în virtutea tranzitivităţii — vom afirma existenţa relaţiei (de coordonare) şi între complementele *a* şi *c* [26].

Toate aceste trei (sau mai multe) direcţii ale relaţiei de coordonare trebuie, firește, văzute ca valabile şi în sens invers, „deoarece ele vehiculează coordonarea simultan în ambele sensuri" [27].

Ajunşi la capătul acestor consideraţii, drept concluzii precizăm că:

— A. Martinet porneşte de la faptele cîştigate de gramatica tradiţională, dar şi de la unele informaţii furnizate de noile orientări în lingvistică, contopindu-le într-o teorie a dezvoltării mesajului, numită *expansiune*. Fără a aduce remarcabile contribuţii originale — ne referim doar la fenomenul sintactic luat în discuţie —, A. Martinet *afirmă caracterul de relaţie de echivalenţă al expansiunii prin coordonare*, fapt important, şi sugerează caracteristicile coordonării ca ilustrare lingvistică a relaţiei de echivalenţă, precum şi opoziţiile esenţiale ale acesteia faţă de aşa-numita expansiune prin subordonare.

— Caracteristicile coordonării ca relaţie de echivalenţă sînt următoarele: *unităţile sintactice* din lanţul coordonator (provenit din expansiunea prin coordonare) *sînt echivalente* din punctul de vedere al valorii lor sintactice; din îmbinarea în aceiaşi termeni a unor funcţii sintactice provenite din subordonare cu altele, provenite din coordonare, se ajunge la *consecinţa cumulului de funcţiuni* sintactice; în expansiunea prin coordonare *caracterul de unicitate al unei funcţii* sintactice se realizează prin *multiplicitatea* acesteia.

— Opoziţiile caracteristice ale coordonării faţă de subordonare sînt — în virtutea criteriului echivalenţei — următoarele: în timp ce subordonarea presupune *termeni neechivalenţi* sintactic, toţi termenii coordonaţi învederează *echivalenţa funcţiilor* lor; subordonarea este o *relaţie binară*, coordonarea este (sau poate fi, adică este virtual) una *plurală*; din punctul de vedere al direcţiilor şi sensurilor de vehiculare a informaţiei sintactice, avem de-a face cu o mişcare *unidirecţională* şi *într-un singur sens* în subordonare, şi anume de la termenul regent către cel subordonat, în timp ce în coordonare aceasta este *bi(multi)direcţională* şi *în ambele sensuri*, adică de la termenul prim spre cel de-al doilea (al treilea etc.) şi viceversa.

— Expansiunea prin coordonare este mai productivă decît cea zisă prin subordonare.

— Posibilitatea amplificării unui termen sintactic prin expansiune este teoretic infinită, dar practic limitată de faptul că puterea de construcţie, ceea ce în alte orientări lingvistice se numeşte performanţă, a autorului mesajului (locutorului), cît şi cea de receptare a destinatarului (interlocutorului) sînt finite [28].

Decembrie 1976

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[26] Vezi demonstraţia mai pe larg, însoţită de o bibliografie a problemei, în studiul nostru *Natura sintactică a relaţiei apozitive. Coordonarea şi relaţia apozitivă în opoziţie cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 302—317.

[27] *Ibidem*, p. 306.

[28] Ideî din acest studiu au constituit obiectul unei comunicări ţinute în decembrie 1975 la Institutul de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca.

CORESI, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589.* Text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1976, 779 p.

Filologia românească înregistrează un nou succes prin apariţia, în condiţii editoriale excelente, a unuia dintre cele mai importante texte coresiene, *Psaltirea slavo-română* din 1577 (CP) în comparaţie cu *Psaltirea românească* (CP_1) din 1570 şi cu *Psaltirea slavo-română* din 1589 (CP_2). Ediţia de faţă, cuprinzînd o introducere bogată, textul Psaltirilor şi un indice exhaustiv, este rezultatul strădaniilor de ani ale Stelei Toma. Editoarea — căreia i se datoreşte şi stabilirea textului şi elaborarea indicelui din *Istoria hieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir (Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973) — face parte din grupul de cercetători format şi îndrumat, încă din anii studenţiei, de regretatul profesor J. Byck, căruia, dealtfel, îi este dedicată ediţia în discuţie.

Nu este prima dată cînd se editează textul psaltirilor coresiene: prima ediţie a *Psaltirii* din 1577 îi aparţine lui Hasdeu (1881), iar I. A. Candrea a avut-o în vedere în ediţia *Psaltirii Scheiene* (1916). O cercetare atentă, ca cea întreprinsă de Stela Toma în lucrarea de faţă, scoate la iveală (vezi *Introducere*, p. 5—6), o serie de carenţe în transcrierea lui Hasdeu a textului *Psaltirii*: omisiuni, cuvinte în plus, lecţiuni eronate, forme gramaticale înţelese greşit; cîteva exemple: *căciu datu* pentru *că ciudatu* (ps. 8/2), *miinilor sale* pentru *miinile sale* (ps. 124/3), *topise* pentru *topi-se* (ps. 74/3). În ediţia sa, după cum se ştie, I. A. Candrea prezintă un text reconstituit al *Psaltirii Scheiene*, pe care îl compară cu alte psaltiri, printre care şi cele coresiene. Nu întotdeauna însă (vezi *Introducere*, p. 6—7) I. A. Candrea a consemnat variantele prezente în Psaltirile coresiene. Din cele arătate mai sus, se poate deduce că deabia acum, după patru veacuri de la data apariţiei *Psaltirii slavo-române* din 1577, textul acesta se bucură de o ediţie critică realizată conform cu exigenţele ştiinţifice.

Ediţia de faţă are în vedere, aşa cum am mai amintit, trei psaltiri, tipărite într-un răstimp de 20 de ani:

1) *Psaltirea românească* scoasă de Coresi la Braşov în 1570, prima psaltire tipărită în limba română, apărută din necesitatea ca românii să aibă „cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor", după cum declară Coresi în epilogul lucrării sale,

2) *Psaltirea slavo-română* din 1577, una dintre primele scrieri bilingve, apărută pentru a pune la îndemîna preoţilor — care cunoşteau din ce în ce mai puţin slavona — textul Psaltirii în ambele limbi, şi

3) *Psaltirea slavo-română* tipărită în 1589 de fiul lui Coresi, Şerban, prezentînd o versiune românească îmbunătăţită (vezi mai departe observaţiile privitoare la *Anexă*).

Dintre aceste trei texte, editoarea a luat ca text de bază *Psaltirea slavo-română* din 1577 din două motive: deoarece unul din exemplarele *Psaltirii* din 1577 aflate în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România are pagini mai multe şi este mai bine păstrat în raport cu celelalte două ediţii şi din cauză că, situîndu-se cronologic între Psaltirile din 1570 şi 1589, scoate mai evident în valoare diferenţele dintre prima şi ultima psaltire coresiană.

Din *Psaltirea slavo-română* sînt cunoscute două exemplare şi, cum exemplarul de bază (de la Bistriţa) are cîteva lacune (vezi tabelul de la p. 12—13), editoarea a trebuit să-l reconstituie cu ajutorul celui de-al doilea exemplar, existent la Biblioteca Academiei. Astfel, caietul 34, în manuscris în exemplarul de la Bistriţa, a fost completat — în facsimile — cu paginile corespunzătoare din dublete. Considerăm că ar fi trebuit să se procedeze în aceeaşi manieră cu paginile deteriorate din exemplarul de la Bistriţa — de exemplu 1^v sau 2^r —, ale căror corespondente erau mai bine conservate în dublet.

Ne aflăm în faţa unei ediţii elaborate după o metodă riguroasă, singura care poate satisface cerinţele actuale; punerea în pagină a textului este excelentă: fiecare pagină cuprinde trei porţiuni distincte: în partea superioară a paginii — a) facsimilele textului din 1577 — cu completările menţionate — în general clar lizibile (excepţiile nu sînt foarte numeroase: 303^v, 201^v, 146^r, 65^v, 66^r, 49^v) şi b) consemnarea diferenţelor faţă de textele din 1570 şi 1589, deosebit de preţioase pentru ulterioare cercetări comparative (puţinele cazuri în care secţiunea dedicată comparaţiei nu cuprinde nici o indicaţie — de exemplu p. 4^v — se explică

prin împrejurarea că în CP_1 şi CP_2 pagina respectivă lipseşte) şi, în partea de jos a paginii, c) transcrierea interpretativă a textului românesc din pagina corespunzătoare.

Sistemul de editare folosit prezintă avantajul că prin transcrierea interpretativă se pune textul la îndemîna unui cerc mai larg de cititori, care-i pot face o lectură cursivă, iar prin prezentarea facsimilelor şi a notelor comparative se dă specialiştilor — lingvişti şi filologi — posibilitatea să opereze confruntarea cu originalul şi să întreprindă cercetări variate de grafie, de fonetică, de istorie a vocabularului etc. Nu putem decît să ne manifestăm satisfacţia că ceea ce preconizam, în linii mari, în 1972 (vezi SCL, XXIII, nr. 2, p. 202) s-a putut concretiza în ediţia de faţă, care reprezintă un progres în comparaţie cu toate ediţiile de texte vechi elaborate în ultimii 15 ani în ţara noastră, datorite, cele mai multe, eforturilor Editurii Academiei Republicii Socialiste România.

Două inovaţii binevenite a adus Stela Toma în modalitatea de alcătuire a indicelui, lucrat cu multă acribie: a) a indicat, între paranteze drepte, la fiecare cuvînt în parte frecvenţa lui în text, operaţie extrem de utilă pentru viitoare studii statistice, şi b) a separat numele comune de numele proprii (făcînd, uneori, distincţiile necesare, de exemplu între *Hristos* n.pr. şi *hristos* „uns", „ales"). Trebuie, de asemenea, salutată ideea de a diferenţia, în indice, cuvintele din textul psaltirii propriu-zise de cuvintele din textul nebiblic al lui Coresi. Din acest ultim punct de vedere este vorba de cele trei rînduri scrise de Coresi la sfîrşitul psalmului 76 (vezi p. 323) şi de epilog (vezi p. 662). Toate cuvintele cuprinse în aceste două texte de limbă română *curentă* sînt prezentate separat de celelalte cuvinte ale textului *tradus*, prin notarea atestărilor respective cu litere şi cu cifre cursive.

Considerăm că în indice sistemul glosării cuvintelor ar fi trebuit extins. Astfel, poate nu ar fi fost inutil ca, pentru cei mai puţin familiarizaţi cu limba română veche, ca şi pentru unii cercetători străini, să se menţioneze sensul unor termeni din limba veche, precum *bucina, ogodit, ogoditor, săblazna, zăpărti, zăpretire, zăslimpi* sau chiar al unor cuvinte care circulă astăzi, dar în limba veche aveau o altă semnificaţie, de exemplu *ciudă* „minune". Uneori, însă, credem că n-ar fi fost necesară glosarea, de exemplu *clătire* „mişcare", *domn* „stăpîn", *feri* „păzi", *lunecare* „cădere" etc. Tot în privinţa notării sensurilor în indice, considerăm că ar fi fost bine să se indice separat în ce contexte unele cuvinte au un sens şi în care altul, de exemplu *întuneric* „lipsă de lumină" şi „zece mii", sau *judeţ* „judecată" şi „judecător" etc. Indicele are un deosebit preţ pentru că pune definitiv în lumină relaţiile dintre *Psaltirea Scheiană* şi Psaltirea Coresi, relaţii evidente, de exemplu, prin cuvintele *rare* care apar — cu aceeaşi frecvenţă — în cele două texte: *barnee, cucură, gimţ, hălăstui, inie, istacti(e), împremieză, încurţi, întort, mojdan, năvodi, onagru, pazie, pănălos, peleş, pogrăzi, povelenie, poveli, povelire, prămăndi, premiezan, slonovni, şchiopa, troscot, vihor, zăslimpi, zăpretire, zăpărti.*

Prin realizarea acestei importante ediţări, Stela Toma a răspuns celor trei scopuri pe care şi le-a propus (vezi p. 8). Într-adevăr, ediţia de faţă

1) oferă posibilitatea să se contureze mai precis profilul celei mai importante personalităţi a culturii româneşti din secolul al XVI-lea, Coresi,

2) scoate în relief drumul parcurs de limba română în decurs de aproximativ două decenii[1]: în CP_2 limba este ceva mai cursivă, topica mai firească, construcţiile perifrastice verbale — de obicei mai greoaie — mai rare, ca să nu mai amintim de cele 198 de cuvinte în plus în comparaţie cu textele precedente, şi

3) pune la îndemîna specialiştilor un material variat de studiu pentru începuturile limbii literare. Ediţia de faţă oferă un cîmp vast cercetării lingvistice, textul/textele punînd numeroase probleme atît în planul limbii literare, cît şi în acela al traducerii. Un „subiect" este sugerat de autoarea ediţiei în *Introducere* (p. 16 ş.u.): raportul între textul român şi textul slav al *Psaltirii*, „fidelitatea" sau „infidelitatea" traducerii, despre care s-au făcut afirmaţii contradictorii. Dealtfel, chiar Stela Toma a schiţat principalele probleme ale traducerii psaltirilor coresiene într-o comunicare ţinută în ianuarie 1976 la simpozionul „Coresi" dedicat traducerii, organizat de Facultatea de limbi romanice a Universităţii din Bucureşti.

---

[1] 20 de ani pot reprezenta o etapă în dezvoltarea unei limbi, în special a vocabularului ei; o dovadă o poate constitui împrejurarea că unele lucrări actuale iau în consideraţie dezvoltarea limbii în perioade chiar mai reduse, de exemplu 17 ani (1955—1971), în P. Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Hachette, 1971, sau chiar 10 ani (1949—1960), în J. Dubois, L. Guilbert, N. Mitterand et J. Pignon, *Le mouvement général d'après un dictionnaire d'usage* (vezi J. et Cl. Dubois, *Introduction à la lexicographie. Les dictionnaires*, Paris, 1971, p. 111—132).

Un loc aparte îl deţine în ediţia discutată *Anexa* de la p. 774—778, care conţine cele 198 de unităţi lexicale aflate în CP_2 (plus 2 din CP_1) în plus în raport cu textul de bază; într-adevăr, aceasta reliefează atît evoluţia vocabularului limbii române în 20 de ani, cît şi străduinţa pentru o cît mai bună redare în românește a cuvintelor din original. Astfel, trebuie observat că sînt relativ rare situaţiile cînd se înregistrează în CP_2 o serie de arhaisme de proveniență slavă în raport cu termenii de origine latină din CP_1, de exemplu: *dosădi, zăslăvi, znamenie* pentru, respectiv, *învăţa, pune, semn.*

În majoritatea cazurilor, în CP_2 se utilizează forme şi cuvinte pe care limba română le-a reţinut, indiferent de originea lor. Astfel, în CP_2 se înregistrează *adăpost* faţă de *pristanişte* în CP, *adînc* faţă de *adincat, băutură* faţă de *bere, fecioară* faţă de *fie, biruitură* faţă de *vădicie, boală* faţă de *lingoare, mîntuire* faţă de *spăsenie, moşie* faţă de *ocină, oprire* faţă de *zăpreşlenie, slăbiciune* faţă de *slăbazină, muştra* faţă de *oblici* etc.

Înlăturarea din CP_2 a unor cuvinte arhaice sau a altora de tipul celor semnalate, introduse printr-o traducere servilă, demonstrează că *Anexa* merită un studiu aprofundat, edificator pentru progresul limbii române în cei 20 de ani avuţi în vedere.

De asemenea, *Anexa* prilejuieşte studiul unor sinonime. De exemplu, lui *rost* (CP) îi corespunde în CP_2 atît *gură* (36^{v}_{10}), cît şi *buză* (58^{r}_{10}) şi în ambele cazuri contextul dovedeşte că alegerea cuvîntului este foarte adecvată. Evident însă (vezi *Indicele*), *rost* are o mare frecvenţă în toate cele trei texte. Socotim că, odată ce s-a indicat categoria gramaticală a cuvîntului din CP_2, ar fi fost firesc să se noteze şi categoria gramaticală a celui atestat în CP, cu atît mai mult cu cît cuvintele diferă nu numai ca gen (de exemplu *buză — rost*) sau conjugare (*cerca — socoti*), ci şi din alte puncte de vedere, unor unităţi lexicale corespunzîndu-le unităţi sintactice (*batjocorit — a-şi bate joc, biruitoriu — ce ţine, idumeesc — lu Idumei* etc.).

Trebuie observat că uneori autoarea arată că diferenţele dintre cele două psaltiri se explică prin traducerea textului slav; vezi de exemplu: 125^{v} *ţine* (pluralul substantivului *ţină*) faţă de *lut*, traducînd sl. зрѣнїа sau 23^{r} *lumea* (*ochiul*) faţă de *geanele*, pentru sl. зѣнчѫ „pupilă". Considerăm că ar fi fost deosebit de interesant dacă şi în alte cazuri editoarea ar fi dat astfel de explicaţii, deşi sîntem de acord că aceasta ar fi echivalat, în fond, cu începutul unui studiu amănunţit asupra lexicului, pe care — cel puţin în această ediţie — nu şi l-a propus.

De asemenea regretăm că într-o ediţie ca aceasta, rod al unei activităţi de o excepţională migală, s-a acordat unui singur semn, asteriscului, valori multiple (vezi p. 31). Mult mai clar ar fi fost dacă s-ar fi păstrat asteriscul pentru o singură situaţie, de exemplu pentru 1, iar pentru cazurile de sub 2, 3 şi 4 s-ar fi utilizat alte semne. În această ordine de idei semnalăm absenţa asteriscului de la p. 158^{v} (scris мєи єичнрж).

Trebuie menţionat, de asemenea, că în ediţia discutată s-au strecurat unele erori, cele mai multe de literă, care, probabil, s-ar fi putut rezolva într-o erată. De exemplu, la *Indice*, la p. 682, r. 4 (col. I) în loc de крединдоасе trebuia scris крединцоасе; la p. 688, r. 16 (col. I) în loc de дешкншь trebuia scris дешкншь; la p. 689, r. 3 de jos (col. I) în loc de добжнднѧ trebuia scris добжнднѧ; la p. 754, r. 2 (col. I) apare forma цн, dar în contextele respective (1^{r}_{6}, 12^{r}_{11} etc.) apare forma normal aşteptată цнє; la p. 763, r. 24 (col. I) în loc de 2 съ вєдєчнє. trebuia notat 5 ~.

Acelaşi tip de greşeli apare şi în *Introducere*, la p. 25, r. 17, unde în loc de вєслєєскь este clar că trebuie citit вє.слєєскь; la p. 26, r. 7 apare ѿстє şi шдмєннн, cînd, de fapt, este жстє şi шдмєннн.

Alături de greşeli de literă (de exemplu la p. 243, r. 4 de jos, *dcpepi* pentru *dcrepi*), de natură puţin diferită sînt unele erori de transcriere; de exemplu, la p. 85, r. 2 de jos apare *silnic*, iar în facsimil сиинчин, deci *silnici* (dealtfel la *Indice* apare, corect, forma *silnici*), sau la p. 330, r. 5—6 *greră*, în loc de *greşiră*.

Alteori însă în *Indice* apar interpretări greşite, după părerea noastră, ale valorii gramaticale a cuvintelor; de exemplu *au* (92^{v}_{16}), considerat adverb, este de fapt conjuncţie. În privinţa înţelegerii lui *incungiuru* (229^{r}_{17}) ca gerunziu (notat cu semn de întrebare), considerăm că mai curînd poate fi interpretat ca adverb — „împrejur".

Evident însă că astfel de observaţii nu sînt în măsură să pună în îndoială valoarea ediţiei de faţă. Avînd în vedere proporţiile acesteia, ele nu sînt prea numeroase, iar unele dintre ele pot fi supuse unor interpretări diverse. Oricum, aşa cum a arătat D. Cantemir în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, p. 316, „Cătră céle aflate pre lesne iaste a adaoge".

Concluzia este că ediţia Psaltirilor coresiene, elaborată sub egida Comisiei de texte româneşti vechi a Academiei, reprezintă o reuşită a şcolii de filologie românească, a cărei reprezentantă competentă se dovedeşte a fi Stela Toma.

Decembrie 1976

Florica Dimitrescu
Universitatea din Bucureşti
Facultatea de limba şi literatura română
str. Edgar Quinet, 7

FLORA ŞUTEU, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1976, 244 p.

Lucrarea este de o deosebită importanţă prin faptul că abordează, pentru prima oară la noi, relaţia dintre norma ortografică şi cea ortoepică în toată complexitatea ei. Din prezentarea preocupărilor anterioare pe plan european în această materie, cititorul are prilejul să cunoască un capitol mai puţin studiat al istoriei filologiei. Capitolul 1., *Bazele teoretice ale constituirii normelor ortografice şi ortoepice ale limbii române literare moderne*, este cu mult mai cuprinzător decît s-ar crede după titlu. În 12 pagini din cele 29, cîte are acest capitol, autoarea face un tur de orizont privind „concepţia şi activitatea lingvistică europeană în perioada primei mişcări filologice româneşti, deci la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui imediat următor" (p. 35), cu scopul de a înţelege sistemele de norme ortografice ale limbii române moderne. Autoarea urmăreşte, cu multă competenţă şi în lumina celor mai recente cercetări, evoluţia concepţiilor filozofice care au determinat orientările în lingvistică, oferindu-ne un tablou, cu multe detalii, de la raţionalism pînă la dialectica hegeliană, iar pe plan lingvistic ajungînd pînă la F. de Saussure (p. 35—46), ocupîndu-se, în cîte un subcapitol, de studiile consacrate raportului dintre scriere şi limbaj şi de preocupările pe plan european pentru îmbunătăţirea ortografiei. Cea de-a doua parte a acestui capitol este rezervată problemelor teoretice ale scrierii cu litere latine în ţările româneşti. Faptele de limbă, momentele de seamă din istoria unei limbi nu pot fi corect apreciate decît în context social-politic, cerinţă pe care lucrarea de faţă o îndeplineşte. Interpretarea condiţiilor social-politice în care a fost adoptat alfabetul latin în cele trei provincii româneşti este convingătoare.

Adepţii curentelor ortografice etimologic şi fonetic se situau pe poziţii adeseori contradictorii în ce privea problema ortografiei cu litere latine, dar exista între ei unitate de vederi în ce priveşte continuitatea etnică a poporului român, a latinităţii limbii române. Autoarea ajunge la concluzia că, „oricît ar părea de paradoxal, ambele curente au determinat în egală măsură o creştere a prestigiului anumitor forme grafice. *Principiul fonetic* a creat în rîndul intelectualităţii impresia falsă că scrierea reproduce fidel pronunţarea şi a creat o mai puternică nevoie de acomodare la această formă scrisă. *Principiul etimologic* a accentuat prestigiul formei scrise prin identificarea ei cu *esenţa, geniul, firea, natura* limbii, dînd astfel intelectualilor posibilitatea să se considere îndreptăţiţi de a-şi modifica pronunţarea după aceste forme grafice mai apropiate de «adevărata limbă românească»" (p. 63).

Considerăm binevenită sublinierea momentului Titu Maiorescu în istoria ortografiei româneşti, moment care dă prilej autoarei să demonstreze poziţia avansată a filozofului român în probleme de teoria limbii. În materie de ortografie „Maiorescu construieşte pentru prima dată, la noi, o teorie ortografică funcţională" (p. 58). El susţinea lipsa de identitate între sunet şi literă.

Flora Şuteu descoperă la T. Maiorescu ideea hjelmsleviană „că litera nu-şi justifică genealogic existenţa decît ca corespondent grafic al unui fonem" (p. 58).

Capitolul 2., *Sistemele ortografice cu litere latine aplicate în cele trei provincii româneşti după anul 1860*, asemenea capitolului precedent, începe cu recapitularea cercetărilor anterioare. Fără să facă un istoric al sistemelor ortografice în ansamblu, prezintă „cele mai semnificative momente din evoluţia normelor de aplicare la limba română a alfabetului latin" (p. 64), începînd cu lista alfabetică tipărită în anul 1779 la Viena de Samuil Micu. După ce Eforiile şcoalelor din Muntenia şi Moldova decid, în 1858 şi 1859, introducerea generală în şcoli a alfabetului latin, iar în Transilvania comisia de la Sibiu oficializează şi generalizează în 1860 sistemul orotgrafic al scrierii româno-latine, problema ortografiei trece, în anul 1867, din domeniul învăţămîntului în sfera academică. Sistemul ortografic academic nu devine oficial

decît în 1881, dată cînd se decretează sistemul ortografic propus de o comisie al cărei raportor a fost T. Maiorescu.

În continuare, Flora Şuteu prezintă, în lumina doctrinei lingvistice structurale, acceptată în înţelesul ei mai general, sinteza normelor ortografice şi ortoepice ale limbii române din ultimii o sută de ani, 1860—1970. Acestea sînt privite în relaţii dinamice, ca o structură aflată în proces evolutiv.

La nivel strict grafic, autoarea constată existenţa a două serii de grafeme:

a) simple, formate dintr-o singură literă, «m» de exemplu,

b) compuse, formate din grupuri de litere, ca de exemplu «chi». În ambele serii distinge alte două serii: grafeme nemarcate şi grafeme marcate. „Deosebirea dintre un grafem nemarcat şi un grafem marcat constă, în linii mari, în această deosebire dintre un sunet latin nealterat în română şi un sunet latin modificat" (p. 77).

Aplicînd principiul structuralist-funcţional şi operînd cu noţiunile de mai sus, autoarea a reuşit să facă o descriere succintă şi clară a inventarului de grafeme şi alografe din diferitele sisteme ortografice, începînd cu sistemul ortografic din 1858 pînă la sistemele ortografice de azi. Bineînţeles, pentru autoare nu prezintă interes întregul inventar de grafeme, ci numai cele care se află în concurenţă de valori.

În încheierea capitolului se ocupă de omonimii eterografice şi omografii, de echivalenţe şi sincretisme grafematice.

Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti este aprofundat analizată în capitolul 3., *Consecinţele fonetice şi morfologice ale aplicării sistemelor ortografice româno-latine.*

Mijlocul secolului al XIX-lea, cînd se oficializează scrierea româno-latină, reprezintă un moment important în istoria limbii române moderne. „La 1866 Titu Maiorescu observă pe bună dreptate că, pentru limba română, la acea dată, nu se poate vorbi de un *uz general al limbii*" (p. 125). Oscilaţiile care există în pronunţarea oamenilor culţi au impus necesitatea regularizării sistemului fonetic şi morfologic al limbii literare româneşti. Etimologiştii, Cipariu şi adepţii săi, consideră că *la baza unei pronunţări regulate* trebuie pusă *o ortografie regulată.* Adepţii principiului fonetic văd invers lucrurile. Scrisul se unifică pe măsură ce pronunţarea devine mai unitară, deoarece scrisul urmează pronunţarea.

După ce prezintă pe scurt observaţiile ortoepice din jurul anului 1840 la Timotei Cipariu, Iordache Golescu şi Gheorghe Seulescu, autoarea se ocupă pe rînd de normele de pronunţare a vocalelor şi consoanelor în lucrările cu caracter normativ de pînă la 1970. Nu ne putem opri la acestea, ci menţionăm doar că Flora Şuteu are în vedere permanent rolul grafiei în tendinţele de pronunţare a vocalelor velare, palatale, labiale şi a diftongilor (p. 132—139). Astfel, de exemplu, ajunge la concluzia că „tratamentul suferit de grupurile vocalice în hiat în pronunţarea literară actuală trebuie pus în legătură cu tendinţa generală pe care a determinat-o grafia în pronunţarea literară a vocalelor iniţiale de cuvînt sau de silabă: rostirea lor pură, fără element fricativ iniţial" (p. 139). Trecînd la normele de pronunţare a consoanelor, menţionează că „scrierea etimologică româno-latină a dat o lovitură de moarte, în sistemul fonetic-literar, *palatalizării labialelor şi dentalelor*" (p. 139).

În tratarea oscilaţiilor de pronunţare urmăreşte dacă ele duc la sistem. Astfel oscilaţia între [e] şi [i] este atestată de cele mai vechi texte (*fecior-ficior, nece-nice-nici*), dar cazurile de oscilaţie între aceste vocale în secolul al XIX-lea se înmulţesc, permiţînd organizarea în serii. Se referă la o oscilaţie a segmentelor iniţiale *des-/dis-* sau finale *-ec/-ic, -enţă/-inţă,* dintre care primele două apar şi azi chiar şi în pronunţarea scenică (p. 171).

În legătură cu oscilaţiile fricativei laringale [h] întîlnite mai des în neologisme, ajunge la concluzia că menţinerea lui *h-* în pronunţare se datoreşte modelului grafic al limbii franceze (p. 213).

Ne-am oprit numai la cîteva fenomene de influenţă a ortografiei asupra pronunţării literare a consoanelor. Autoarea se ocupă de 22 de tipuri de oscilaţii ale sunetelor-tip, de hiat şi de diftongi. Descrierea acestora, sprijinită pe un material ilustrativ bogat, interpretările date au dus la formularea unor concluzii valabile, de mare importanţă pentru studierea istoriei limbii române literare. Dintre acestea consemnăm aici numai cîteva. Primul rezultat al influenţei ortografiei asupra ortoepiei limbii române literare îl constituie „*slăbirea poziţiei vocalelor neutre* în sistemul fonetic al limbii literare [...] *norma de* scriere a determinat *un regres* al rezultatului velarizării" (p. 219). Ele „se menţin într-o poziţie puternică în sistem numai în virtutea trăsăturii caracteristice a limbii române de a marca formele flexionare prin alternanţe în care aceste vocale joacă rolul de elemente variabile în radical" (p. 220). În privinţa grupurilor vocalice, grafia a contribuit la diminuarea anumitor tipuri de alternanţe fonologice. Astfel alternanţa *o~oa, e~ea* nu mai apare în cuvinte ca *snob — snobă, analog — analogă, grotesc — grotescă* etc. Dar grafia permite şi confuzia între grupul vocalic în hiat şi grupul vocalic cu ele-

ment semiconsonantic. În privinţa sistemului consonantic se creează prin scriere o oscilaţie de pronunţare [s~z] în poziţiile în care sonorizarea nu este obligatorie: *glesnă, lesne, trăsnet*.

Reluînd şi dezvoltînd afirmaţiile făcute de Ion Gheţie, autoarea aduce precizări importante cu privire la formarea limbii române literare moderne. „Formele « muntenești » ale normei ortoepice actuale s-au impus şi s-au generalizat pe calea scrisului, dar nu numai fiindcă au fost preluate din texte tipărite, ci fiindcă întregul sistem grafematic al ortografiei româno-latine, în structura sa internă de funcţionare, a fost astfel constituit încît a creat un model eufonic, de tip muntenesc" (p. 222).

Lucrarea Florei Şuteu umple un gol în lingvistica noastră. Interpretările date fenomenelor de ortoepie, corelate de cele mai multe ori cu ortografia, sînt convingătoare şi le considerăm un bun ştiinţific cîştigat. Un singur lucru i-am putea reproşa, după părerea noastră: corelarea fenomenelor de ortoepie aproape exclusiv la pronunţarea scenică.

Decembrie 1976

Bela Kelemen
Institutul de lingvistică şi istorie literară,
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

PAULA DIACONESCU, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, partea I şi a II-a, Bucureşti, 1974—1976.

Abordarea problematicii limbii române literare a secolului al XIX-lea într-un curs universitar reprezintă o veritabilă verificare a metodelor cu care s-a studiat, de-a lungul timpului, faptul lingvistic. Fiind şi secolul hotărîtor în destinele limbii române literare, cu cele mai diverse tendinţe de dezvoltare, conducerea discutării lor presupune o deosebită forţă de sinteză, o selectare a problemelor reprezentative, precum şi o informaţie exhaustivă atît în domeniul teoriei, cît şi în cel al practicii analizelor. Sînt exact exigenţele pe care cele două părţi ale *Elemente[lor] de istorie a limbii române literare moderne* de Paula Diaconescu le întrunesc plenar, dublate de o rigoare filologică deosebită. Cu atît mai mult se impune materialul cursului cu cît îndeplineşte cu remarcabil succes un vechi deziderat al celor ce se ocupă de problemele limbii române literare, şi anume completarea armonioasă a primului volum, aflat la cea de-a doua ediţie, de *Istoria limbii române literare*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1971, de Al. Rosetti, Boris Cazacu şi Liviu Onu.

Ceea ce surprinde plăcut cititorul volumelor este modernitatea rezolvării problemelor unui secol atît de dificil şi cercetarea acestora potrivit cu specificul evoluţiei lor.

După o *Introducere* care aminteşte cadrul social-politic, economic şi cultural al celor trei provincii româneşti, partea I discută problemele de normare a variantei cultivate a diasistemului limbii, dealtfel cea mai acută problemă a secolului, în funcţie de soluţiile care s-au propus şi în funcţie de rezultatele lor. Obiectivitatea ştiinţifică impusă de problema în discuţie face ca această parte să fie una din sintezele cele mai bune de pînă acum în literatura de specialitate. Totuşi, ni se pare că extensia dată capitolului valorificării folclorului de către V. Alecsandri în ciclul *Doine*, prin comparaţie cu caracteristicile de ansamblu ale limbajului folclorului literar, nu este oportună, mai cu seamă că afectează aspectul general teoretic al volumului printr-o cercetare monografică a unui ciclu de poezii.

Tot în această parte, credem că ar fi fost necesară o privire mai apropiată de realitate asupra *Dicţionarului limbii române* elaborat de Massim şi Laurian, cu adresă specială la părţile pozitive, interpretate pertinent de Mircea Seche în *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 140—180.

Cum secolul al XIX-lea este secolul în care stilurile funcţionale îşi delimitează mai pregnant trăsăturile, pentru a nu mai aminti creşterea lor numerică, o discuţie teoretică asupra lor, cu valorifică cercetări proprii, este binevenită. În organizarea generală a cursului, însă, aceste discuţii sînt plasate de obicei la început, împreună cu definirea conceptului de limbă literară, cu normele etc. Pentru secolul al XIX-lea poate era suficientă doar înregistrarea diferitelor accepţii pe care le are termenul de stil (înţelegînd stil funcţional) în concepţia unui I. H. Rădulescu sau C. Diaconovici-Loga, cînd se observă diferenţieri de felul: stil filozofic, stil istoric, stil retoric, stil poetic sau stil epistolar, curial etc. În acest sens, n-ar fi fost lipsită de interes o discuţie a activităţii de cultivare a limbii iniţiate de I. H. Rădulescu, în prima parte a activităţii sale, continuată atît de eficient de Titu Maiorescu, pentru a se releva şi varietatea preocupărilor secolului, dar şi vechimea acestei activităţi atît de actuale.

Prima parte a cursului profită de o unitate a organizării materialului după principiul concentric, ceea ce măreşte gradul ei de discuţie teoretică.

Cercetării stilului literar-artistice îi este rezervată partea a II-a a cursului. Precedată de un succint excurs în domeniul diverselor modalităţi de abordare a textului artistic, această parte se prezintă, tocmai din această cauză, mai eterogenă, în sensul că metodele moderne (analiza structurilor narative, de exemplu) coexistă cu cele tradiţionale (analiza monografică a unor opere literare prin limba şi stilul lor) în explicarea aspectului estetic-literar al acestui secol. Credem totuşi că cercetarea lingvistică a textului literar este o necesitate ce se impune cercetătorului acestui secol, ce-şi caută norma supradialectală, şi, cum scriitorii erau şi publicişti militanţi în domeniul unificării limbii literare, această metodă se justifică în plus. Dar faptul l-am fi dorit explicitat mai amplu, pentru că o altă justificare a planului lingvistic va sta la baza cercetării unui text din secolul al XX-lea, dacă nu cumva ea va putea fi exclusă, aşa cum preconizează M. Riffaterre [1]. Dealtfel metodele cu care se investighează un material sînt impuse adesea de acesta, de obiectul cercetării, lucru pe care prezentul volum îl sugerează.

Predilecţia pentru analiza stratului lingvistic ca materializare a celui estetic se prelungeşte şi în cazul studiului structurilor narative cînd se are în vedere mai ales planul discursului, cel al naraţiei fiind mai puţin explorat. Deoarece studiul semiotic al naraţiei nu are o vechime prea mare, autoarea se vede din nou obligată să-şi explice noţiunile cu care va opera : naraţie şi reprezentare; unităţi independente şi unităţi integrative; persoană, mod, timp, aspect, ca elemente ale discursului, dar exemplificînd din proza secolului, astfel încît cursul cîştigă în varietate, pe terenul stilului literar-artistic, probleme teoretice şi analize textuale. Un fapt ce ar justifica mai mult atenţia dată planului discursului este şi analiza monografică a unui text de proză poetică, *Cîntarea României*, cu care se încep analizele narative, care ilustrează perfect naraţia prin nonnaraţie. În general, toţi scriitorii paşoptişti sînt priviţi sub acest unghi, al realizărilor discursului, şi prezentaţi ca atare.

De cercetări monografice se bucură scriitorii postpaşoptişti (Al. Odobescu, N. Filimon) şi clasicii M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, cărora li se subliniază aportul într-un domeniu sau în altul al stilului [2], întărindu-se ideea că faza precumpănitor estetică atinge perfecţiunea prin clasici.

Analiza monografică pune în valoare persistenţa fluctuaţiilor în ce priveşte norma unificării limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fluctuaţii identificate şi în stilul literar-artistic. Deşi am fi optat pentru o reliefare a notei dominante a stilului individual al clasicilor, problemele de normare fiind în general rezolvate, prezentarea globală a caracteristicilor de limbă şi stil, precum şi a concepţiilor despre limba literară, oferă un material de o densitate informaţională deosebită.

În felul acesta, un curs ce tratează problema instrumentului principal de cultură într-o anumită perioadă — limba literară — se distinge atît prin varietatea metodelor prin care poate fi studiat acest instrument, cît şi prin sublinierea implicaţiilor formative date de o mobilitate de tratare. Studenţii pot astfel că studieze şi alte fenomene ale secolului, eventual alţi scriitori, opinînd pentru una sau alta dintre metode. Mai cu seamă se impune această varietate pentru munca din seminar.

Privit în ansamblu, cursul conf. univ. dr. Paula Diaconescu se impune prin soliditatea informaţiei, mergînd uneori pînă la epuizarea surselor, prin mobilitatea metodelor, prin poziţiile personale în diverse probleme, precum şi prin cunoscutul stil antrenant, plăcut, al autoarei. Este un model de felul în care trebuie studiată limba literară.

Numai cuvinte bune pentru prezentarea grafică excelentă asigurată de tipografia Universităţii din Bucureşti cursurilor universitare.

Decembrie 1976

Elena Dragoş
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[1] M. Riffaterre, *Essais de stylistique structurale*, Paris, 1971, p. 95—112.

[2] Faptul că stilul indirect liber apare şi la N. Filimon credem că exclude caracterul de inovaţie la I. L. Caragiale, dar impune perfecţionarea procedeului.

IOAN GUŢIA, *Storia del nome* ***Dracula*** *e di altre parole d'oggi*, Roma, Bulzoni editore, 1976, 144 p.

Prezenta lucrare a lui Ioan Guţia, profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Roma, reuneşte cinci studii de lexicologie, apărute în diverse publicaţii, greu accesibile cititorilor. Toate cele cinci studii, revăzute şi adăugite, interesează direct sau indirect, limba română.

În primul dintre ele, autorul se ocupă de istoria şi originea numelui *Dracula*. Folosind numeroase surse bibliografice, urmăreşte răspîndirea acestui nume, atribuit lui Vlad Ţepeş, şi circumstanţele în care şi-a dobîndit „celebritatea" de astăzi. Utilizat de scriitorul irlandez Bram Stocker ca titlu al romanului său (apărut în 1897) şi, totodată, ca nume al personajului principal, în care nu mai poate fi recunoscut voievodul muntean, *Dracula* ajunge un simbol al ororii. Multe piese de teatru şi foarte numeroase filme, în care se fabulează cu o imaginaţie neînfrînată, îl răspîndesc în lume. Luînd în discuţie originea cuvîntului, autorul respinge, pe bună dreptate, explicarea lui din lat. *draco* „zmeu, balaur" şi admite că *Dracula* reproduce forma populară românească *Drăculea*, care se explică din *Dracul*, supranumele lui Vlad II, domnul Munteniei, tatăl lui Vlad Ţepeş (cu originea în apelativul *drac* „diavol"), la care se adaugă sufixul diminutival *-ea*. Diminutivul s-a creat din necesitatea de a marca opoziţia dintre tată şi fiu. *Dracula* a primit sensul de „persoană îngrozitoare, care săvîrşeşte cele mai mari cruzimi, monstruoasă prin faptele sale" mai întîi în engleză, apoi şi în alte limbi. În italiană, cuvîntul e atestat pentru prima oară în 1963 de B. Migliorini. *Dracula* e încă un exemplu de trecere a unui nume propriu în nume comun (ca şi *Attila* > it. *átila* „barbar, crud, inuman").

De pe poziţiile cultivării limbii, I. Guţia opinează pentru distincţia, în limba italiană, între *documentarista* „autor de filme documentare" şi *documentalista* „persoană care se ocupă cu documentarea ştiinţifică". Din exemplele citate, reiese că şi în limba română se confundă *documentarist* şi *documentalist*. Se întrebuinţează adică *documentarist* atît cu sensul de „autor de filme documentare", cît şi cu cel de „persoană care se ocupă cu documentarea ştiinţifică", deşi în limba franceză se face distincţia între *documentariste* şi *documentaliste*, distincţie care se impune şi în limba română.

În studiul *Parole della guerra fredda*, autorul atrage atenţia asupra unor cuvinte şi sintagme apărute în limba italiană în timpul celui de-al doilea război mondial şi în perioada postbelică, ca *guerra fredda* (război rece), *guerra totale* (război total), *quinta colonna* (coloana a cincea), *resistenza* (rezistenţă), *colaborazionisti* (colaboraţionişti), *nuovo ordine* (noua ordine), *guerilla* (gherilă), *partigiani* (partizani), *superpotenze* (supraputeri), *cortina di ferro* (cortina de fier), *liberazione* (eliberare), *democrazia popolare* (democraţie populară), *coesistenza pacifica* (coexistenţă paşnică) ş.a. Studiul citat pune în evidenţă importanţa studierii vocabularului politic, care se îmbogăţeşte în zilele noastre datorită complexităţii vieţii politice internaţionale. Termeni ca cei comentaţi de autor există şi în limba română (cum se poate observa din echivalentele româneşti, menţionate în paranteză) şi, desigur, şi în alte limbi. Ele au aşadar un caracter internaţional. E dificil a stabili în care limbă au apărut mai întîi.

Din diverse surse (dicţionare, studii, traduceri literare, ziare, reviste etc.), I. Guţia a adunat o seamă de cuvinte româneşti atestate în limba italiană, precum : *caciula, conducator, aromeno, dacoromeno, istroromeno, meglenoromeno, bors, bucium, colinda, doina, dor, horá, iobagia, leo, opinea, pelin, sarmale, mamaliga, lunimisti, seminatorismo, vicleim, zuica* ş.a.

Cel din urmă şi cel mai extins dintre studiile cuprinse în volum e consacrat cuvintelor englezeşti intrate în limba română prin intermediul filmelor americane, ca de exemplu : *autostop, baby* (pronunţat *bébi*), *bye-bye* (pronunţat *bai-bai*), *cinemascop, cinerama, cowboy, flash, gag, gangster, hobby, mickey mouse* (pronunţat *michimaus*), *miss, muzical, okay, serial* (film), *sex-appeal* (pronunţat *sexapil*), *sexy, striptiz, story, superfilm, şerif, western* şi multe altele. Pe lîngă aceste împrumuturi, sînt şi unele calcuri, ca : *afară din lege, desen animat, păpuşă, stea* (de cinema) ş.a. O documentare mai bogată, în măsură să permită o mai detaliată cunoaştere a istoriei acestor cuvinte, va putea lămuri dacă *viziona, vampă, sexappeal, speaker* ş.a., considerate de autor ca fiind de origine englezo-americană, nu cumva au intrat în limba română din franceză. Menţionez că *visionner* şi *vamp* sînt atestate în franceză din 1921, iar *sex-appeal* şi *speaker*, cu sensul curent din 1933 ; ultimul citat, cu alte sensuri, e mult mai vechi (v. P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, [Paris], 1970).

Fie că e vorba de cuvintele româneşti atestate în italiană, fie de cele englezo-americane pătrunse în română, aşa cum observă I. Guţia, cele mai multe dintre ele sînt încă „în ro-

daj". Timpul va decide care vor rămîne şi cum se vor adapta, ortografic şi ortoepic, sistemului limbii române.

Raportarea cuvintelor discutate la factorii socio-culturali este un merit deosebit al autorului, care se impune a fi subliniat.

Decembrie 1976

R. Todoran
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

JÁNOS S. PETŐFI, *Vers une théorie partielle du texte*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1975, 148 p. (*Papiere zur Textlinguistik*, vol. 9)

În ansamblul preocupărilor recente consacrate cercetării *textului*, lucrarea lui János Petőfi reprezintă o contribuţie dintre cele mai valoroase. Într-un spaţiu restrîns — doar 148 de pagini — sînt puse în dezbatere, într-o manieră deschisă, nedogmatică, unele aspecte ale teoriei şi metodologiei textuale. Cartea nu este (autorul o sugerează chiar prin titlu) o teorie construită în toată complexitatea ei, cu toate componentele perfect articulate şi în mod egal dezvoltate, ci concentrează şi sistematizează o bună parte dintre problemele fundamentale cu care se confruntă teoria însăşi, în propriile ei demersuri de elaborare. Ne găsim deci în faţa unei lucrări în care aspectele teoretice devin suportul şi, adesea, argumentele unor consideraţii metateoretice.

Cele cinci capitole: *Aperçu de l'état actuel d'élaboration d'une conception de la théorie du texte, Description grammaticale, interprétation, intersubjectivité, 'Modalité' et 'topic — comment' dans une grammaire textuelle à base logique, Sémantique — pragmatique — théorie du texte* şi *Une théorie partielle du texte (TeSWeST) et quelques aspects de son application* (la care se adaugă o *Bibliografie* a lucrărilor autorului în domeniul *textului*, începînd din 1967) prezintă o oarecare autonomie structurală — provenind din caracterul de studiu publicat şi independent —, dominată însă de evidenta unitate de concepţie şi de aceeaşi rigoare metodologică.

Cînd te găseşti în faţa unei lucrări dense, dificultatea prezentării ei constă fie în efortul de a rezuma un material deja concentrat, fie în greutatea de a opta pentru relevarea *unor* aspecte, considerate mai importante. În ce ne priveşte am ales cea de-a doua alternativă, iar criteriul care ne-a călăuzit a fost selecţia problemelor de maximă generalitate şi de interes cît mai larg.

1. Avînd obligaţia de a descrie „*tous* (s.a. — J.P.) les aspects d'un texte en tant qu'objet linguistique" [p. 1], o *teorie a textului* conţine, conform concepţiei lui Petőfi, două componente: a) componenta *co-textuală* şi b) componenta *con-textuală*, necesare pentru descrierea aspectelor co- şi con-textuale. Ţin de domeniul *aspectelor co-textuale:* problemele structurii gramaticale (sintaxă, semantică intensională şi fonologie/grafie), ca şi problemele structurii formale non-gramaticale, dar aparţinînd obiectului verbal (metrică, ritm, eufonie). Ca un amănunt am semnala că ni se pare nejustificată tratarea metricii şi a ritmului în afara fonologiei — şi, implicit, a gramaticii —, de vreme ce descrierea lor are la bază unităţi *fonologice* suprasegmentale.

Aparţin *aspectelor con-textuale:* problemele interpretării semantice extensionale, producerea textelor, receptarea textelor etc. [cf. p. 1].

Descrierea gramaticală sau *gramatica textului*, ca o subcomponentă a componentei co-textuale, împreună cu *atribuirea interpretărilor semantice extensionale* textelor descrise, ca o subcomponentă a componentei con-textuale [cf. p. 9, 104], alcătuiesc o *teorie parţială a textului* (*TeSWeST* = *T*extstruktur — *W*eltstruktur — *T*heorie, adică teoria structurii textului — structura lumii). Sensul termenului *lume* este cel din logică: „une liste d'objets plus un nombre de propositions fournies de valeurs logiques (valeurs de vérité ou de fausseté)" [p. 52]. Teoria este *parţială* pentru că, din mulţimea aspectelor posibile ale unui corpus infinit de texte posedînd caracteristici structurale particulare, ea urmăreşte să analizeze şi să descrie doar *relaţia* dintre *reprezentarea* structurii semantice a textului şi *reprezentarea* structurii semantice a lumii. În acest sens teoria acordă prioritate examinării *funcţiei referenţiale* a textelor, din ansamblul funcţiilor verbale, asemănîndu-se cu o semantică de tip sintagmatic a limbii naturale, mai ales în faza operării cu *unităţi verbale idealizate* (IU), considerate în afara con-

textului de comunicare [cf. p. 82], distincte la nivel metateoretic de unităţile verbale (OU) considerate în contextul lor de comunicare.

2. Concepţia asupra teoriei, aşa cum am schiţat-o mai sus, explică rolul hotărîtor acordat *lexicului*, socotit instrumentul fundamental al componentei gramaticale, deoarece, cu ajutorul lui, *elementelor verbale* sau, mai exact, diverselor interpretări, „lecturi" date lor, li se atribuie constructe teoretice, o *definiţie* în lexic avînd forma următoare [cf. p. 103 şi 118]:

DEFINIENDUM (construcţie teoretică non-elementară)	=	Def DEFINIENS (ansamblul ordonat al construcţiilor teoretice elementare care determină intensiunea construcţiei non-elementare de definit; este o reprezentare semantică textuală (TSeR) elementară)

Pentru că *reprezentările intensionale* „sont les liens connectant les opérations grammaticales avec les opérations sémantiques extensionnelles" [p. 103], importanţa *lexicului* pentru *teoria parţială a textului* devine evidentă.

3. Ca o condiţie a elaborării teoriei textuale, J. Petőfi subliniază necesitatea de a avea în vedere, înaintea altor aspecte, pe cele co-textuale, în speţă reprezentările intensionale (R_i). Cu toate acestea, cînd interesul se deplasează spre posibilitatea *aplicării* unei teorii de tipul lui *TeSWeST* în diferite domenii ale cunoaşterii şi interpretării textelor, autorul remarcă utilitatea modificării strategiei pentru caracterizarea lor semantică. În condiţiile *operării* cu o *TeSWeST* în limitele unei clase textuale oarecare, se va porni tocmai de la *reprezentările extensionale* (Re), „car elles constituent les unités les plus importantes de point de vue de presque toutes *les applications* (s.n. — C.V.) de la théorie du texte" [p. 102]. Evident, se va opera în acest stadiu iniţial cu un lexic minimal al unei WeSe (= semantica lumii) [cf. lista *funcţiilor de predicat elementare*, p. 16], răspunzînd nevoii de a corela textele cu o *anumită* stare de fapt: „Les théoriciens de la littérature, les juristes, les théologiens et les théoriciens de la documentation sont avant tout (plus précisément, il la devraient être, même) interessés par la question de savoir quel genre d'interprétation extensionnelle ils doivent assigner au texte qu'ils analysent; et une R_e en est justement la représentation." [p. 102]. Am insistat asupra acestei idei din lucrarea lui Petőfi deoarece ea ni se pare relevantă pentru acea orientare a cercetărilor textuale care încearcă să coboare de la altitudinea teoriei pure, total abstracte, pe teritoriile mai concrete ale unor aplicaţii la categorii specifice de texte. Iar soluţia propusă de autor, prin corelare cu sugestii similare ca scop, ar putea conduce la rezultate fertile.

4. Modul de înţelegere şi tratare a *pragmaticii* de către J. Petőfi nu este, cum ar părea la prima vedere, complet diferit faţă de acela pe care îl întîlnim la alţi autori (de exemplu, la Teun A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague, 1972). Este adevărat că *pragmatica* nu mai apare ca o componentă distinctă a teoriei semiotice a textului, ceea ce nu echivalează însă cu totala ei eliminare. Două argumente, unul de ordin teoretic, iar celălalt de natură programatică conduc spre o altă rezolvare a problemelor *pragmaticii*.

4.1. După ce examinează cele mai importante contribuţii din domeniul lingvisticii şi al semioticii verbale interesate de delimitarea şi precizarea relaţiilor dintre *sintaxă*, *semantică* şi *pragmatică* (comentînd opiniile lui R. Montague, R. Carnap şi J. Lyons), Petőfi ajunge la concluzia că pentru domeniul limbilor naturale nu se poate fundamenta o teorie care ar menţine distincţia netă între cele trei componente, tot aşa cum într-o teorie a limbajului definirea şi separarea lor, deşi posibilă, impun o nouă soluţie [cf. p. 91]. În sensul acesta autorul evidenţiază două tipuri de relaţii ale pragmaticii *cu semantica*: α) relaţii operaţionalizabile (tratabile formal), cum ar fi determinarea intensiunilor lexicale sau interpretarea deicticelor în limitele textului, şi β) relaţii neoperaţionalizabile, ca alegerea *unor* intensiuni sau a *unor* extensiuni din mai multe posibile (implicite), *dependente de intenţiile comunicative momentane* [cf. p. 96]. Aspectele de tip α) se varsă în gramatică, adică în componenta co-textuală. Relaţiile de tip β) leagă aspectele pragmatice de componenta semantică extensională, aparţin domeniului con-textual, şi alcătuiesc un sistem *deschis*, în care se includ: *elemente deictice exoforice* („el", „aici", „acum" — fără aluzii la referinţă în spaţiul textului), *parametri dependenţi de con-text* (a căror valoare este în funcţie de o anumită interpretare con-textuală, ca în cazul a numeroase adjective), *elipsa con-textuală* şi, în sfîrşit, *intensiunile specifice, datorate con-textului şi nederivabile din intensiunile fixate în definiţiile lexicului* (adică utilizarea metaforică sau metonimică, în comunicare, a elementelor verbale [cf. p. 104—105]).

4.2. În concepţia autorului, o *teorie parţială a textului* are nevoie nu numai de o justificare pur teoretică, ci, mai ales, de una empirică. Aceasta din urmă vizează aplicabilitatea teoriei în scopuri practice, extra-lingvistice, cum ar fi, de pildă, confruntarea şi traducerea

textelor sau analiza, interpretarea şi comentarea unor texte aparţinînd diferitelor domenii de aplicaţie. Satisfacerea *acestor exigenţe* a pretins renunţarea la tripartiţia tradiţională a semioticii verbale, lipsită de caracterul operaţional necesar, şi a determinat redistribuirea aspectelor semiotice în cadrul componentelor (co- şi con-textuale) ale *teoriei parţiale* [cf. p. 107]. Se observă însă cu uşurinţă că:

a) în deplină consonanţă cu structura *teoriei* — care, aşa cum s-a văzut, acordă un loc prioritar examenului şi descrierii funcţiei referenţiale — rămîn în afara ei o seamă de aspecte pragmatice legate de *funcţia comunicativă a limbajului* (a textelor), precum şi de tratarea textelor ca *semne globale*. Neexcluzînd posibilitatea explorării textului *ca un tot*, Petőfi consideră că, în această situaţie, este necesară lărgirea considerabilă a *pragmaticii*, astfel încît „les aspects sémiotiques sont imbriqués avec les aspects historiques, scientifiques, etc." [p. 106];

b) din ansamblul trăsăturilor pragmatice menţionate de autor, doar cele *operaţionalizabile* sînt incluse în schiţa teoretică propusă ca model.

5. *Vers une théorie partielle du texte* este o lucrare valoroasă nu numai prin „litera" ei, ci mai ales prin spiritul larg, comprehensiv pe care îl promovează. Autorul recomandă, de la început (vezi *Avant-propos*, p. VI), efortul mereu necesar în scopul unei „amélioration permanente du cadre théorique sur la base des résultats du travail empirique et des recherches théoriques nouvelles", printr-o continuă şi obligatorie colaborare interdisciplinară.

Decembrie 1976

Carmen Vlad
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

HENRI HOLEC, *Structures lexicales et enseignement du vocabulaire*, Mouton, The Hague—Paris, 1974, 109 p.

În cadrul preocupărilor privind interacţiunea dintre lingvistică şi pedagogie (cu referire specială la învăţarea vocabularului unei limbi străine), cartea de faţă îşi propune să arate în ce măsură noile metodologii ale lingvisticii generale contribuie la îmbogăţirea pedagogiei, dacă cercetările noi pot fi utile sau nu în pedagogie.

Pe linia acestor preocupări, intenţia autorului este binevenită, ţinînd seama de complexitatea raporturilor lexicale, de faptul că lexicul are o situaţie aparte faţă de alte compartimente ale limbii. Considerat ca un inventar nelimitat de cuvinte, pentru cunoaşterea lui se recurgea de obicei la exerciţii de memorizare.

Domeniul de cercetare al cărţii se limitează la însuşirea lexicului de bază al unei limbi. În funcţie de aceasta s-au făcut selecţia materialului şi prezentarea lui, uneori însă mult prea succint.

Lucrarea este alcătuită din trei părţi, dintre care prima, *Données théoriques*, cuprinde unele consideraţii generale despre cuvînt, despre sensul lui, relaţiile dintre cuvinte, precum şi diverse tipuri de structurare a lexicului. Prezentarea acestora îi permite autorului să desprindă unele principii necesare însuşirii vocabularului unei limbi. Astfel, dubla articulaţie a limbajului face posibilă înţelegerea cuvîntului ca unitate fonică, după cum legătura dintre cuvînt şi sensul lui favorizează memorizarea unităţilor lexicale.

În partea a doua, *Recherches complémentaires*, se vorbeşte despre unele greşeli care apar la cei ce învaţă vocabularul unei limbi, greşeli datorate, pe de o parte, unor analogii sau false analogii la nivelul semnificatului, pe de altă parte, unor erori datorate sinonimiei. Pornind de la acestea, autorul consacră un capitol analizei cîmpurilor lexicale cu exemple din diferite categorii gramaticale. Se relevă diversitatea aspectelor legate de sinonimie, lucru important de ştiut pentru cei ce se familiarizează cu o limbă străină. La fel, problema colocaţiilor, a posibilităţilor de combinare a cuvintelor în frază sau în unităţi mai mici prezintă însemnătate, deoarece acestea diferă de la o limbă la alta.

Pentru a arăta în ce constă conţinutul însuşirii vocabularului unei limbi, autorul discută, pe baza unui număr de verbe, tipul de definiţie „généralisante", unde se au în vedere actualizările posibile ale semnificatului în diverse contexte lingvistice, cu implicaţii mai mult teoretice decît practice, şi tipul de definiţie „caractérisante", cu desprinderea trăsăturilor distinctive într-o primă etapă, cu clasarea şi compararea datelor în a doua. Tipul din urmă are mare importanţă pentru pedagogie, favorizînd alegerea unităţilor lexicale necesare învăţării lexicului limbii respective.

În ce priveşte numărul acestor unităţi, ele diferă, aşa cum constată şi autorul, de la o limbă la alta, de la un manual la altul.

Autorul se opreşte apoi la modul de predare a materialului, avînd în vedere definiţia lingvistică, cea non-lingvistică, contextul, situaţia extralingvistică şi traducerea.

Ţinînd seama de lucrările şi studiile de specialitate existente, bibliografia aferentă putea fi mult mai bogată.

În final, un indice de materii şi altul de autori facilitează consultarea cărţii.

Decembrie 1976

Valentina Şerban
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

K. DANZIGER, *Interpersonal Communication*, Pergamon Press Inc., New York, Toronto, Oxford, Sydney, Paris, Braunschweig, (1976), I—XXII + 1—238.

Dorim să prezentăm atenţiei lingviştilor o carte de psihologie aplicată (în sensul 'pragmatic' îngust al termenului), care în mod explicit uzează de aparatul şi rezultatele lingvisticii moderne; Danziger consideră, de fapt, aspectele psihologice ale comunicării umane prin prisma EFECTELOR SCONTATE şi a EFECTELOR REALIZATE. În orice caz este evident faptul că Danziger, studiind diversele forme de contact dintre un EMIŢĂTOR şi un RECEPTOR, studiază diferitele limbi utilizate (paralimbajul, kinesica etc.), adică el alătură ACTULUI DE VORBIRE (chiar dacă nu utilizează termenul creat de reprezentanţii şcolii britanice de semantică) aspectele contextuale ale acestuia, fiind conştient de faptul că diferitele circumstanţe ale actului de vorbire pot deveni — în anumite condiţii — un fel de surogate ale actului de vorbire.

K. Danziger plasează acel gen de act de vorbire (comunicare) de care se ocupă (reclama, ancheta penală etc.) în cadrul social adecvat; în acest context vom menţiona pertinentele observaţii cu privire la diferitele subsisteme ale limbii (de exemplu, adresarea) în diferitele limbi naturale: se afirmă că valoarea lui *Mr. Smith* nu este aceeaşi cu *Herr Schmidt* şi alte asemenea constatări.

Am amintit mai sus interesul lui Danziger pentru problemele *paralimbajului;* este cazul să-i reproşăm caracterul extrem de parcimonios al acestor observaţii (practic, nu mai mult de o pagină, plus cîteva observaţii disparate).

Autorul volumului recenzat remarcă caracterul de specificitate al unor forme de comunicare umană legată de limbile naţionale.

Trece mult dincolo de interesul (declarat) al lui Danziger preocuparea pentru problemele comunicării dintre terapeut şi bolnavul psihic; fără îndoială, în acest domeniu există o bibliografie enormă (cu foarte multe lucrări originale şi de mare valoare atît pentru lingvist, cît şi pentru psihoterapeut), pe care K. Danziger a utilizat-o judicios, ajungînd la formulări personale însemnate şi convingătoare.

Nu putem încheia foarte sumara trecere în revistă a *unora* din problemele ridicate de această carte fără a afirma că ea constituie un manual util şi valoros atît pentru lingvistul teoretician, cît şi pentru lingvistul preocupat de unele aspecte particulare (şi concrete) ale comunicării interpersonale; la fel de utilă poate fi lectura ei şi pentru psiholog (mai ales pentru cel preocupat de problemele psiholingvistice şi, poate, ale neurolingvisticii). Bibliografia fiecărui capitol în parte reprezintă o selecţie, evident subiectivă, dar nu lipsită de valoare, a unor lucrări semnificative pentru tematica (de fiecare dată complexă) a capitolului respectiv.

Decembrie 1976

Paul Schveiger
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie,
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

WITOLD DOROSZEWSKI

(1899—1976)

Personalitatea dispărutului lingvist polonez, Witold Doroszewski, este complexă, ca ţinută de om şi activitate de savant, devenind un nume cu răsunet internaţional, prin ideile şi lucrările sale. Operînd cu materiale de limbă polonă, dar şi cu elemente comparative din alte limbi (inclusiv din limba română), W. Doroszewski a cuprins şi explicat adesea fenomenele de limbă în contextul lingvisticii generale, plecînd de la fundamente sociale şi psihologice, de la cunoaşterea aprofundată a limbii vii, a graiurilor populare prin cercetări de teren.

Începîndu-şi studiile universitare la Varşovia, în 1918, a avut parte de cursurile şi ideile marelui lingvist polon Jan Baudouin de Courtenay, revenit în ţară la renaşterea statului polon. De la acest învăţat a deprins preocupările de lingvistică generală şi de istoria limbajului, dînd o atenţie specială apariţiei şi transformărilor lexicale în limbă. În 1923 şi-a susţinut teza de doctorat cu o problemă nouă din domeniul *Semanticii şi al formării verbelor în limba polonă*, pentru ca ulterior să se ocupe insistent de schimbarea structurilor de expresie, cu sens variat, în *Monografii ale formării cuvintelor* (polone), noi şi originale idei avansînd apoi în lucrarea *Categorii ale formării cuvintelor*. Alte numeroase studii au tratat probleme similare. A privit problemele cu spirit critic şi este printre puţinii care au emis observaţii critice întemeiate, în 1929, la *Cursul* celebru al lui F. de Saussure, făcîndu-se cunoscut printre lingviştii europeni.

Între timp W. Doroszewski a activat în cadrul Universităţii din Varşovia, a devenit profesor provizoriu în 1930 şi profesor definitiv în 1938. N-a rămas însă numai în lumea cărţilor şi a catedrei, ci a coborît între cei mulţi, între altele a luptat pentru apărarea Varşoviei, fiind decorat cu Crucea Vitejilor. Dealtfel, alături de colegii săi, a continuat să ţină, cu orice risc, cursuri clandestine pentru studenţi, în timpul ocupaţiei. În viaţă a fost deci savant, cetăţean obişnuit, soldat şi patriot. A ţinut cursuri şi conferinţe la universităţi din apusul şi din răsăritul Europei, din America, a participat la diverse congrese internaţionale, a obţinut titlul de doctor honoris causa al Universităţilor din Praga şi „Humboldt" din Berlin, dar, cu atîtea merite şi titluri interne şi externe, a mers totuşi să conferenţieze şi să ia contact cu centre şi localităţi polone neuniversitare, la solicitarea localnicilor.

Această a doua faţă a activităţii lui W. Doroszewski s-a integrat efortului continuu, manifestat toată viaţa, de cultivare a limbii polone între conaţionalii de toate categoriile. Cursurile sale universitare au fost asaltate, pentru problemele vii şi de actualitate în domeniul lingvisticii, conferinţele au trezit mereu interesul celor care doreau să afle şi să înveţe lucruri noi. Din 1932 şi pînă la sfîrşitul vieţii a răspuns, în paginile revistei *Poradnik językowy*, la mii de scrisori, primite din toată ţara, în probleme de corectitudine a limbii sau de explicaţii lingvistice. În acelaşi sens, a întreţinut din 1934 un viu dialog la radio, rezultînd de aci şi patru volume intitulate *Convorbiri despre limbă* (1948—1954). Cultivarea limbii polone între conaţionali i-a fost insuflată în special de prof. S. Szober, cu care a stat în contact în timpul studiilor şi căruia i-a reeditat, cu completări, în 1958, *Dicţionarul polonei corecte*, pentru ca ulterior să conceapă personal un nou *Dicţionar al polonei corecte* (titlurile vorbesc de la sine), apărut în 1973.

CL, anul XXII, nr. 1, p. 121—122, Cluj-Napoca, 1977

A fost, în fond, la curent cu viaţa limbii şi a problemelor ei, a condus *Atlasul lingvistic al regiunii Mazovia şi Varmia*, a organizat echipe de cercetare dialectală în diferite localităţi şi a alergat, de la una la alta, pe motocicletă (şi asta spune ceva), ca să urmărească mersul lucrărilor şi să dea indicaţii. Ca om şi-a cîştigat respectul şi simpatia tuturor.

Între timp lucrările fundamentale n-au încetat. În 1952 a publicat *Fundamentele gramaticii polone* (ediţia a II-a : 1963), operă de o neasemuită analiză a fenomenelor gramaticale, în viziune filozofică. Dar opera monumentală rămîne (pe linia tradiţiei ilustre a lexicografiei polone, cu lucrări de clasă europeană încă din secolul al XVII-lea) *Dicţionarul limbii polone*, în 11 volume (1958—1969). Ţinînd seama de neajunsurile dicţionarelor anterioare, ajutat de o excelentă echipă de colaboratori, dintre care mulţi formaţi la şcoala sa, W. Doroszewski a pus în circulaţie o operă care va sluji multă vreme limbii şi cercetărilor limbii polone.

W. Doroszewski se înscrie ca unul dintre marii savanţi şi patrioţi poloni ai secolului

I. C. Chiţimia
Universitatea din Bucureşti
Facultatea de limbi slave
str. Pitar Moş, 5 — 7

SIMPOZIONUL „RAPORTURI CULTURALE, LITERARE ŞI LINGVISTICE ROMÂNO-IUGOSLAVE"

Cadre didactice şi cercetători ştiinţifici români şi iugoslavi au avut prilejul să se întîlnească la cel de-al IV-lea simpozion organizat, între 21 şi 25 octombrie 1976, de Facultatea de limbi slave a Universităţii din Bucureşti, în cadrul Programului de colaborare în domeniul învăţămîntului şi culturii între R. S. România şi R. S. F. Iugoslavia.

La deschiderea festivă a simpozionului au rostit cuvîntări: Suzana Gâdea, ministrul educaţiei şi învăţămîntului, Gheorghe Ciucu, rectorul Universităţii din Bucureşti, Dorin Gămulescu, decanul Facultăţii de limbi slave, Asim Peco, profesor la Universitatea din Belgrad, Radu Flora, profesor la Universitatea din Belgrad şi preşedintele Societăţii de limba română din P.S.A. Voivodina. Vorbitorii au subliniat necesitatea unor asemenea întruniri, menite să ofere specialiştilor posibilitatea dezbaterii şi schimbului de opinii asupra unor probleme din domeniile specialităţilor lor şi, totodată, să contribuie la consolidarea legăturilor de colaborare între cele două ţări vecine şi prietene.

Lucrările simpozionului s-au desfăşurat, la Facultatea de limbi slave, în trei secţii: *limbă, literatură* şi *folclor*. Cele aproape 100 de comunicări au fost prezentate în limbile română sau sîrbocroată. Apariţia înaintea simpozionului a rezumatelor comunicărilor (în una din limbile: română, sîrbocroată, rusă sau franceză) a contribuit la o orientare prealabilă a participanţilor asupra problemelor abordate şi, de asemenea, la sporirea nivelului discuţiilor purtate.

La secţia de *limbă*, în cadrul larg al relaţiilor româno-iugoslave, au fost analizate şi dezbătute probleme de dialectologie, lexicologie, fonetică, gramatică, onomastică, precum şi anumite aspecte din activitatea unor lingvişti şi oameni de cultură români sau iugoslavi, opere şi publicaţii din trecut etc.

La sfîrşitul lucrărilor au fost programate două mese rotunde, la care s-au purtat discuţii binevenite şi deosebit de utile asupra unor probleme actuale de predare a limbii şi literaturii.

Comitetul de organizare s-a străduit şi a izbutit pe deplin să asigure condiţii prielnice lucrărilor acestei reuşite şi rodnice manifestaţii ştiinţifice.

Octombrie 1976

I. Pătruţ

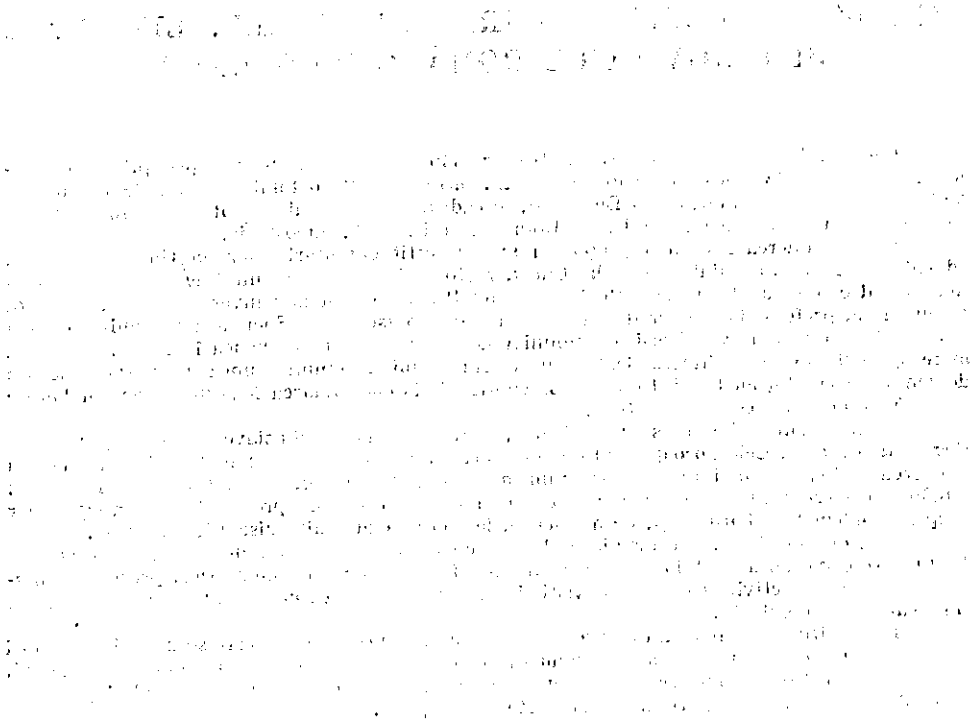

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANUL 1976

În anul 1976 în planul de cercetare al Institutului au fost înscrise 13 teme, dintre care 3 au fost contractate cu Academia Republicii Socialiste România, 3 cu Ministerul Educației și Învățământului, iar 7 cu Academia Republicii Socialiste România și Ministerul Educației și Învățământului.

I. LINGVISTICĂ

1. *Dicționarul limbii române*

Colectivul, format din prof. dr. doc. Bela Kelemen, consultant științific Vasile Breban, Ioana Anghel, Ileana Câmpeanu, Elena Comșulea, Angela Goldea, Rodica Marian, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, Emilia Todoran și Ana Maria Vartic, a făcut revizia a 600 de pagini dactilografiate și revizia finală a 900 de pagini din cadrul literei T[1], iar pentru litera U s-au redactat 540 de pagini convenționale. La lucrările comisiei de etimologii au participat din partea Institutului prof. dr. doc. Bela Kelemen, ca membru permanent, și Ioana Anghel, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, ca invitați.

2. *Dicționarul analogic al limbii române*

În conformitate cu prevederile planului, la această temă s-a lucrat numai în lunile noiembrie și decembrie. Membrii colectivului — Rita Chiricuță Marinovici, Rodica Marian și Sabina Teiuș — au stabilit unele principii generale de lucru, de excerptare de material bibliografic și au redactat, pentru discuții, 5 articole de probă.

3. *Dicționarul maghiar-român*

Profesorul dr. doc. Bela Kelemen și ceilalți membri ai colectivului — Rita Chiricuță Marinovici, Szász Laurențiu — au revizuit și completat manuscrisele redactate pînă la litera ZS, inclusiv. De asemenea, s-a dactilografiat și colaționat parțial materialul redactat din volumul I.

4. *Dicționarul român-maghiar*

Același colectiv a făcut verificarea formelor gramaticale la substantivele neutre și la verbe pînă la litera S. S-au introdus cuvinte noi la literele R—Ș și s-au definitivat pentru tipar cuvintele noi de la literele A—E.

5. *Dicționarul toponimic al Maramureșului*

Colectivul de onomastică — Ileana Neiescu, Ion Roșianu și Gabriel Vasiliu —, condus de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, a făcut în acest an anchete de verificare și completare, după care s-a trecut la finisarea lucrării. În formă finală lucrarea cuprinde 32 de puncte.

6. *Dicționarul toponimic al Transilvaniei*

Condusă de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, această temă, introdusă în plan în 1976, se găsește în faza de culegere a materialului. Cercetătorii Ileana Neiescu, Ion Roșianu și Ga-

[1] În cronica similară de anul trecut (vezi CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 131) menționam că „la *Dicționarul limbii române* s-a făcut o ultimă revizie a literei T". Precizăm că era vorba de ultima revizie a materialului redactat pînă atunci din litera T.

briel Vasiliu au anchetat fiecare cite 10 puncte de pe teritoriul județului Cluj. Materialul a fost sistematizat și redactat.

7. *ALR I și II, serie nouă*

Colectivul acestui atlas — prof. dr. doc. Ioan Pătruț, conducător, și Doina Grecu, Ion Mării, Rodica Orza, Sabin Vlad — a corectat și definitivat volumul al II-lea din *ALR I, serie, nouă* inclusiv traducerea în franceză a titlurilor și numerotarea hărților. Din *ALR II, serie nouă*, s-au redactat 480 de chestiuni material necartografiat.

8. *Noul atlas lingvistic român pe regiuni*

a) *NALR — Transilvania, volumul al II-lea*

Sub conducerea cercetătorului principal dr. Grigore Rusu, colectivul — Viorel Bidian, Dumitru Loșonți — a redactat 100 de hărți și 100 de chestiuni material necartografiat. Au fost scrise și corectate 66 de hărți. Au fost făcute, de asemenea, completări și verificări pe teren în 10 puncte. La întocmirea indicelui a colaborat și Mariana Istrate.

b) *NALR — Banat, volumul al II-lea*

Colectivul — Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc și Nicolae Mocanu —, condus de cercetătorul principal dr. Petru Neiescu, a redactat 90 de hărți și 230 de chestiuni material necartografiat. Au fost scrise 88 de hărți. S-au făcut completări și verificări pe teren în 8 puncte.

9. *Atlasul lingvistic al Europei*

Membrii clujeni ai Comitetului național român — prof. dr. doc. Ioan Pătruț, dr. Petru Neiescu și cercetător principal Murádin Ladislau — au participat la ședințele de lucru ale Comitetului, care urmează să stabilească numărul de localități anchetate.

10. *Fonetica și fonologia subdialectului bănățean*

La această temă lucrează același colectiv ca și la *NALR — Banat*. În acest an a fost extras și sistematizat material din răspunsurile la *Chestionarul general*, în vederea studiului monografic al foneticii și fonologiei subdialectului bănățean.

11. *Cercetări privind graiurile maghiare din România*

Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din România

Au fost redactate 500 de cuvinte-titlu pe baza a 500 de întrebări din chestionar (Murádin Ladislau, Csák Ladislau).

II. ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

12. *Sociologia romanului românesc*

Tema, foarte vastă, se află și în acest an în faza preliminariilor teoretice și a documentării. Colectivul, format din: Ion Istrate, Mircea Popa, Elena Stan, Aurel Sasu și Valentin Tașcu, a trasat principalele jaloane teoretice care vor sta la baza lucrării, propunînd, prin studiile elaborate, noi principii și metode de cercetare sociologică a fenomenului literar.

13. *Cercetări privind literatura maghiară din România. Literatura în presa maghiară din România în prima jumătate a sec. al XX-lea*

Huba Mózes, care redactează această lucrare, a excerptat material din ziarul „Keleti Ujság" (Cluj), anii 1918—1923, și a trecut la formularea primelor concluzii.

În afara planului, cercetătorii Institutului au publicat mai multe cărți, au îngrijit ediții sau volume colective și au scris cca 100 de studii și articole, recenzii, cronici, note și comentarii. Amintim în acest sens volumele: Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, monografie, Ed. Dacia, 1976; Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, Ed. Minerva, 1976; Vasile Goldiș, *Scrieri social-politice*, Ed. Facla, 1976 (ediție îngrijită de Mircea Popa, în colaborare); Ioan Piuariu Molnar, *Retorica*, Ed. Dacia, 1976 (ediție îngrijită de Aurel Sasu); *G. Barițiși contemporanii săi*, vol. III, Ed. Minerva, 1976 (ediție îngrijită de Mircea Popa, în colaborare); *Studii de*

onomastică, Cluj-Napoca, 1976 (volum colectiv îngrijit de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, Ioan Roșianu și Gabriel Vasiliu); Jancsó Elemér, *Kortársaim*, Ed. Kriterion, 1976 (ediție îngrijită de Huba Mózes). Un grup de cercetători: prof. dr. doc. Ioan Pătruț, redactor responsabil, Ioana Anghel, Vasile Breban, Elena Comșulea, Doina Grecu, Doina Negomireanu, Felicia Șerban, Valentina Șerban, Emilia Todoran și Ana Maria Vartic, lucrează intens la *Bibliografia analitică a „Dacoromaniei"*, lucrare care urmează să fie predată în prima jumătate a acestui an.

În cursul anului 1976 și-au susținut examenul de doctorat Sabina Teiuș și Rita Chiricuță Marinovici.

Dintre comunicările prezentate în această perioadă de membrii Institutului la diverse sesiuni științifice, simpozioane, consfătuiri etc., organizate la Cluj-Napoca sau în alte centre din țară, amintim:

La ședințele de comunicări ale Institutului:

Sabina Teiuș, *Sistemul adversativ în graiurile dacoromâne*; Eugen Beltechi, *Arhaisme în graiul din Almăj*; Gabriel Vasiliu, *Rolul presei românești din Transilvania în răspîndirea și dezvoltarea ideilor lingvistice.*

La Facultatea de filologie din Cluj-Napoca:

Ioan Faiciuc, *Particularități ale subdialectului bănățean după NALR — Banat*; Rodica Orza, *Evoluția desinenței latine -is la persoana a doua a indicativului prezent și consecințele sale pe plan dialectal dacoromân*; Sabina Teiuș, *Sistemul conjuncțiilor adversative în graiurile dacoromâne*; Nicolae Mocanu, *Fonetisme arhaice în graiurile din nord-estul Banatului*; Dumitru Loșonți, *Contribuții toponimico-etimologice*; Mircea Popa, *Codicele Erneanu.*

În cadrul SRLR, filiala Cluj-Napoca:

Nicolae Mocanu, *Evoluția convergentă a labialelor p, b, dentalelor t, d și palatalelor k', g' în graiurile din nord-estul Banatului.*

La facultatea de istorie:

Mircea Popa, *Fabula și istorioara, mijloc de difuzare a ideilor iluministe.*

La simpozionul româno-iugoslav „Raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave", București, 21—25 oct. 1976:

Prof. dr. doc. Ioan Pătruț, *Raporturi (iugo)slavo-române în onomastică*; Ion Mării, *Pentru o abordare realistă, descriptivă și etimologică a elementelor considerate de origine sîrbocroată în graiurile dacoromânești*; Mircea Popa, *N. Tincu Velia, profesor la Virșeț.*

La Sesiunea științifică a Facultății de învățămînt pedagogic din Baia Mare:

Prof. dr. doc. Bela Kelemen, *Cuvinte vechi românești în documente străine*; Sabina Teiuș, *Probleme ale coordonării adversative în graiurile dacoromâne*; Doina Negomireanu, *Probleme de semantică. Valori conotative ale verbelor din sfera intelectului în limba română.*

La Sesiunea științifică a SȘF, filiala Abrud-Cîmpeni, Baia de Arieș:

Sabin Vlad, Dumitru Loșonți, *Vechi toponime de pe Valea Arieșului*; Nicolae Mocanu, *Toponimul* **Abrud.**

La Sesiunea științifică a SȘF, filiala Arad:

Mircea Popa, *Rolul presei românești în lupta pentru unitate și independență națională.*

La Sesiunea științifică a SȘF, filiala Tîrgu Mureș, subfiliala Luduș:

Eugen Beltechi, *Arii bănățene;* Ioan Faiciuc, *Arii lexicale în Banat;* Nicolae Mocanu, *Un element fonetic în graiurile bănățene.*

La alte manifestări cultural-științifice:

Mircea Popa, *Ioan Barac, poet liric* („Cibinium 1976", Sibiu, oct. 1976); Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu, personalitate marcantă a culturii românești* (Sadu, oct. 1976).

La cele mai multe din manifestările mai sus amintite au fost făcute și prezentări de cărți.

Relații cu străinătatea

Prof. dr. doc. Ioan Pătruț a făcut în acest an o vizită de documentare în Austria, în luna mai, prezentînd la Universitatea din Salzburg conferința *Despre vechi relații lingvistice slavo-române.*

Dintre oamenii de știință străini care au vizitat în acest an Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca amintim pe prof. J. Cremona din Cambridge, prof. Paul Möybye din Copenhaga, prof. Peter Wunderli din Freiburg, prof. Klaus Bochmann din Leipzig, prof. Stanisław Widłak din Cracovia și prof. Werner Winter din R.F.G.

Ion Roștanu

RECTIFICARE

Cititorii sînt rugați ca la nr. 2/1976 să facă următoarea rectificare:

— La pagina 159, rîndul 27, în loc de *fenom* se va citi *fonem.*
— La pagina 159, rîndul 30, în loc de *Observații* se va citi *Observație.*
— La pagina 176, rîndul 48, în loc de *1971* se va citi *1791.*
— La pagina 186, rîndul 44, în loc de *(l)art*, (redați se va citi *(l)art*, *(l)alt* (redați.
— La pagina 187, rîndul 19, în loc de ucr. *rist*, (< *rosi* se va citi ucr. *rist* (< *rost*.
— La pagina 249, rîndul 30, în loc de *Helmuthstimm* se va citi *Helmuth Stimm.*